

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI BOĞAZLAR MESELESİ

HAZIRLAYAN (ŞEYMA BOZKURT)

AKADEMİK DANIŞMAN

Doç. Dr. ÖMER ERDEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2020

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Boğazlar Meselesi“ adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça“ bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30.01.2020

ŞEYMA BOZKURT

16530350006

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik öğrencisi Şeyma Bozkurt'un hazırladığı "II. Dünya Savaşı Sonrası Boğazlar Meselesi" başlıklı tez 30 /01 / 2020 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlik Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Ömer Erdem	ODÜ	
Jüri Üyeleri	: Sezgi Balcı	Giresun	
	: İsmail ÖZER	Ordu Üni	
	.....	.....	.....
	.....	.....	.....

TEŞEKKÜR

Tez konunun belirlenmesi ve tezimin tamamlanma aŐamasına kadarki sÜreçte bana destek olan değerli yardım ve katkılarıyla beni yönlendiren, kendi özel arŐivinde yer alan ‘‘Boğazlar‘‘ ile ilgili kıymetli bilgileri benimle paylaŐan bilgi ve tecrübelerinden yararlandığım danışman hocam Doç. Dr. Ömer Erden’e, tez içerik ve düzenlemelerine katkılarından dolayı hocalarım Dr. Öğr. Üyesi İsmail Özer ve Prof. Dr. Ergin Ayan’a teŐekkürü bir borç bilirim.

Bu sÜreçte maddi manevi desteklerini esirgemeyen her sıkıntıda yanımda olan annem Hülya ve babam Muzaffer Bozkurt’a, kardeŐim Onur Bozkurt’a teşekkür ederim.

30.01.2020

Şeyma BOZKURT

16530350006

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR.....	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	vi
GİRİŞ.....	1
I. BÖLÜM.....	5
1. II. DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ BOĞAZLAR MESELESİ.....	5
1.1. Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi.....	5
1.2. 1925 Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması.....	8
1.3. Montreux Boğazlar Sözleşmesi.....	13
1.4. II. Dünya Savaşı Esnasında Boğazlar Meselesi.....	18
II. BÖLÜM.....	24
2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI BOĞAZLAR MESELESİ İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR, TALEPLER, NOTALAR.....	24
2.1. 1925 Tarihli Türk-Sovyet Antlaşması'nın Feshedilmesi.....	24
2.2. Sovyet Rusya'nın Boğazlarla İlgili Talepleri.....	33
2.2.1. Sovyet Taleplerine Karşı Tepkiler.....	35
2.3. Potsdam Konferansı'nda Boğazlar Meselesi.....	39
2.3.1. Potsdam Konferansı'nın Akisleri.....	41

2.3.2. Potsdam Konferansı Sonrası Boğazlar Meselesi İle İlgili Tartışmalar.....	43
2.4. Boğazlar Meselesi İle İlgili Amerika'nın Görüşü.....	49
3. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI BOĞAZLARLA İLGİLİ TÜRKİYE'YE VERİLEN NOTALAR.....	54
3.1. Sovyetler Birliği'nin İlk Notası.....	54
3.1.1. Sovyetler Birliği'nin İlk Notasının Akisleri.....	55
3.1.2. Sovyet Notası Hakkında Amerika'nın Görüşü.....	57
3.1.3. Türkiye'nin I. Sovyet Notasına Cevabi Notası.....	60
3.2. Sovyetler Birliği'nin İkinci Notası.....	64
3.2.1. İkinci Sovyet Notasının Akisleri.....	66
3.2.2. İkinci Sovyet Notasına Amerika'nın Cevabi Notası.....	67
3.2.3. İkinci Sovyet Notasına Türkiye'nin Cevabi Notası.....	69
3.3. Boğazlarla İlgili Sovyetlere Verilen İngiliz Notaları.....	71
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	76
KAYNAKÇA.....	78
EK.....	82
ÖZGEÇMİŞ.....	122

ÖZET

(BOZKURT, Şeyma). (İkinci Dünya Savaşı Sonrası Boğazlar Meselesi), (Yüksek Lisans Tezi), (Ordu), (2020)

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI BOĞAZLAR MESELESİ

Montreux Konferansı sonrasında Türk- Sovyet ilişkilerinde bir gerileme dönemine girildiğini söylemek mümkündür. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra 1925 Antlaşmasını uzatmayan Sovyet Rusya'nın, Boğazlarla ilgili Türkiye üzerinde yoğun bir baskısı olmuştur. Sovyet Rusya, Dışişleri Komiseri Molotof vasıtasıyla mevcut Boğazlar rejiminden memnun olmadığını bildirerek bazı taleplerde bulunmuştur. Özellikle Boğazlar bölgesinin savunulmasının ortaklaşa yapılması ve böylece Boğazlar bölgesinde Sovyet Rusya'ya askeri üs verilmesi bu talepler arasındadır. Sovyet Rusya'nın bu yöndeki talepleri ve baskıları gerek Türkiye basınında gerekse dış basında ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Özellikle dış basında, Sovyet Rusya'nın bu dönemdeki yayılmacı politikalarını şiddetle eleştiren ve Türkiye'yi desteleyen yazılar dikkat çekicidir. Türkiye, Sovyet Rusya'nın tüm baskılarına rağmen, başta Amerika ve İngiltere olmak üzere batılı ülkelerin de verdiği destekle, Boğazlarla ilgili Sovyet taleplerini reddetmiştir. Boğazlarla ilgili 1945-1946 yıllarında yoğun bir şekilde hissedilen Sovyet baskısı, Stalin'in ölümüne kadar azalarak devam etmiştir. Nihayetinde bu baskı Türkiye'nin eski müttefiki Sovyet Rusya'dan tamamen uzaklaşarak Amerika ve İngiltere'ye yaklaşmasına neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Montreux, Türk-Sovyet ilişkileri, Boğazlar, Amerika, İngiltere

ABSTRACT

(BOZKURT, Şeyma). (İkinci Dünya Savaşı Sonrası Boğazlar Meselesi), (Yüksek Lisans Tezi), (Ordu), (2020)

After The World War II Bosphorus

It is likely to say that there is a regression between Turk-Soviet relation after Montreux Conference. Particularly after the World War II, Soviet Russia which don't enlarge the Treaty of 1925 applied intensive pressure about bosphoruses over Turkey. Through diplomant Molotof, Soviet Russia informed that they are not pleased about present bosphoruses regime and they ask for some demands. Specially being defend the territory of bosphoruses together and hereby in this area will be given to Soviet Russia as an military base, among these demands. The demands and pressures of Soviet Russia were examined in details both internal and external media. Especially, there were some texts which strictly oppose the expansionist policies of Soviet Russia and which also support Turkey in external media. In spite of all pressures of Soviet Russia, Turkey supported by western countries especially America and England refused the demands of Soviet Russia about bosphoruses. The pressure which was felt intensely between 1945-1946 was diminishing gradually until Stalin's dead. Ultimately, owing to this pressure Turkey moved completely away from it's old ally Soviet Russia and became closer with America and England.

Keywords: Monteux, Turk-Soviet relaton, Straits, America, England

KISALTMALAR VE SİMGELER

BCA : Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

C. : Cilt

Haz. : Hazırlayan

S. : Sayı

s. : Sayfa

TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

İki kara arasında kalan ve iki denizi birleştiren dar deniz parçalarına boğaz denir.¹ Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile birlikte Marmara Denizi'ni de kapsayan ve uluslararası düzenlemelerde “Türk Boğazları” kavramıyla ifade edilen Asya ve Avrupa arasındaki dar su yolu Boğazlar; toplam 164 deniz mili uzunluğuyla dünyanın en uzun doğal ve dar suyollarından birisidir. Boğazlar bölgesini oluşturan iki boğazdan birisi olan İstanbul Boğazı 31 kilometre uzunluğundadır. En dar kısmı 750 metre en geniş kısmı 3,5 kilometre olmak üzere ortalama genişliği 1,6 kilometredir. Çanakkale Boğazı'nın ise uzunluğu 60 kilometreyi bulmakta, en dar kısmı 100 metre, en geniş kısmı ise 4 deniz miline ulaşmaktadır. Yine bu bölge içerisinde yer alan Marmara Denizi'nin yüzölçümü 11350 kilometre kare, toplam su hacmi 3377 kilometre küp ve kıyı şeridi 1000 kilometreden fazladır.²

Günümüzde dahi dünya ticaretinin %80'i deniz yoluyla yapıldığını düşünürsek tarih boyunca güçlü devletlerin denizlere hakim olmak için verdikleri mücadeleyi anlamamız daha kolay olur. Küresel dünyada mal ve yolcu taşımacılığında ulaşılacak olan yere en kısa güzergâhın kullanılması taşıma maliyetlerini ciddi ölçüde etkilemektedir. Bu da açık denizlerdense coğrafyanın sunduğu doğal su yollarını, Boğazları ve ülkeler tarafından açılan kanalları çok daha önemli hale getirmektedir.³ Örneğin sanayi inkılabı ile güçlenerek Akdeniz'e hakim konuma yükselen İngiltere, bu hakimiyetini sürdürebilmek için ya bu kısa güzergahlara egemen olma yada kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Bu nedenle İngiltere, coğrafi konumu nedeniyle tarih boyunca Hindistan, Akdeniz ve Avrupa ticaret yollarını kontrol eden Mısır'a gözünü dikmiş, özellikle Hindistan'a kadar uzanan en kısa yol olan Süveyş Kanalı'nın açılması ile birlikte bu yolun kontrolünü ele geçirmek istemiştir.⁴ Bu dönemde Akdeniz'de Fransa ile rekabet halinde olan

---

¹ Zeki Koday, Saliha Koday, Çağlar Kıvanç Çağlar, “Dünyadaki Bazı Önemli Boğazlar ile Kanalların Coğrafi Özellikleri ve Jeopolitik Önemleri”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 21, 2017, s. 880.

² Bülent Şener, “Tarihsel Boyutlarıyla Boğazların Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi” *The Journal of Academic Social Studies*, Number:35, Summer 2015, s. 328

³ Koday, vd., 2017, 881.

⁴ İsmail Şahin, “Utrecht'ten Tilsit'e İngiltere'nin Akdeniz Politikası”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C. 4, S. 4, 2015, s. 845.

İngiltere, önce Süveyş Kanalı'nın hisselerinin önemli kısmını satın almış,⁵ akabinde ise Mısır'daki iç karışıklıkları bahane ederek burayı işgal etmiştir.⁶

Ticari açıdan deniz taşımacılığının önemi, “denizlere hakim olan bir devlet dünyaya hakim olur” görüşünün benimsenmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nde Kaptan-ı Derya Barbaros Hayrettin Paşa'nın ortaya attığı bu görüş⁷ daha sonra Amerikalı Amiral Alfred Mahan tarafından benimsenerek, “Deniz Hakimiyeti Teorisi” şeklinde geliştirilmiştir. Bu teoriye göre denizlerdeki hakimiyet dünya hakimiyetinin anahtarıdır.⁸ Tabii denizlere hakim olabilmek için önemli stratejik su yollarına ve boğazlara egemen olmak gerekir. Bu açıdan Türk Boğazlarının jeopolitik ve stratejik önemi yadsınamaz. Zira Boğazlar, Akdeniz ile Karadeniz arasındaki su yolunu kontrol ettiği gibi⁹ Asya ile Avrupa arasındaki dar su yolu olması münasebetiyle tarih boyunca ekonomik, siyasi, askeri, jeopolitik ve jeostratejik önemi büyük olmuştur.¹⁰ Bu nedenle tarih boyunca çetin politik mücadelelere neden olan Türk boğazları birçok uluslararası antlaşmaya da konu olmuştur. Özellikle Karadeniz'e kıyısı olan devletler ile Akdeniz'e kıyısı olan devletler arasında hayati bir bağ oluşturan Boğazların bugün dahi öneminden hiçbir şey eksilmemiştir. Bu açıdan bölgeye hakim olmak isteyen büyük devletler, günümüze kadar Boğazlar üzerinde hakimiyet kurma, veya hiç olmazsa söz sahibi olma çabası içerisinde olmuşlardır. Bu durum Boğazların, uluslararası politik dengelerin belirlenmesinde ve sürdürülebilmesinde önemli bir etmen olmasına neden olmuştur.¹¹

Boğazlar bölgesi tarih boyunca, özellikle Karadeniz'e kıyısı olan devletler için hayati bir değere sahip oldu.¹² Bu nedenle zamanla güçlü bir devlet haline gelen Çarlık Rusya'sı XVII. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı

---

⁵ Süleyman Kani İrtem, *Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi*, Yayına Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999, s. 40-48.

⁶ İsmail Görgeç, *Doğu Akdeniz'de İngiliz-Fransız Mücadelesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Hatay, 2013, s. 18-19

⁷ Koday, vd., 2017, 881.

⁸ Suat İlhan, *Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1999, s. 21.

⁹ Atilla Ayar, *Türk Boğazları'nın Jeopolitik Konumu ve Uluslararası Önemi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasal Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 1999, s. 1.

¹⁰ Şener, 2015, 328.

¹¹ Koday, vd., 2017, 882.

¹² Halil İnalçık, “Boğazlar Sorunu”, *Prof. Dr. Necmi Ülker'e Armağan*, Haz. Nilgün Nurhan Kara vd., Meta Basımevi, İzmir, 2008, s. 55.

İmparatorluğu'na karşı kurulan ittifaklara dahil olarak, öncelikle Karadeniz'e hakim olma ve sonrasında Boğazlar bölgesini ele geçirme siyasetini gütmeye başladı.¹³ Zira Boğazlar, Rusya'nın güçlenebilmesi için Çar Deli Petro'nun ortaya attığı "Sıcak Denizlere İnme" siyasetinin anahtarıydı ve bu yüzden Rusların Boğazları ele geçirme mücadelesi uzun yıllar devam etti.¹⁴ Boğazların Rusya açısından stratejik ve ekonomik önemini daha iyi kavrayabilmek için Rus Dışişleri yetkililerinden N. A. Bazili'nin 1914'de kaleme aldığı raporunu incelememiz yerinde olur. Rapora göre; Rusya'nın 1903'deki toplam ticari çıktısı 1001 milyon rubledir. Bunun 410 milyon rublelik kısmı boğazlar yoluyla yapılmaktadır. Bu da Rusya'nın toplam ihracatının yaklaşık %41 kadardır. 1903-1912 yılları arasında Rusya toplam ihracatının yaklaşık %37 sini Boğazlardan yapmıştır. Boğazlar yoluyla yapılan bu ihracatın kara yolu ile yapılması ise mümkün değildir. Zira karadan, demir yolu ile gönderilen malların gönderi maliyeti yaklaşık 25 kat daha pahalı olmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp Savaşı esnasında Boğazları bir süre için kapamış olması, Rusya'yı ayda 30 milyon ruble zarara sokmuştur. Bu durum Boğazların Rusya için ekonomik değerini gözler önüne sermektedir.¹⁵

Özellikle savaş dönemlerinde Boğazların kapalı olmasının Rusya için etkileri yıkıcı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti'nin Boğazları kapatması, Rusya'daki ekonomik daralmayı daha da arttırmıştır. Boğazların kapalı olması, Karadeniz'de sıkışıp kalan binlerce ton Rus buğdayının müttefiklere gönderilmesine ve onların büyük gıda sıkıntısının giderilmesine engel olduğu gibi, müttefiklerinden gelecek yardımların Rusya'ya ulaşmasına da engel teşkil etmiştir.¹⁶

Birinci Dünya Savaşı, Boğazların stratejik açıdan ne derece önemli olduğunu bir kere daha tüm dünyaya gösterdi. Zor durumda olan müttefikleri Rusya'ya gerekli yardımı ulaştırmak ve böylece Rusya'yı savaşta tutabilmek için İngiltere ve Fransa'nın 18 Mart 1915'de güçlü donanmalarıyla Boğazları geçme teşebbüsleri başarısızlıkla sonuçlandı. İngiltere ve Fransa'nın Rusya'ya gerekli yardımı götürememesi bu ülkede çok kısa bir zaman içinde Bolşeviklerin iktidarı

---

¹³ İnalçık, 2008, 58.

¹⁴ Nihat Erim, "Türk Boğazları", *Ulus*, 23 Ağustos 1946.

¹⁵ Yusuf Hikmet Bayur, "Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906-1914)", *Bellekten*, C. VII, S. 28, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1943, s. 90-92.

¹⁶ Yenal Ünal, "100. Yıl Dönümünde Çanakkale Savaşlarının Etkilerini Yeniden Düşünmek", *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl. 8, S. XXI, Mart 2015, s. 594.

devirmesine sebep oldu. Bu durum karşısında Rusya'nın Almanya karşısında savaşılamaz hale gelmesi ise savaşın iki yıl uzamasına neden oldu.¹⁷

10 Ağustos 1920'de Osmanlı İmparatorluğu ve İtilaf Devletleri arasında yapılan fakat onaylanmadığı için hiçbir zaman yürürlüğe girmeyen Sevr Tasarısı'nda Boğazlar rejimine ilişkin ayrıntılı düzenlemelere yer verilmiştir. Bu Tasarıya göre İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara Denizi'nin gerek barış gerekse savaş zamanında tüm devletlerin ticaret ve savaş gemileriyle sivil ve askeri uçaklarına açık tutulması öngörülmüştür. Ayrıca Milletler Cemiyeti Meclisi'nin barışın korunmasına yönelik kararlarının uygulanabilmesi için başvurulacak önlemler saklı kalmak üzere, Boğazlar bölgesinde herhangi bir şekilde kuvvet kullanılmasını gerektirecek her türlü faaliyetten kaçınma yükümlülüğü getirilmiştir. Sevr Tasarısı'nın bu çerçevede kurmak istediği Boğazlar rejiminin uygulanabilmesi ve denetimi amacıyla oldukça geniş yetkilere sahip bir Boğazlar Komisyonu'nun kurulması da öngörülmüştür. Sevr Tasarısı, Çanakkale Boğazı'nın Avrupa sahilini Yunanistan'a vermekte olduğu için, Yunan ve Osmanlı hükümetleri, Boğazlar üzerinde denetim yetkilerini bu komisyona devretmekteydi. Tasarının ilgili hükmüne göre Türkiye ancak Milletler Cemiyeti'ne üye olduktan sonra bu komisyona girebilecekti. Komisyon yetilerini tamamen bağımsız kullanacak ve kendine özgü bir sancağı, bir bütçesi ve teşkilatı olacaktı. Bu Tasarı ile ayrıca Boğazlardaki seyrüsefer özgürlüğünün temini için silahsızlandırılmış bir Boğazlar bölgesi kurulmaktaydı. Bu bölgede egemenlik kağıt üzerinde Yunanistan ve Osmanlı'ya ait ti ama bölge askeri amaçlarla yalnızca İngiltere, Fransa ve İtalya tarafından kullanılabilirdi.¹⁸

Sevr Tasarısının Boğazlar bölgesinde Osmanlı hakimiyetine son verdiği oldukça açıktır. Artık Osmanlı Devleti'nin Boğazlar Bölgesinde en küçük bir söz hakkı dahi kalmamıştır. Lozan Antlaşması'nda ise Boğazlar bölgesinde kısmen de olsa Türkiye söz hakkı elde etmiştir.

---

¹⁷ Bilal Gök, "Çanakkale Deniz ve Kara Savaşları, Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları" *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. II, Kars, 2014, s. 136.

¹⁸ Sami Doğru, "Türk Boğazları'nın Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan'dan Montrö'ye Geçiş" *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 2, 2013, s. 142-143.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ BOĞAZLAR MESELESİ

1.1. Lozan Konferansı'nda Boğazlar Meselesi

Büyük Taarruz sonrasında Yunan ordusunun ağır hezimetini üzerine İngiltere, Fransa ve İtalya 23 Eylül 1922'de Büyük Millet Meclisi hükümetine bir nota göndererek barış konferansına davet ettiler.¹⁹ Notada üç müttefik devlet, Türkiye'den, Venedik'te ya da başka bir yerde Türkiye ile beraber İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan delegelerinin de katılacağı konferansa yetkili bir delegesini göndermesi isteniyordu. Konferansın amacı Türkiye ile Yunanistan ve müttefik devletlerarasında kesin barış antlaşmasını görüşmek olacaktı.²⁰ Alakasız devletlerin konferansa davet edilmelerine rağmen Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin yani Rusya, Gürcistan ve Ukrayna'nın davet edilmemesi oldukça dikkat çekiciydi. Sovyet Rusya aslında konferansa katılmak için oldukça hevesliydi. Bu nedenle Ankara Hükümeti'ne müracaat ederek konferansa katılma isteklerini bildirmişlerdi. Ankara Hükümeti de müttefik devletler nezdinde teşebbüste bulunarak, Boğazlar meselesinin Karadeniz'e kıyısı olan devletleri de yakından ilgilendirdiği için hiç değilse bu meseleyle ilgili görüşmelere Sovyet Rusya'nın da davet edilmesini istedi.²¹ Böylece Sovyet Rusya Lozan Konferansında sadece Boğazlarla ilgili görüşmelere davet edildi.

Konferanstan önce Sovyetlerin Boğazlarla ilgili görüşü Boğazların her iki yakasının Türkiye'nin kontrolüne bırakılması ve Boğazların savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine ise açık olması yönündeydi. Sovyet Rusya, konferans esnasında da bu görüşünü savunmaya devam etti.²² Konferansın Boğazlarla ilgili 4 Aralık'da yapılan oturumunda Çiçerin yaptığı konuşmada; I. Dünya Savaşı sonrası müttefik devletlerin takip ettikleri dış siyasetin temel ilkesinin dünya barışını korumak olduğunu, Sovyet Rusya'nın da Lozan Konferansının tüm görüşmelerine katılmak isteyerek dünya barışına katkı sağlamayı arzu ettiğini ancak bu arzularının kabul edilmediğini belirtti. Bu noktada Sovyetler Birliği Ukrayna ve Gürcistan

---

¹⁹ Ömer Erden, *Türkiye'nin Doğu Sınırının Oluşumu (Antlaşmalar-Protokoller-Problemler)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2017, s. 219.

²⁰ Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s. 21.

²¹ İsmet İnönü, *Hatıralar 2*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987, s. 47.

²² Ömer Erden, "II. Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Rusya'nın Boğazlarla İlgili Talepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 34, 2015, s. 257.

delegelerinin iki düşünceyi gerçekleştirmek için çalışacaklarını söyledi. Bunlardan birincisi Sovyetler Birliği ile müttefiklerine, öteki devletlerin durum ve haklarına eşit bir durum ve hak sağlamak, ikincisi ise Sovyetler Birliği'nin ve müttefiki olan devletlerin başka ülkelerle serbestçe ticaret yapabilmeleri ve topraklarında barış ve huzurun korumasıydı. Bundan ötürü Sovyetler Birliği, Ukrayna ve Gürcistan delegeleri Karadeniz Boğazı, Marmara Denizi ve Çanakkale Boğazı'nın hiçbir sınırlandırmaya tabi tutulmaksızın deniz ticaret filolarına açık bulundurulmasını istedi. Ayrıca, Karadeniz'de ve Yakın Doğu'da barışın korunması, Karadeniz kıyılarının güvenliği ve İstanbul'un güvenliğinin sağlanması için Boğazların gerek barış zamanında gerekse savaş zamanında Türkiye hariç bütün devletlerin savaş gemilerine ve savaş uçaklarına kapalı olması gerektiğini ifade etti. Boğazlar ve her iki yakasının Türkiye'ye ait olduğu gerçeğinden hareket ederek Türk halkının kendi topraklarını savunma hakkını en geniş şekilde kullanmaları gerektiğini belirtti. Bunun için de Sovyetler Birliği ve müttefiklerinin Türk Hükümetinin gerçek anlamda Boğazlarla, Marmara Denizini koruyabilmesinin ancak kıyıları tahkim etmesi ve silahlandırması hakkının kendisine verilmesiyle mümkün olacağı görüşünü savunduğunu söyledi.²³

Aslında Sovyetlerin, Boğazlarla ilgili tezi, Türkiye'nin çıkarlarına oldukça uygundu ancak bu tezin müttefiklerce kabul edilmesi pek de mümkün görünmüyordu. Özellikle konferansta müttefiklerin kararlarına yön veren İngiltere için Boğazlar meselesi oldukça önemliydi. Bu nedenle İngiliz Heyeti Başkanı Lord Curzon görüşmeler esnasında Türkiye'yi Sovyetlerin etkisinden uzaklaştırarak kendi görüşünü benimsetme yoluna gidecekti. Aslında Türk Heyeti Başkanı İsmet Paşa da Sovyet önerisini kabullenmeleri durumunda Türkiye'nin konferansta daha da yalnızlaşacağını ve Türkiye'ye karşı İngiltere'nin başını çektiği bloğun saflarını daha da sıklaştıracığını düşünüyordu. Bu nedenle İsmet Paşa diğer delegelerin Boğazlar konusundaki tezini dinledikten sonra bu konuda bir karar verme yolunu tercih etti.²⁴

---

²³ Semyon İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985, s. 217-218; Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar-Belgeler)*, C. 1, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 134-135.

²⁴ Salahi R. Sonyel, *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008, s. 1833-1835.

Lord Curzon 6 Aralık sabah oturumunda İngiltere ve müttefikler adına Çiçerin'in konuşmasına cevap vererek Boğazlar konusundaki görüşlerini ifade etti. Buna göre Boğazlar gerek savaş ve gerekse barış zamanında deniz ulaşımına tamamen açık olacaktı. Türkiye'nin güvenliği kısmen güvence altına alınacak, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının Avrupa ve Asya kıtalarındaki kıyılarında bazı bölgeler askerden arındırılacaktı. Teknik hizmetleri ve denetimi sağlayacak uluslararası bir komisyon kurulacaktı. Bu komisyonda Karadeniz'de kıyısı olan devletler ve Akdeniz ticaretinde etkin olan İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Amerika, Yunanistan ve Yugoslavya birer üye ile temsil edilecekti. Türkiye'yi temsil eden üye komisyonun sürekli başkanı olacaktı.²⁵

Sovyet Heyetinin teklifleri Türkiye'nin çıkarlarına oldukça uygun olmakla birlikte İsmet Paşa bu teklifi destekleyerek Curzon'un teklifini reddetmesi durumunda görüşmeleri çıkmaza sürükleyeceğinin farkındaydı. Bu nedenle Curzon'un teklifini incelemek üzere zaman istedi. Esasen İsmet Paşa, Boğazlar konusunda bir antlaşmaya varmayı genel barışa ulaşmanın temel şartı olarak görüyordu. Ona göre bu meselenin çözümü diğer meselelerin çözülmesinin de önünü açacaktı.²⁶ Tüm bu nedenlerle İsmet Paşa 7 Aralık'ta Curzon'un Boğazlardan serbest geçişi ve Boğazlar bölgesinin askersizleştirilmesini kabul ettiğini üstü kapalı olarak bildirdi. Ancak Marmara ve İstanbul'un ani bir saldırıya karşı güvenliğinin sağlanması konusunda ek güvenceler verilmesini talep etti. Sovyet Heyeti ve Sovyet yönetimi Türkiye'nin bu kararını tepkiyle karşılamış bu kararın 1921 Türk Sovyet Dostluk Antlaşmasına da aykırı olduğunu öne sürmüştü. Ancak konferansta yalnız kalan Sovyet Heyeti bu kararı kabul etmek zorunda kaldı.²⁷

23 Temmuz 1923'de imzalanan Boğazlar Sözleşmesi'ne göre Boğazlar savaş ve barış zamanında tüm harp gemilerine ve ticaret gemilerine açık olacaktı. Ancak Sovyetlerin endişelerini gidermek için hiçbir devletin Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin donanmalarından daha güçlü bir donanmayı bu denize göndermeyeceği şartı getirilmişti. Ayrıca Boğazlardan serbest geçiş güvenliğini sağlamak amacıyla Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının her iki kıyısı ve Marmara

---

²⁵ Meray, 2001, 143-149; Sonyel, 2008, 1835-1836.

²⁶ İnönü, 1987, 71-73.

²⁷ Sonyel, 2008, 1836-1837.

Deniz’indeki adalar gayri askeri bir hale getirilerek bölgede tahkimat yapmak ve asker bulundurmak yasaklandı. Bölgenin güvenliği sözleşmeyi imzalayan devletlerin ve Milletler Cemiyeti’nin garantisi altında olacak, Boğazlardan geçişe nezaret edecek olan uluslararası komisyonun başkanı da Türk olacaktı.²⁸

1.2. 1925 Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması

Moskova Antlaşmasıyla gelişen Türk Sovyet ilişkileri 1925 Antlaşmasıyla adeta zirve noktasına ulaşmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında gündemi bir süre meşgul edecek olan antlaşmayla ilgili ayrıntılı bilgi vermeye çalışacağız. Lozan Konferansında ve sonrasında Türkiye’yi en çok uğraştıran meselelerden biri de Musul olmuştu. İngiltere’nin ve Milletler Cemiyeti’nin Musul meselesi konusundaki tutumu Türkiye’yi Sovyetler Birliğine daha çok yaklaştırdı. I.Dünya Savaşı sonrasında galip devletlerin Almanya ile ilişkilerini normalleştirmek amacıyla 1 Aralık 1925’de Locarno Antlaşmasını yapması Sovyetleri de Türkiye’ye yaklaştırdı. Zira Avrupa’daki bu yeni gruplaşmayı, Sovyetler kendisine karşı yapılmış bir hareket olarak görüyordu. Bu arada 16 Aralık 1925’de Milletler Cemiyeti’nin Musul meselesiyle ilgili Türkiye aleyhine kararı iki ülkeyi birbirine daha çok yaklaştırdı. Sonuç olarak 17 Aralık 1925’de Paris’te Türkiye Cumhuriyeti ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri birliği arasında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı.²⁹ Sovyet resmi yayın organı Soviet Foreign Policy antlaşma sürecini şu şekilde anlatmaktaydı:

“Sovyetler Birliği doğu komşularıyla ilişkilerini geliştirmek istiyordu. Bu çerçevede Türkiye’ye özel bir önem vermekteydi. Zira yıllardır iki ülkenin dostça ilişkileri mevcuttu. Türkiye’de, Çiçerin’in belirttiği gibi bizimle daha sıkı münasebetler tesisi yönünde bir eğilim mevcuttu. Çiçerin bunu, Türkiye aleyhindeki İngiliz entrikalarının yoğunlaşmasına yoruyor ve İngiltere’nin düşmanca politikasının Türk politikacılarını, yabancı sermayenin ve özellikle İngiliz sermayesinin tazyiklerine karşı mücadelede sadece Sovyetler Birliği’ne istinad edebileceği ve ondan destek göreceği görüşüne ittiğini söylüyordu... 1924 Eylülünde Türkiye’deki Rus Sefiri Suritz, Başbakan İsmet Paşayla bir buluşmasında 16 Mart 1921 Antlaşması hükümlerini genişleterek siyasi iş birliğini kuvvetlendirmeyi teklif etti. İsmet Paşa, Hükümeti adına, bu istikametteki müzakereleri

²⁸ Erden, 2015, 257-258.

²⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih 1789-2001*, Der Yayınları, İstanbul, 2006, s. 564.

başlatmaya hazır olduğunu söyleyerek Sovyet tekliflerinin açığa kavuşturulmasını istedi. Çiçerin derhal Suritz'e talimat göndererek, Sovyetler Birliğinin 1921 Antlaşması'nın, imzacı devletlerden birisinin bir üçüncü devletle savaşması halinde diğerinin dostane tarafsızlığını ve birbirleri aleyhine yönelik gruplara katılmamalarını öngörecektir bir antlaşma ile takviye edilmesini düşündüğünü Türk Hükümetine bildirilmesini istedi. Rusya ile Türkiye arasındaki görüşmeler İsmet Paşa'nın hastalığı ve Türkiye'deki hükümet krizi dolayısıyla kesintiye uğradıysa da 1925'te yeniden başladı. Türkiye başlangıçta, karşıt gruplara katılmama teklifini, bunun bağımsızlık prensibini ihlal edeceğini ileri sürerek itirazla karşıladı.

Sovyet antlaşma tasarısı Türkiye'ye 1925 Ocağı sonunda verilmişti. Sovyet Rusya Türkiye ile ilişkileri geliştirmek istemekle beraber, doğudaki durumda bir komplikasyonu önlemeyi de gerekli görüyordu. Keza yapılacak antlaşmanın diğer doğu devletlerine, özellikle İran'a karşı olmasını düşünmüyordu. Çiçerin, İran'daki Rus Sefiri K.K. Yurenev'e yolladığı talimatta, Türkiye İran'a saldırırsa Rusya Türkiye'nin kanadının bekçiliğini yapmayı istememektedir, diyordu. Bu sebeple 1925 Şubatın da Sovyet Hükümeti, Dostane Tarafsızlık Antlaşma tasarısının birinci maddesinin Türk-İran savaşı halinde işlemeyeceğini belirterek; Türkiye ile İran arasındaki bütün anlaşmazlıkların halli için tavassut teklifinde bulundu. Sovyetler Birliği, her ikisi de İngiliz entrikalarına maruz Türkiye ile İran arasındaki bir savaştan sadece İngiltere'nin yararlanacağına inanmaktaydı. Daha da mühimi Türkiye ile İran arasında esaslı bir menfaat çatışması bulunmadığı gibi, emperyalizme karşı mücadelede menfaatleri müşterekti. Çiçerin, Suritz'e gönderdiği talimatında aralarındaki önemsiz anlaşmazlıklar daima barışçı yollarla çözülebilir ve biz bu konuda onlara yardımcı olmayı hiçbir zaman reddetmeyiz diyordu.

Türkiye, Rus Hükümeti bildirisini nazarı dikkate aldı ve Rusya ile Türkiye'nin, İran'a Türkiye-İran ve Rusya-İran arasında garanti antlaşmaları akdi için telkinde bulunmalarını teklif etti. Bu antlaşmalar saldırmazlık ve mevcut hudutlara karşılıklı riayeti öngörmeliydi. Sovyet Hükümeti bu görüşü İran Hükümetine bildirdi ve 1925 Temmuz'unda İran Sefiri, Hükümetinin Türkiye ile bir dostluk Antlaşması yapmak istediğini açıkladı. Bir ay sonra Türk Dışişleri Başkanı, Rus Sefirine Rusya ile bir antlaşma imzalamak hususunda Hükümetince selahiyetli kılındığını söyledi. Sovyet-Türk antlaşmasının imzalanmasını önlemek için İngiliz Hükümetince son bir teşebbüs yapıldı. 1925 Kasım'ında Türk Hariciyesi, Lokarno anlaşmalarına müştereken katılmak için birlikte harekete geçilmesi maksadıyla Balkan devletlerinin iş birliğine iştiraki yolunda Yunan Hükümetinden bir davet aldı. Bir Türk Bakanı bir Sovyet temsilcisi ile görüşürken, Yunanistan'ın Londra'nın talimatıyla bu insiyatifi ele aldığını söyledi. Bununla beraber Türkiye baskıyı kabul etmedi ve daveti reddetti.

Lokarno antlaşmaları imzalanınca iki taraf müzakereleri hızlandırdılar. Türkiye, Lokarno antlaşmalarının kendisine de bir tehdit teşkil ettiğinin farkındaydı. 21 Kasım 1925 günü Moskova'daki Türk Sefiri, Rus Hariciye Komiser Yardımcısına şu bildiri yapıyordu: Şimdi Lokarno'nun manası, gerek Rusya gerek Türkiye için gayet açıktır. Türk Hükümetince bu sebeple, Sovyetler Birliği ile Türkiye'nin politikalarının anı olması gerekir. Sovyet Temsilcisi, Türk değerlendirmesiyle tamamen mutabık olduğunu, Lokarno'nun kendilerine yönelik olduğu ülkeler arasında bir yakınlaşmayı zorunlu kıldığını söyledi. Doğudaki ülkelerle ve özellikle Türkiye ile dostluğumuzu daha da kuvvetlendirmek istiyoruz, zannediyorum ki bu arzuya maddi daha doğrusu hukuki şekil vermek için zaman gelmiştir. Somut olarak, bir seneden beri müzakere ettiğimiz tamamlayıcı antlaşmanın imzası zamanı gelmiştir diye ilave etti. İki ülke arasında Saldırmazlık ve Tarafsızlık Antlaşması 17 Aralık 1925 günü imzalandı...³⁰

Antlaşma metni ise şu şekildeydi:

“ Türkiye Cumhuriyeti ile İctimai Şuralar Cumhuriyeti İttihatı Hükümeti, tarafeyni yekdiğerine rapteden münasebatıtabiiyei müstemirenin ve samimi dostluğun takviyesine medar olacak şeraiti vazihanın tayin ve tesbiti tarafeyni akideynin menafine muvafık olacağını bittakdir, bu gayenin istihsali için Türkiye Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey ile İctimai Şuralar Cumhuriyetleri Umuru Harciye Ahali Komiseri Mösyö Jorj Çiçerin'i tayin eylemişler ve müşarünileyhüma dahi zirde muharrer mevat hakkında mutabık kalmışlardır.

- Tarafeyni akideynden biri aleyhine ahar bir veya birkaç devlet tarafından bir hareketi askeriyede bulunulduğu halde diğer tarafı akid birincisine karşı bitarafılığı muhafaza etmeyi taahhüt eyler.

Haşiyeye: Askeri manevralar diğer tarafı izrar etmediğinden hareketi askeriye tabirinin dairei şumulüne ithal edilmemelidir.

- Tarafı akideynden her biri diğerine karşı her guna tecavüzden içtinab eylemeği taahhüt eder. Tarafeyni akideynden her biri ahar bir veya birkaç devlet tarafından diğer tarafı akidin aleyhine tevcih edilen hiçbir ittifaka veya siyasi mahiyette hiçbir itilafa ve keza ahar bir veya birkaç devlet tarafından diğer tarafı akidin emniyeti askeriye veya bahriyesi aleyhine tevcih edilen hiçbir ittifaka veya itilafa istirak etmemeği taahhüt eyler. Bundan başka tarafeyni akideynden her biri ahar bir veya birkaç devlet tarafından diğer tarafı akid

³⁰ Kamuran Gürün, *Türk Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 109-111.

aleyhine tevcih edilen hiçbir hareketi husumetkar aneye iştirak eylememegi taahhüt eder.

- İşbu muahede tasdikini müteakip hemen iktisabı meriyet edecek ve müddeti üç sene olacaktır.

Bilahare tarafeyni akideynden biri, müddeti mezkurenin hitamından altı ay evvel muahedeyi feshetmek arzu eylediğini tebliğ etmezse muahede kendiliğinden bir sene müddetle temdit edilmiş addolunacaktır.

17 Kanun-i evvel 1925 tarihinde Paris'te tanzim edilmiştir.³¹

Ayrıca antlaşmaya ek olarak üç tanede protokol imzalanmıştı. Bu metinden de anlaşılacağı üzere, antlaşmayı imzalayan taraflardan biri üçüncü bir devlet veya devletler tarafından askeri bir saldırıya uğraması halinde diğeri tarafsızlığını koruyacaktı. Her iki taraf, birbirlerine karşı her türlü tecavüzden kaçınmayı taahhüt ediyordu. Ayrıca Türkiye veya Sovyet Rusya aleyhine herhangi bir veya birkaç devlet tarafından oluşturulan hiçbir ittifaka ve siyasi itilafa diğeri taraf katılmayacaktı. Bu durum taraf devletlerin askeri emniyeti veya deniz gücü aleyhine oluşturulacak ittifaklar içinde geçerliydi. Bundan başka antlaşmayı imzalayan taraflardan birine karşı, bir veya birkaç devletin düşmanca harekette bulunması durumunda diğeri taraf bu düşmanca faaliyetlere iştirak etmeyecekti. Antlaşma üç yıllığına imzalanmıştı. 1925 Antlaşması Türkiye ile Sovyetler Birliği'ni daha sıkı bir şekilde birbirine bağlamış ve yakınlaştırmıştı. Bu durum II. Dünya Savaşı'na kadar devam etti.

Cumhuriyet gazetesi 1925 Antlaşması'nı Türk-Rus ittifakı başlığıyla okuyucularına duyururken Milletler Cemiyeti'nin Musul meselesi hakkında verdiği haksız kararın, bu cemiyetin büyük devletlerin istekleri doğrultusunda hareket ettiğini en güzel şekilde gösterdiğini ifade ediyordu. Bu durumda Türkiye'nin güvenliğini sağlamak için gerekli tedbirleri almasının gayet doğal olduğunu belirten gazete, şu yorumu yapıyordu:

“Aşıkardır ki Musul meselesi hakkında verilen makus kararın ferdasında büyük komşumuzla aramızda imzalanan bu mukavelenin pek derin bir manası, çok manidar bir mahiyeti vardır. Türkiye mutekabil bir emniyet ve samimiyete istinad eden bu siyasi vesikanın etrafında alakadarlara tehdit savurmak kastıyla fazla bir gürültü yapmaktan

---

³¹ *Atatürk'ün Milli Dış Politikası Cumhuriyet Dönemine Ait Yüz Belge*, 1923-1938, C. 2, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981, s. 390-391.

müstağnidir. Ancak son vaziyetteki ciddiyetin istilzan ettiği emin bir tedbiri ittihad etmekle çok müsterih olduğunu söylemekte onun için bir hak ve bir zevktir. Muhakkaktır ki bu mukavele ne gibi makasıdı istihdaf ettikleri henüz tamamen keşfedilemeyen Avrupa'daki mümasil vesikalardan büsbütün başka bir şeydir...

Bugün tekrarını faydalı bulduğumuz cihet budur. Cumhuriyet Türkiye'si'nin siyasi gayeleri politika işlerinde vuzuhun en parlak bir misalidir. Hiçbir millet aleyhinde tecavüzi bir maksadımız yoktur. Sulhe olan ihtiyacımızı bütün şumul ve manasıyla müdrik bulunuyoruz. Ancak bu anlayış hukuk ve menafimize, şeref ve istiklalimize karşı çok hassas bulunmamıza mani olamaz. Kuvvetle tahmin olunuyor ki iki komşu milletin bu samimi takribinden memnun olmayanlar endişeyle birbirlerine ve bize soracaklar.. Acaba bu itilafın hudut ve tesiri nerelere kadar imtidat edecek? Maelteessüf bedhahlarımızın endişelerini tatmin edecek bir vaziyette değiliz. Bununla beraber kendileri de hala şekli bir muadele karşısında bulunmuyorlar. Çünkü iki komşuyu her gün birbirine yaklaştıran ihtiyaç ve hayati zaruret meydandadır. Nihayet Rus dostlarımızla birlikte bizde söyleyebiliyoruz “telaş etmeyiniz efendiler, bu takrip de bizim için bir emniyet ve selamet meselesidir.”³²

Yunus Nadi Bey de “Türk-Rus İttifakı” isimli makalesinde batı emperyalizmine karşı birbirlerine yaklaşan Türkiye ve Sovyet Rusya'nın bu yakınlıktan doğan samimi dostluğun yeni antlaşmayla artarak devam edeceğini ifade ediyordu. Cemiyet-i Akvam'ın Musul meselesiyle ilgili haksız kararı üzerine Ankara'da oluşan sisli havanın bu antlaşmayla dağıldığını ve antlaşmanın bu haksız karara verilebilecek en güzel cevap olduğunu belirten Yunus Nadi Bey'e göre batı ülkeleri kendi sinsisi ve emperyalist düşüncelerinden hareket ederek Türk-Rus dostluğunu da “Türkiye ve Rusya'nın batıya karşı bütün Asya'yı arkalarına takmak isteyen bir şark cephesi vücuda getirmeye çalışıyor” diye görüyordu. Oysa Avrupa ve Asya ayırımı yapan, ve tüm Avrupa devletlerini kendi emelleri peşine sürükleyen İngiltere idi. Bu antlaşma, Avrupa'ya karşı yapılmamıştı. Aksine iki kıta arasındaki tüm ayrımcılığı, ayrılığı ve haksızlıkları bitirmek için yapılmıştı.³³

1925 Antlaşması Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Karahan'ın Türkiye'yi ziyareti sırasında 17 Aralık 1929'da iki yıl daha uzatıldı ve daha sonraki uzatmalarla 1945 Martına kadar yürürlükte kaldı.³⁴

³² Cumhuriyet, 23 Kanun-i evvel 1341/23 Aralık 1925.

³³ Yunus Nadi Bey, “Türkiye-Rusya İttifakı“ *Cumhuriyet*, 24 Kanun-i Evvel 1341/24 Aralık 1925.

³⁴ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Tisa Matbaası, Ankara, 1986, s. 331; Cumhuriyet, 23 Kanun-i evvel 1341/23 Aralık 1925.

1.3. Montreux Boğazlar Sözleşmesi

Lozan'da belirlenen Boğazlar rejiminin Türkiye için oldukça sakıncalı yönleri vardı. Öncelikle Boğazların her iki tarafının askerden arındırılmış olması ve silahsızlandırılması Boğazlar bölgesinin, Marmara'nın ve İstanbul'un saldırılara karşı açık hale gelmesine ve güvenliğinin asgariye inmesine neden oldu. Dışarıdan gelecek saldırılara karşı bu bölgeler tamamıyla savunmasızdı. Ayrıca Lozan Boğazlar Sözleşmesi Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki hakimiyet hakkını da büyük ölçüde sınırlandırmıştı. Türkiye sözleşmeyi kabul ederken güvenliğinin sağlanması noktasında Milletler Cemiyeti'ne güvenmiş ayrıca ülkelerin silahsızlanması noktasındaki uluslararası çalışmaların başarılı olacağını ümit etmişti. Ancak Milletler Cemiyeti uluslararası güvenliğinin sağlanması noktasında kendisinden beklenilenlere cevap verememişti. Devletlerin silahsızlandırılması amacıyla gerçekleşen konferanslarda sonuçsuz kaldı. İtalya, Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olan Habeşistan'ı işgal etmiş, Almanya ise 1936 yılında Versay Antlaşmasını ihlal ederek Ren bölgesini silahlandırmış ve Japonya ise Milletler Cemiyeti'nden ayrılmıştı. Devletlerin hızla silahlanması ve bütün bu gelişmeler Türkiye'ye Lozan'da verilen güvencelerin artık bir geçerliliğinin olmadığını gösteriyordu.³⁵ Tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye birçok uluslararası toplantıda bu konudaki rahatsızlığını dile getirmiş ve barışçıl teşebbüslerle diğer devletlerin desteğini kazanmaya çalışmıştı.³⁶

Artık uygun bir ortamın geldiğine inanan Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras bir toplantı esnasında konuyu Sovyet Dışişleri Bakanı Litvinov ile görüşerek Boğazlar konusunun gündeme getirilmesi konusunda onunla mutabık kaldı. Londra Büyükelçisi Fethi Okyar ile birlikte İngiliz Dışişleri Bakanı Eden'i ziyaret eden Aras mevcut uluslararası durumu izah ederek bu konuda onunda desteğini kazanmaya muvaffak oldu. Türkiye'ye döndükten sonra konuyu Başbakan İsmet İnönü ile görüşen Aras, durumu Mustafa Kemal Atatürk'e de açarak onun da onayını aldı.³⁷ Böylece Türkiye 10 Nisan 1936'da Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan devletlere bir nota göndererek Avrupa'daki mevcut buhranlı durumu izah ettikten sonra artık Lozan Antlaşmasında, Boğazların, Marmara bölgesinin ve

---

³⁵ Mehmet Gönübol, Cem SAR vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996, s. 120-121.

³⁶ Armaoğlu, 1986, 343.

³⁷ Tefik Rüşti Aras, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s. 181.

İstanbul'un güvenliği konusunda verilen garantilerin bir geçerliliğinin kalmadığını belirtti. Türkiye mevcut Boğazlar statüsünün değiştirilerek bölgenin güvenliğinin temin edilmesi için Boğazlar bölgesinde gerekli askeri önlemleri alma hakkının kendisine verilmesini istedi.³⁸

Pravda gazetesi Montreux'ye gelinen süreci şu şekilde aktarmaktaydı:

“Avrupa’da saldırgan emperyalist devletlerin izlediği siyaset, özellikle Alman faşizminin siyaseti sonucunda doğan savaş tehlikesi, toprak bütünlüğünün zedelenmezliği konusunda duyarlı olan Türk hükümetinin, Lozan Antlaşması’nın yeniden gözden geçirilmesini istemesine yol açmıştır. Türk hükümeti, Lozan Antlaşması’nda öngörülen güvencelerin artık geçerliğini yitirdiğinin farkındadır. Ve gerçektede, dört garantör devletten biri olan Japonya, Milletler Cemiyeti’nden ayrılmıştır ve yıllardır Çin’e karşı savaşmakta olup, Çin topraklarının her gün yeni bir bölümünü işgal etmektedir. Diğer bir garantör devlet, İtalya’da, Doğu Afrika’da savaş sürdürüyor. İngiltere ile Fransa arasında ortak bir görüş ve birliğin varlığından söz etmek mümkün değildir. Avrupa’nın belli başlı emperyalist devletleri, Boğazlar –bu önemli stratejik bölgeyi- kendi savaş gemilerini Türk kıyılarına ve Karadeniz’e engelsizce gönderebilecekleri bir durumda tutma çabası içindeydiler. Eğer bugün Karadeniz’de sürekli bir barış varsa bu, birinci olarak Sovyetler Birliği’nin izlediği barış siyasetinin, ikinci olarak da Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostça ilişkilerin bir sonucudur. Buna karşılık, Boğazlara komşu olan Akdeniz’de son yıllarda, özellikle İtalyan-Habeş savaşı ve İngiltere ile İtalya arasındaki zıtlıkların keskinleşmesi sonucunda gergin bir durum yaratılmıştır. Boğazlar bölgesinin Türkiye tarafından tahkim edilmesinin sadece savunma anlamı taşıdığı çok açıktır. Türkiye hükümeti, ilk günden beri barışçı bir siyaset izledi. Türkiye, genel güvenliğin güçlendirilmesine, saldırı ve saldırganlara karşı kolektif güvencelerin yaratılmasına yönelik tüm kararlara en başta katılmıştır ve katılmaktadır. Lozan Antlaşması’nın yeniden gözden geçirilmesi sorununu ortaya atmakla Türkiye, kimseyi tehdit etmiyor. O, sadece kendi güvenliğinden emin olmak istemektedir ve Boğazların tahkimat sorununu, hiç kimseye karşı yönelmeyen zorunlu bir savunma tedbiri olarak görmektedir. Buna ek olarak, Türk hükümetinin Lozan Antlaşması’nın yeniden gözden geçirilmesini, uluslararası alanda ortaya çıkan çeşitli sorunların barış yoluyla çözümüne tamamen uygun bir şekilde ele aldığını da belirtmeliyiz. Nitekim, Boğazlar bölgesinin bölünmezliği sorunu kendisi için olağanüstü bir önem taşıyan Türkiye’nin, faşist Almanya örneğine uyup Lozan Antlaşması’nı tek taraflı bozarak, diğer imza sahibi devletleri bir oldu bittiyle karşı karşıya bırakma yolunu seçmemesi de, Türk Hükümeti’nin niyetinin barışçı ve savunma niteliğinde

---

³⁸ Erden, 2015, 258.

olduğunu göstermektedir. Türkiye, üstlenilen yükümlülüklerin tek taraflı olarak çözümlenemeyeceği ilkesinden hareket ediyor ve Boğazların rejimi sorununu meşru yoldan çözmeye çalışıyor.

Bu söylenenlerin ışığında Sovyetler Birliği'nin Türk Hükümeti'nin önerisi karşısında aldığı tavırda açıklanmaktadır. Başlangıçtan beri Türkiye Hükümeti ile dostça ilişkiler içinde olan ülkemiz, Boğazlar bölgesinin Türkiye'nin egemenliği altındaki toprakların ayrılmaz bir parçası olduğu şeklindeki reddedilmez gerçeğe uygun hareket etmiştir. Sovyetler Birliği'nin Boğazlar sorunundaki bu tavrı değişmemiştir. Bu tavır, ülkemizin izlediği barış siyasetine, bütün halklarla mutlak eşitlik temelinde dostluk siyasetine tamamen uyundur. Sovyetler Birliği, Lozan Antlaşması'na katılmakla birlikte, onu henüz parlamentosunda onaylamamıştır. Türk Hükümeti'nin önerisi, barışın sağlanmasına ve Türkiye Hükümeti'nin sınırlarının güvence altına alınmasına, dolayısıyla Karadeniz ve Akdeniz'de de barışın sağlanmasına hizmet etmektedir.³⁹

Türkiye'nin vermiş olduğu notaya İtalya hariç diğer devletler olumlu cevap verdiler. Türkiye, konferans öncesinde Lozan Boğazlar Sözleşmesi'nin yerine geçmesi için bir tasarı hazırlayarak, 22 Haziran'da Montreux'da toplanacak olan Boğazlar konferansına gönderilecek heyeti belirledi. Konferans, Montreux Palace Otelinde 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Siyasal Federal Dairesi Başkanı Motta'nın başkanlığında başladı. Konferansın ilk günü Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya, Japonya, Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Bulgaristan temsilcileri de hazır bulundu.⁴⁰ Konferansta Sovyet Hükümeti adına konuşan Litvinov, hükümetinin Türkiye'nin barışçıl notasına canı gönülden destek verdiğini belirterek kendileri için deniz yollarının, ülkelerini sadece dış dünya ile birleştiren can damarları olmadığını aynı zamanda bizzat ülkenin kendisinin çeşitli bölgelerini birbirleriyle birleştiren can damarları olduğunu ifade etti. Lozan Konferansı'nın henüz dünya savaşının etkilerinin yoğun bir şekilde devam ettiği dönemde yapıldığını ve barış söyleminin her ülkede en yüksek derecede dile getirildiğini ancak aradan geçen 13 yıl boyunca bu güçlü barışçıl akımın giderek zayıfladığını söyledi. Bugün barışı tehdit eden güçlerin yeniden başlarını kaldırdıklarını, savaş tehlikesinin artık barışı tehdit eder hale geldiğini, barışı koruma çabası içerisinde olan devletlerin Lozan Antlaşması'ndan bu yana Türkiye Cumhuriyeti'nin barışçıl

---

³⁹ Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi 1, *Boğazlar Meselesi Lozan ve Montrö*, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1977, s. 100-101.

⁴⁰ Şarika Gedikli Berber, "Türk Boğazlarındaki Hakimiyetin Tescilli Montreux Boğazlar Sözleşmesi", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 13, S. 40, s. 240.

niyetlerini yeteri derecede kanıtladığını görerek, bu ülkenin kendi topraklarını kayıtsız şartsız savunma hakkını yeniden elde etmesine destek vermesi gerektiğini belirtti. Bu nedenle Türkiye'nin haklı taleplerine olumlu cevap verilmesi ve aynı zamanda tüm Karadeniz devletlerinin çıkarlarının korunması gerektiğini söyleyen Litvinov böylece Karadeniz bölgesinde barışın güvence altına alınacağını ifade etti.⁴¹

Konferans, 20 Temmuz 1936'ya kadar devam etti. Montreux'ye katılan devletler temsilcilerinin imzalamış olduğu sözleşme 29 madde 4 ek ve bir protokolden oluşuyordu.⁴² Montreux Sözleşmesi'ne göre, Boğazlardan serbest geçiş ve seyri sefer serbestliği prensibi kabul edilmiştir. Ancak bu geçiş belirli kurallara tabi tutulmuştur. Buna göre, barış zamanında ve Türkiye'nin katılmadığı bir savaş halinde ticaret gemileri gece ve gündüz herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmaksızın Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdir. Bu gemilerden sağlık denetimi, fener, şamandıra ve kurtarma hizmetleri için öngörülen vergi ve harçlardan başka herhangi bir ücret alınmayacaktı. Savaş zamanında eğer Türkiye savaşta ise, Türkiye ile savaşta olmayan bir ülkeye ait ticaret gemileri, düşmana hiçbir şekilde yardım etmemek koşuluyla, Türk makamlarının göstereceği yoldan ve gündüz serbestçe geçebileceklerdi. Türkiye'nin kendisini bir savaş tehdidi karşısında görmesi durumunda ticaret gemileri serbest geçiş ilkesinden yararlanacak ancak bu gemiler Boğazlara gündüz girecekler ve geçişleri Türk makamlarının göstereceği yoldan yapılacaktı. Karadeniz'e kıyısı olan devletler ise 15 bin tondan yüksek tonajdaki savaş gemileri ile denizaltılarını Türkiye'ye önceden haber vermek ve diğer bazı koşullarla Boğazlardan geçirebileceklerdi. Savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi için Türk Hükümeti'ne önceden bildirimde bulunulacaktı. Bu bildirim süresi 8 gündü ancak bu süre Karadeniz'e kıyısı olan devletler için 15 güne çıkarılabilecekti. Bu bildirimde gemilerin gideceği yer, adı, tipi, sayısı, gidiş ve olası dönüş tarihleri yer alacaktı. Boğazlardan transit geçişte bütün yabancı devletlerin savaş gemilerinin toplam tonajı 15 bin tonu aşmayacaktı ve bu gemiler geçiş için gerekli süreden daha fazla Boğazlarda kalamayacaklardı. Ancak Türk Hükümeti'nin çağrısı üzerine gelen savaş gemileri bu koşulların

---

⁴¹ Komünist Enternasyonal Belgelerinde, 1977, 101-104.

⁴² Beytullah Kazancı, *Lozan ve Montrö Antlaşmalarında Türk Boğazlarının Durumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Ankara, 2007, s. 96-97.

dışında olacaktı. Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin barış zamanında bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin toplam tonajı 30 bin tonu geçmeyecekti. Ancak belli koşullarda bu tonaj 45 bin tona kadar yükseltilebilecekti. Bu gemiler 21 günden fazla Karadeniz'de kalamayacaklardı. Boğazlarda transit olarak bulunan savaş gemileri taşımakta oldukları uçakları hiçbir durumda kullanmayacaklardı. Sivil uçakların Akdeniz ve Karadeniz arasındaki geçişi ise Türk Hükümeti'nin göstereceği rotadan yapılacaktı. Savaş zamanında Türkiye savaşta değil ise, savaş gemileri belirli şartlar altında Boğazlardan serbestçe geçebilecekti. Ancak savaşan herhangi bir devletin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi yasaktı. Türkiye'nin savaşan taraf olması ya da kendisini yakın bir savaş tehdidi karşısında görmesi halinde Türk Hükümeti tümüyle dilediği gibi davranabilecekti. Lozan Konferansı esnasında kurulan uluslararası Boğazlar Komisyonunun tüm yetkileri tümüyle Türk Hükümeti'ne geçecekti. Türkiye Boğazlar bölgesini hemen askerleştirebilecekti. Sözleşmenin süresi 20 yıldı. Bu sürenin bitmesine iki yıl kala herhangi bir taraf sözleşmeyi sona erdirmeye ile ilgili bir bildirimde bulunmazsa sözleşme bir sona erdirmeye ön bildirimden gönderilmesinden başlayarak iki yıl geçinceye kadar yürürlükte kalacaktı. Ayrıca sözleşmenin yürürlüğe girmesinden başlayarak her 5 yıllık sürenin sona ermesinde taraflardan her biri sözleşmenin bir ya da birkaç maddesinin değiştirilmesini önerme girişiminde bulunabilecekti.⁴³

Montreux Sözleşmesi Türkiye'nin Boğazlar bölgesindeki egemenlik haklarını iade etmesi açısından oldukça önemlidir. Ancak konferans esnasında Türk-Sovyet ilişkilerinin yara aldığı söylememiz mümkündür. Konferans başladığında Litvinov, Tevfik Rüştü Aras'a Boğazlar bölgesinin birlikte tahkim edilmesini ve savunulmasını teklif etmiş ve bu teklifi daha önce Karahan ile Tevfik Rüştü Aras arasında yapılan bir görüşmeye dayandırmıştı. Bu teklif Ankara Hükümeti tarafından kuşkuyla karşılanmış ve Boğazlar bölgesindeki egemenlik haklarına uygun görülmediği için kabul edilmemişti.⁴⁴ Bu anlaşmazlık II. Dünya Savaşı sonrasında da devam edecek olan sürecin başlangıcı oldu.

---

⁴³ Uçarol, 2006, 582-584.

⁴⁴ Gürün, 1991, 152-156.

1.4. II. Dünya Savaşı Esnasında Boğazlar Meselesi

II. Dünya Savaşı'nın çıkmasında hiç şüphesiz Almanya'nın rolü büyüktür. I. Dünya Savaşı'nın yenilen devletleri arasında yer alan Almanya Versay Antlaşması'nın ağır şartları altında ezilmiş ve bu durum Almanya'da Nasyonel Sosyalist Partisi'nin güçlenerek 1933'de iktidarı ele geçirmesine neden olmuştur. Bu tarihten sonra Nasyonel Sosyalist Partisi Versay Antlaşmalarının getirmiş olduğu statükoyu ve bu antlaşmanın şartlarını değiştirmek için elinden geleni yapmaya başlamıştır. Onun bu politikasına İtalya'nın da Faşist Mussolini iktidarıyla destek verdiğini söyleyebiliriz. Böylece Berlin-Roma mihveri Avrupa'da büyük bir korkunun oluşmasını sağlamıştır. 1936-1939 yılları arasında Avusturya, Çekoslovakya, Habeşistan ve Arnavutluk gibi devletler haritadan silinmişlerdir.⁴⁵

Yaklaşan savaş tehlikesi karşısında Türkiye, toprak bütünlüğünü koruma arzusuyla gerekli tedbirleri alma yoluna gitti. Bu manada bir taraftan Rusya ile dostluk ve iş birliğini geliştirmeye çalışırken diğer taraftan İngiltere ve Fransa ile 15 Nisan 1939'da "herhangi bir saldırı karşısında karşılıklı yardımı öngören ortak bir demeç" adıyla bir ön antlaşma imzaladı.⁴⁶ Türkiye bu dönemde Almanya ve İtalya'nın saldırgan tutumu karşısında tereddüt göstermeden barış bloğunda yer almaya karar vermişti. Sovyet Rusya'da Nisan ayında Moskova'da İngiltere ve Fransa ile barış bloğunda yer almak için görüşmelere başlamış ancak görüşmeler sonuçsuz kalmıştı. Zira Sovyetler bu dönemde Almanya ile de görüşmelerde bulunmuş ve 23 Ağustos 1939'da Rus-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı imzalamıştı. Rusya'nın tarafsızlığını elde eden Almanya'nın 1 Eylül'de Polonya'ya saldırmasıyla II. Dünya Savaşı başlamış oldu. Harbin başlamasıyla her türlü fırsatı sonuna kadar istimir eden Rusya, Doğu Polonya'yı işgal ettiği gibi Estonya, Letonya ve Litvanya gibi küçük Baltık devletlerinin arazileri üzerinde üsler kurdu ve Kızıl Ordu, taleplerini reddeden Finlandiya'ya saldırdı. Savaş başladıktan sonra Türkiye, Sovyet Rusya'yı barış bloğuna çekmek için son bir girişimde bulunarak Dışişleri Bakanı Saraçoğlu'nu Moskova'ya gönderdi. Ancak karşılıklı yardım paketi imzalanması amacıyla yapılan bu

⁴⁵ Rıfki Salim Burçak, "II. Cihan Savaşında Boğazlar Meselesi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 2, no 1/4, Ankara, 1947, s. 191-192.

⁴⁶ Yaşar Semis-Birol Akgün, "Dostluktan Krize: İkinci Dünya Savaşında Türk-Rus İlişkileri", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 14, s. 240.

görüşmelerden bir netice elde edilemedi. Zira Sovyet Rusya daha önce hazırlanmış olan paktın esasları haricinde Boğazlarla ilgili yeni şartlar ileri sürmüştü, bu durum Türk-Rus Paktının imzalanmasını akim bırakmıştı.⁴⁷

Rusya'nın görüşmeler esnasında Saraçoğlu'na vermiş olduğu tasarıya göre Montreux Sözleşmesi hükümleri bir tarafa bırakılıyor ve Boğazlar üzerinde Rusya'ya, Türkiye ile eşit haklar tanınıyordu. Ancak üçüncü devletlere karşı sadece Türkiye sorumluydu. Sovyet Rusya'nın herhangi bir sorumluluğu yoktu. Saraçoğlu'nun tasarıya tepki göstermesi üzerine Ruslar tasarıyı geri çekmiş ancak 13 Ekim'de yapılan görüşmelerde Boğazlar meselesini tekrar gündeme getirmişlerdi. Rusların yeni teklifi Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin Karadeniz'e kabul edilmemesi için iki tarafın birlikte hareket etmeleri yolunda bir metindi. Saraçoğlu, 17 Ekim'de Meclis grubunda yaptığı açıklamada Sovyet Rusya'nın Boğazlarla ilgili taleplerinin görüşmelerin kesilmesinde etkili olduğunu belirtmişti.⁴⁸ Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova ziyareti esnasında gerçekleştirdiği müzakerelerin kesilmesi aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında da devam edecek olan sorunların başlangıcı mahiyetindeydi. Zira Sovyetlerin tutumu Türkiye'yi fazlasıyla rahatsız etmişti. Her ne kadar o günkü gazeteler görüşmelerin kesilmesini Türk-Rus dostluğuna zarar vermeyeceğini ifade etmiş olsalar da gelişmeler tam tersi mahiyette tecelli edecekti. Şükrü Saraçoğlu'nun ziyareti münasebetiyle Moskova'da yayımlanan resmi tebliğde şu ifadeler yer verilmişti:

“İadei ziyaret için Sovyetler Birliği'ne gelmiş olan Türkiye Hariciye Vekili Saraçoğlu'nun Moskova'da ikameti, Sovyetler Birliğiyle Türkiye Cumhuriyeti münasebetleri hakkında Türk Hükümeti ve Sovyetler Birliği Hükümeti mümessilleri arasında derin fikir teatisine vesile teşkil eylemiştir. Samimi bir hava içinde devam eden bu fikir teatisi, Sovyetler Birliğiyle Türkiye arasındaki dostluk münasebetlerinin değişmez vasfını ve iki hükümetin sulhu idame bahsindeki müşterek arzularını bir kere daha teyid eylemiştir. İki hükümet şurasını tespit etmişlerdir ki Sovyetler Birliği'ni ve Türkiye Cumhuriyeti'ni alakadar eden meselelerin birlikte tetkiki için istikbalde de teması muhafaza eyleme şayanı arzudur.”⁴⁹

---

⁴⁷ Burçak, 1947, 192-194.

⁴⁸ Erden, 2015, 259.

⁴⁹ Cumhuriyet, 19 Birinci Teşrin 1939.

Ankara Hükümeti, Sovyetlerle müzakerelerin kesildiğini bildiren telgrafın gelmesi üzerine Türkiye, Fransa ve İngiltere arasında daha önce mahiyeti belirlenmiş olan üçlü ittifakın imzalanması için İngiliz ve Fransız büyükelçileriyle temasa geçti. Taraflar, Kremlin'in isteği üzerine Yunanistan ve Romanya'ya verilen değişiklik hususundan da vazgeçtiler.⁵⁰ Antlaşma 19 Ekim'de ilan edildi. 9 maddeden ve iki protokolden oluşan antlaşmaya göre Türkiye'ye karşı bir Avrupa devleti tarafından saldırı olması durumunda Fransa ve İngiltere Türkiye ile iş birliği yapacak ve ellerinden gelen yardımda bulunacaklardı. Avrupa'da başlayıp Akdeniz mıntikasına da yayılacak olan Fransa ve İngiltere'nin katıldığı bir harp durumunda Türkiye fiilen Fransa ve İngiltere ile iş birliği yapacak ve onlara elinden gelen yardım ve müzaherette bulunacaktı. Fransa ve İngiltere'nin 13 Nisan'da yayınladıkları beyanname ile Yunanistan ve Romanya'ya verdikleri garantiler gereği harbe sürüklenmeleri halinde Türkiye fiilen Fransa ve İngiltere ile iş birliği yapacak ve elinden gelen tüm yardım ve müzaherette bulunacaktı. İkinci ve üçüncü maddelerin şartları gerçekleşmeksizin, İngiltere ve Fransa'ya karşı Avrupa devletlerinden biri veya birkaçı tarafından bir saldırı olması halinde akid taraflar hemen istişarede bulunacak, Türkiye hiç değilse İngiltere ve Fransa'ya karşı dostane bir şekilde tarafsızlığını muhafaza edecekti. Antlaşmanın herhangi bir devlete karşı değil, tecavüze karşı koymak için gerekli durumda Türkiye'ye, Fransa'ya ve İngiltere'ye karşılıklı bir yardım ve müzaheret temini için yapıldığı belirtiliyordu. İki numaralı protokole göre ise antlaşma gereği Türkiye, vermiş olduğu taahhütler neticesinde, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri ile bir çatışmaya sürüklenmesi ihtimali belirlediği an antlaşma hükümlerinden muaf olacağı ifade edildi.⁵¹

Yunus Nadi Bey, antlaşmanın bir sulh eseri olduğunu Türkiye'nin Akdeniz'de ve emniyet sahasında olan bölgelerdeki barışı korumak için yapıldığını ve sadece bu maksatla karşılıklı yardım taahhütlerinden ibaret olduğunu belirtiyordu. Antlaşma hiçbir devlete karşı yapılmamıştı ve antlaşma hükümlerinden dolayı Türkiye'nin, komşusu Rusya ile bir çatışmaya sürüklenmesi durumunun ortaya çıkması halinde Türkiye'nin taahhütlerinden muafiyeti söz konusuydu. Yunus Nadi Bey antlaşmaya beş altı ay evvel karar verildiğini ve

---

⁵⁰ Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1968, s. 156-157.

⁵¹ Cumhuriyet, 21 Birinci Teşrin 1939.

hükümlerinin belirlendiğini ancak kati şeklinin imzalanmadan önce başka devletlerinde bu barış bloğuna dahil edilmek istendiğini belirtti. Ne yazık ki tüm teşebbüslere rağmen savaşın önüne geçilemediğini ifade eden Yunus Nadi Bey yazısına şu cümlelerle devam etti:

“Kendileriyle karşılıklı yardım paktı akdettiğimiz iki büyük devletin, Avrupa şimalinde büyük bir devletle harp halinde bulunmalarına rağmen Türkiye için vaziyetin hiçbir memleket ve millete karşı husumet manasını asla tazammun etmeyen mahiyetine elbette dikkat edilecektir. Filhakika bizim karşılıklı yardımla daha emin bir halde bulundurmak istediğimiz sahalar şimdiki halde dahi harp mntıkası haricinde bulunuyor ve bunun tabi neticesi olarak Türkiye yalnız harp haricinde değil harpten çok uzak mevkide kalmakta devam ediyor.”⁵²

İngiliz Başvekil Çemberlayn Avam kamerasında üçlü ittifakla ilgili yaptığı açıklamada görüşmelerin uzun zamandan beri devam ettiğini ve müzakereler neticesinde üç devletin birbirine elinden geldiği yardımı yapmaya karar verdiklerini ve bu müzakereler neticesinde yapılan antlaşmanın üç taraflı bir ittifak haline getirildiğini beyan etti. Antlaşma konusunda üç hafta evvel karar verildiğini ancak Türkiye Hükümeti'nin Hariciye Vekili ile Sovyetler arasında Moskova'da cereyan eden müzakereler neticesinde Sovyetlerle de aynı mahiyette bir antlaşma akdetmeyi ümit ettiklerinden dolayı ittifaknamenin imzalanmasının tehir edildiğini söyledi. Ancak Sovyetlerin bazı taleplerinin daha önce Türkiye tarafından İngiltere ve Fransa'ya karşı verilen taahhütlerle örtüşmemesi nedeniyle bu görüşmelerin başarıyla sonuçlanmadığını buna mukabil Türk-Sovyet ilişkilerinin dostane bir şekilde devam edeceğinin iki ülke hükümetleri tarafından temin edildiğini ifade etti. Bu şartlar altında üçlü ittifakın daha fazla geciktirilmemesine karar verilerek antlaşma 19 Ekim saat 18:30 da Ankara'da imzalandı. Başvekilin verdiği bu bilgiler muhalefet tarafından da memnuniyetle karşılandı.⁵³

Saraçoğlu'nun Moskova görüşmeleri esnasında başlayan Sovyet tehdidi, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte artarak devam etti. Sovyetlerin Türkiye'ye karşı tutumu ancak Almanya ile ilişkilerin bozularak savaşa katılmasıyla değişti. Nitekim Rusya 13 Ağustos 1941'de Türkiye'ye, İngiltere ile

---

⁵² Yunus Nadi Bey, “Türkiye ile İngiltere ve Fransa Arasında“, *Cumhuriyet*, 21 Birinci Teşrin 1939.

⁵³ *Cumhuriyet*, 21 Birinci Teşrin 1939.

müşterek bir nota vererek Montreux Sözleşmesine tamamen bağlı olduğunu ve Boğazlar üzerinde herhangi bir talebinin olmadığını ilan etti.⁵⁴

Harbin başlamasıyla birlikte Türkiye'nin takip etmiş olduğu tarafsızlık politikasının en önemli nedeni doğudaki büyük komşusu Sovyet Rusya'nın tutumu nedeniyle duyduğu endişeydi. Ancak Almanya'nın Rusya'ya saldırması üzerine Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye karşı tutumu değişmiş görünüyordu. Sovyet Rusya'nın bu değişen şartlarla birlikte değişen tutumu, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sürecinde kararlılıkla sürdürdüğü tarafsızlık durumunu devam ettirmesi gerektiğini gösteriyordu. Türkiye'de böyle yaparak İkinci Dünya Savaşı boyunca ısrarlı bir şekilde tarafsızlığını muhafaza etti.⁵⁵

Almanya'nın yenileceğinin artık belli olması üzerine Sovyet Rusya, Türkiye'ye karşı tutumunu tekrar değiştirerek, Boğazlarla ilgili taleplerini yeniden gündeme getirdi. İlk olarak 9 Ekim 1944'de Stalin, Molotof, Churchil ve Eden arasında yapılan Moskova görüşmeleri esnasında Stalin, resmi olarak Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesini gündeme getirerek Rus savaş gemilerinin Türk Boğazlarından serbestçe geçebilmesini istedi.⁵⁶ 5 Şubat 1945'de başlayan ve 15 Şubat'da sona eren Yalta Konferansı'nda Boğazlar konusu tekrar gündeme geldi. Stalin, 10 Şubat'ta yapılan görüşmelerde Monreux Sözleşmesinin modasının geçtiğini, Japon İmparatorluğunun dahi bu antlaşmada daha fazla rolünün olduğunu belirtti. Sözleşmenin İngiltere ile Rusya'nın arasının iyi olmadığı bir dönemde yapıldığını fakat mevcut durumun şu an değiştiğini, bu nedenle de antlaşmanın revizyona ihtiyacı olduğunu ifade etti. Rus menfaatlerine daha uygun bir Boğazlar statüsünün belirlenmesi gerektiğini, Türkiye'nin elinin Rusya'nın Boğazında olduğu bir durumu kabul etmelerinin mümkün olmadığını ancak yapılacak revizyonda Türkiye'nin meşru menfaatlerinin de zarara sokulmayacak şekilde olması gerektiğini belirtti. Sonuç olarak Boğazlar konusunun Londra'da yapılacak Dışişleri Bakanları toplantısında görüşülmesi kararlaştırıldı. Konferans sonunda Dışişleri Bakanları tarafından imzalanan Protokolün 14. Maddesi Boğazlarla ilgiliydi ve şöyleydi: "Dışişleri Bakanlarının Londra'da yapacakları müteakkip toplantıda, Sovyet Hükümeti'nin Montreux Sözleşmesiyle ilgili olarak ileri

---

⁵⁴ Erden, 2015, 259.

⁵⁵ Burçak, 1947, 197-198.

⁵⁶ İsmail Köse, "Yalta ve Potsdam Konferanslar: Sovyetler Birliği'nin Türk Boğazlarında Egemenlik Paylaşım Talepleri", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2015, S. 19, s. 245-247.

süreceği teklifleri tetkik edip hükümetlerine rapor etmeleri kararlaştırılmıştır. Türk Hükümeti münasip zamanda haberdar edilecektir.“⁵⁷ Konferansta ayrıca şubat sonuna kadar Türkiye, Almanya’ya savaş ilan ederse San Francisco’da düzenlenecek konferansa davet edilmesi de kararlaştırıldı. Türkiye 29 şubat 1945’de Almanya’ya savaş ilan etti.⁵⁸

---

⁵⁷ Gürün, 1991, 271-273.

⁵⁸ Gürün, 1991, 275-276.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI BOĞAZLAR MESELESİ İLE İLGİLİ TARTIŞMALAR, TALEPLER, NOTALAR

2.1. 1925 Tarihli Türk-Sovyet Antlaşması'nın Feshedilmesi

Yalta Konferansı sonrası Sovyet basını Türkiye'ye karşı Boğazlar meselesiyle ilgili taarruza geçerek psikolojik bir harp başlattı. Yalta Konferansı'ndan bir ay sonra, Sovyet Hariciye Komiseri Molotof, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e bir nota vererek 1925 Antlaşması'nın uzatılmayacağını bildirdi.⁵⁹ Sovyetler Birliği Hariciye Komiseri Molotof, Sovyet Hükümeti'nin, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17 Aralık 1925'de imzalanan ve süresi 7 Kasım 1945'de bitecek olan Türk Sovyet Antlaşması'nın iki taraf arasındaki dostluk ilişkilerine katkısının kendileri tarafından takdir edildiğini ancak İkinci Dünya Savaşı esnasında meydana gelen derin değişikliklerden dolayı bu antlaşmanın yeni şartlara uygun bulunmadığını ve ciddi anlamda iyileştirilmeye muhtaç olduğunu belirtti. Molotof, hükümetinin bu nedenle Antlaşma'nın 7 Kasım 1935 tarihli protokolü ahkâmınca, söz konusu Antlaşma'nın feshi konusundaki arzularını Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e ilettili.⁶⁰

İzvestiya gazetesi; 1925 Antlaşması'nın feshiyle ilgili yazısında söz konusu antlaşmanın temellerinin Türkiye'nin Milli Mücadele döneminde atıldığını belirterek, bu dönemde Sovyetlerin gönderdiği yardımlara değinmekteydi. Antlaşmanın aslında üç yıl gibi kısa bir süre için yapıldığını, ancak birkaç kez uzatıldığını ve 1945' yılına kadar herhangi bir düzenleme yapılmaksızın devam ettiğini yazan İzvestiya gazetesi, aradan geçen 20 yıl içerisinde dünyada birçok değişikliklerin olduğunu ileri sürüyordu. Gazete, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın derin etkilerinin olduğunu, bundan 20 yıl önce Sovyetlerin İngiltere ve Amerika ile ilişkilerinin iyi olmadığını, şimdi ise müttefik olduklarını ifade etmekteydi. Gazete, İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk Sovyet ilişkilerinin bazen çok da iyi yürümediğini, Antlaşmanın imzalandığı dönemin şartları ile bu günkü şartların aynı

---

⁵⁹ Köse, 2015, 251.

⁶⁰ Cumhuriyet, 22 Mart 1945.

olmadığını ve tüm bu nedenlerden dolayı mezkur antlaşmanın ciddi anlamda iyileştirilmesi gerektiğini yazıyordu.⁶¹

İzvestiya gazetesinin bu yazısından Sovyetlerin Türkiye’den bazı yeni isteklerde bulunacağı anlaşılmaktaydı. Kısaca Sovyetler, Türkiye’ye “bizimle dostluğu devam ettirmek istiyorsanız, sizden bazı taleplerimiz olacak” demektedir.

1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması’nın Sovyetler tarafından feshedilmesi içinde ve dışarıda birçok farklı yorum ve değerlendirme yapılmasına neden oldu. İngiliz Reuter Ajansına göre; 1925 Antlaşması ilk şekliyle Moskova tarafından akdedilen tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşmalarının ilkiydi. Sovyet Rusya 1926’da Almanya, Afganistan, Litvanya, 1927’de İran’la antlaşmalar imzalamıştı. Rusya’nın henüz Milletler Cemiyeti’ne üye olmadığı bir dönemde imzalanan bu antlaşmalar, Locarno Antlaşması’nın etkisine karşı yapılmıştı. Son zamanlarda Sovyet basını, Türk siyasilerine karşı açıkça tenkit edici bir tavır takınmış ve Türkiye’nin geç olarak müttefikler safında harp ilan edişini eleştirmişti. Diğer taraftan Türk Basını da kendi Hükümeti’nin siyasetini şiddetle müdafaa etmişti.⁶² Daily Mail Gazetesi’nin yazarı ise, Türk-Sovyet antlaşmasının Sovyetler tarafından feshinin Karadeniz bölgesi meselelerini aydınlatmak açısından ilk hareket olduğunu, bu meselelerin uzun zamandan beri memnuniyet verici olmadığını belirtiyordu. Başlıca meselenin Boğazlardan geçecek gemilerin kontrolü olduğunu, bu kontrolün 1936 Montreux Sözleşmesi gereğince Türklerin elinde bulunduğunu ifade etmekteydi. Rusya’nın da ortaklık edeceği milletlerarası bir kontrolün ara sıra söz konusu olduğuna, yeni bir antlaşma için Ruslar tarafından ileri sürülecek bütün tekliflerde bu noktanın belirtilmesinin beklendiğine değinmekteydi.⁶³

Times gazetesi, son senelerde kaydedilen askeri ve siyasi gelişmeler, harbin doğurduğu teknik ilerlemelerin ve büyük değişikliklerin doğu Avrupa ve Akdeniz bölgesi durumunda yaptığı etkiyle Rusya’nın Türkiye ile yeni bir antlaşma yapma arzusunu iyice açık ettiğini ifade etmekteydi. Diğer taraftan Sovyet hükümetinin, Türk-Sovyet antlaşmasından daha geniş ölçüde milletlerarası bir sözleşme olmasına rağmen Boğazlar hakkındaki Montreux sözleşmesinde değişiklik istediğini

---

⁶¹ Cumhuriyet, 22 Mart 1945.

⁶² Cumhuriyet, 23 Mart 1945.

⁶³ Cumhuriyet, 23 Mart 1945.

zannettirecek sebeplerinde olduğunu belirtmekteydi. Montreux sözleşmesi Avustralya, Büyük Britanya, Bulgaristan, Fransa, Yunanistan, Romanya, Sovyetler Birliği, Türkiye, Yugoslavya delegeleri tarafından imzalandığı gibi ihtirazi kayıtlar ileri süren Japon delegeleri tarafından da imzalanmıştı. Times gazetesine göre, bu sözleşme Karadeniz’de sahili bulunmayan devletlere ait olup barış zamanında Boğazlardan geçerek Karadeniz’de toplanmaya mezun olan harp gemilerinin sayısına ve tonilatosuna sıkı sınırlamalar koymuştu.⁶⁴

Reuter ajansının yazarı Kimche, Sovyet Hükümeti’nin Milletlerarası siyasete aykırı bütün antlaşmalarının ve diğer siyasi taahhütlerinin yenilenmesine karar verdiğini ancak Sovyet Hükümeti’nin Türkiye ile olan dostluk ve tarafsızlık antlaşmasını feshetme kararını, Sovyet harici siyasetinin harp sonrası meselelerini çözmek üzere yeniden düzenlemeye doğru atılmış ilk adım olarak kabul edildiğini ifade ediyordu. Zira bu antlaşma Sovyet Rusya’nın Milletler Cemiyeti’nin ve batı devletlerinin niyetlerinden kuşkulandığı bir zamanda imzalanmıştı. Kimche göre, iki hükmü içeren bu antlaşma: Sovyetler Birliği’nin nazarında ancak Batı Avrupa’da barışı koruyan fakat doğuda Sovyetler Birliği’ni soyutlayan Locarno Antlaşmasına ve İngiltere ve Fransa’nın teşebbüsü üzerine Musul petrolerini Türkiye’ye değil Irak’a bırakan Milletler Cemiyeti’ne karşı Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında ortak bir cephe kurmayı amaçlıyordu. Feshedilen 1925 antlaşmasının amacı Rusya ve Türkiye’yi Milletler Cemiyeti dışında tutmaktı. İki taraftan biri diğer tarafın aleyhine askeri, siyasi veya iktisadi yasaklayıcı tedbirlere katılırsa antlaşma şartları ihlal edilmiş olurdu. Bu nedenlerle söz konusu antlaşma yeni milletlerarası düzene uymamaktaydı. Rusya’nın Türk hükümeti ile halletmek istediği sorunlardan birisi de Boğazlar Sözleşmesi’nin kendi lehine tadili ile alakalıydı. Ancak Londra siyasi mahfillerinde bu meselenin sadece Türkiye ile Sovyet Rusya’yi ilgilendirmedeği, Montreux’un uluslararası bir sözleşme olduğu ve bu sözleşmede İngiltere’nin de hayati çıkarlarının olduğu konuşuluyordu.⁶⁵

1925 Antlaşması’nın feshedilmesi ile ilgili İngiliz basını meseleyi her geçen gün farklı açılardan ele alıyor, feshin altındaki olası gerçek gerekçeleri irdelemeye çalışıyordu. Londra’da çıkan Daily Herald gazetesi Rusların fesih gerekçelerini

---

⁶⁴ Cumhuriyet, 23 Mart 1945.

⁶⁵ Cumhuriyet, 24 Mart 1945.

kabul edilebilir bulmakla beraber, bu kararından müttefikleri olan İngiltere ve Amerika'yı haberdar etmemesini müttefiklik ruhuna aykırı buluyordu.⁶⁶

Yine Reuter Ajansı siyasi muhabiri Kinche'ye göre; Antlaşmanın feshi ile alakalı Ankara'dan tatmin edici bir resmi açıklama yapılmamasına rağmen, siyasi mahfillerde yapılacak yeni antlaşmanın Boğazların geleceği ile ilgili her türlü tartışmalardan hariç tutulması gerektiği görüşü ileri sürülmekteydi. Halihazırda Rusya'nın bütün Karadeniz meselesi ile ilgili durumu, geleneksel siyasetini takip ettiğini göstermekteydi. Bu siyaset Rusya zayıf iken Karadeniz'in girişini yabancı savaş gemilerine kapamak, kendisini kuvvetli gördüğü zamanlarda ise Rus filosuna serbest giriş çıkış temin etmeye çalışmaktı. İkinci Dünya Savaşı sonrası garip bir durum ortaya çıktı. 250 yıldır ilk defa Türkiye Rusya'ya karşı değil onun yanında savaşa katıldı. Dolayısıyla gerek Boğazların ve Tuna ağzının gelecekteki kontrolünü, gerek On İki Adanın geleceğini münferit olarak müzakere etme imkanı yoktu. Doğu Akdeniz'in bütün bu meseleleri üç büyük devletten yalnız biri ile münferiden değil, Yalta formülüne uygun olarak ele alınmalıydı⁶⁷

İsviçre'de yayın yapan Le Courier de Geneve gazetesi ise Türk-Rus ilişkilerinden bahsederek, Moskova'nın anlaşmayı feshetmesinin ve bazı düzenlemelerle yenilemek niyetinde olduğunu bildirmesinin Ankara'da endişeye sebep olduğunu belirtiyordu. Gazete, iki ülke münasebetleri arasındaki soğukluğun, tam da Türkiye'nin Batılı devletlerle ittifak yaptığı döneme rastladığını, Stalin'in Çarlık Rusya'sının talep ve iddialarının büyük bir kısmını yeniden ele aldığını, hatta Birleşmiş Milletler koalisyonu üyelerinin menfaatlerini bozmaktan endişe etmeksizin bu talepleri gerçekleştirmekte olduğunu yazıyordu.⁶⁸ Diğer bir İsviçre gazetesi La Tribune de Geneve gazetesi ise Rusya'nın kuvveti nispetinde gözlerini tekrar Boğazlara çevirmeye başladığı yorumunu yapıyordu. Gazete, Türkiye'nin Boğazlardaki tabii bekçilik rolü meselesinde güçlükler çıktığını, İngiltere'nin Montreux Antlaşması ile tespit edilmiş olan Boğazlar rejiminde imza eden tarafların onayı olmaksızın hiçbir değişikliğin yapılamayacağını bildirdiğini yazıyordu.⁶⁹

---

⁶⁶ Cumhuriyet, 25 Mart 1945.

⁶⁷ Cumhuriyet, 25 Mart 1945.

⁶⁸ Cumhuriyet, 25 Mart 1945.

⁶⁹ Cumhuriyet, 25 Mart 1945.

Fransız yarı resmi gazetesi Le Monde ise savaş döneminde Türkiye'nin Almanya'ya ait silahlı gemi kabilelerinin Boğazlardan geçmesine engel olmadığını iddia ederek, muharib olduğu için savaş gemilerinin Boğazlardan geçişinin Montreux gereğince artık tamamen Türkiye'nin keyfine tabi olduğunu belirtiyordu. Gazete Rusya'nın böyle bir rejime razı olmayacağını ve Doğu Avrupa ile Akdeniz'de oynamak istediği role daha uygun bir tarzda bu rejimin tadilini istemesinin kolayca anlaşılabilirliğini yazıyordu. Gazeteye göre böyle bir tadil uluslararası antlaşmaların imzalanmasına bağlıydı ve bu mesele, San Francisco'da ele alınarak, Türkiye ile Rusya'nın müşterek menfaatlerine uygun olan yeni esaslar belirlenecekti.⁷⁰

Yunan basını Türk-Rus antlaşmasının feshi haberini büyük başlıklarla vermiştir. Asirmanos gazetesine göre, Türk-Rus dostluğu iki esasa dayanıyordu; birincisi, komünist ihtilalinin ilk yıllarında Rusya'nın Boğazların kapatılması hususundaki Türk talebine yardım etmesinde hayati menfaatleri vardı. Çünkü Sovyetler Birliği başka bir deniz devletinin ve İngiltere'nin tehdidine karşı kendi güvenliğini müdafaa edecekti. İkincisi ise Türkiye'nin Boğazlar çevresinde egemenlik haklarının korunmasını temin etme kaygısında olmasıydı. Fakat bir takım gelişmeler sonrası Türkiye kendi istiklali ve bütünlüğü için yeni garantiler aramak zorunda kalmış ve bu garantileri İngiltere tarafında bulmuştu. İngiltere Akdeniz'de, Yakın ve Ortadoğu'daki kuvvetler dengesinde, Rusların Balkanlarda ve Boğazlara yakın çevrelerdeki varlığına karşı bir denkleme ağırlığı teşkil etmişti. Akropolis gazetesi ise; İkinci Dünya savaşında meydana gelecek değişiklikler üzerine Türk-Rus antlaşmasının yeni duruma uymadığı ve iyileştirilmesi gerektiği hakkındaki Sovyet demecinde, antlaşmanın yeni duruma uydurulacağını öngörülüğünü ve bunun başlıca konusunun da Boğazlar rejimi olacağını belirtiyordu. Rusya'nın kendisi için Boğazlardan serbest geçiş konusundaki eski arzusunun belki de yeni taleplere yol açacağını, diğer Akdeniz devletlerinin ve bilhassa İngiltere'nin bunda hayati menfaatlerinin olmamasının imkansız olduğunu ifade ediyordu.⁷¹

Yine tanınmış İngiliz yorumculardan Marc Cornick, Newyork Times gazetesindeki yazısında, harbin başından beri özellikle Bulgaristan ve Romanya

---

⁷⁰ Cumhuriyet, 25 Mart 1945.

⁷¹ Cumhuriyet, 26 Mart 1945.

hezimetinden sonra Türkler, Rusların Akdeniz'e çıkmak için geçebilecek tek kapı olan Boğazlardaki bekçiliklerinin harbin sonunda yeniden gündeme geleceğini bildiklerini ifade ediyordu. Cornick'e göre; Türkiye ile yeni bir antlaşma hususundaki baskı Moskova'nın diğer hareketlerinin girdiği sınıftan başka bir sınıfa dahil değildi. Boğazların kontrolünde bazı şeylerin değişmesi konusunda temayül olduğu kabul edilse bile bu uluslararası öneme haiz bir mesele idi. Bundan dolayı Boğazlar meselesi Türkiye ile Rusya'nın yanında başka devletlerinde hayati menfaatlerinin bulunduğu bir meseleydi. Başkan Roosevelt bütün deniz yollarının, bütün milletlere açık olması gerektiği fikrini defalarca ortaya atmıştı. Boğazlar meselesi üsler meselesiyle de ilgiliydi ve buna benzer bütün meselelerin milletlerarası güvenlik sistemi dairesinde incelenmesi ve tartışılması gerektiği yönünde yaygın bir inanç vardı.⁷²

İngiliz basınından naklen verilen haberlere göre Sovyet istekleri ve Türkiye'nin bu konudaki tavrı hakkında dikkate değer yorumlar yapılmaya devam ediyordu. "Time and Tide" dergisine göre, antlaşmanın feshi normal usullere göre yapılmıştı ve Sovyet iddiaları makul görünüyordu. Ancak tüm bunların çok evvel Moskova'da hazırlanarak yakında açıklanmak üzere olan ve gittikçe geliştirilen uzun vadeli bir planın parçasıydı. Dergiye göre, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı siyasetlerinin manası şuydu:

"Türkiye, yalnız Balkanlarda değil aynı zamanda, Moskova'nın "Karadeniz çevresi" ismini verdiği ve hiç şüphesiz yakın ve orta şark topraklarını içine alan bölgede de küçük devletler blokları kurmaya teşebbüs eden ananevi siyasetten vazgeçmelidir. Moskova, Karadeniz çevresini, Baltık'tan Karadeniz'e kadar uzanan dostluk çemberinin veyahut "tersine karantina koridorunun" lüzumlu bir kısmı olarak telakki etmektedir. Moskova, Güney Rusya'nın ve Sovyet petrol sahalarının müdafaası için, bunun, strateji ve politika bakımından lüzumlu olduğu mütalaasındadır."

Buna karşın Türkiye'nin Rusya ile iyi ilişkiler kurmaya hazır olduğunu ancak Boğazlarla ilgili meselenin sadece Türkiye ve Rusya'yı ilgilendiren bir mesele değil, milletlerarası bir konu olduğunu belirten Time and Tide, Türkiye'nin Rusya'ya karşı dostane bir siyaset takip etmek istediğini ancak dış siyasette hareket serbestisini muhafaza ederek özellikle İngiltere ile olan ittifakını koruması gerektiğini belirtiyordu.

---

⁷² Cumhuriyet, 27 Mart 1945.

Yine İngiliz Dziennik Polski gazetesi, Türkiye'nin durumunun çok açık olduğunu ve bu durumun tüm dünya milletleri tarafından tasvip edileceğini belirterek 1925 Antlaşması'nın fesih sürecinin normal olduğunu ancak fesih zamanının ve Sovyet basınının Türkiye aleyhindeki yazılarının endişe verici olduğunu ifade ediyordu. Gazeteye göre, Rusya'nın artmış olan kudretinin yarattığı şartlara ve Avrupa'daki yeni duruma tamamıyla uygun başka bir antlaşma için müzakerelere girişmesi tabii ve mümkündür. Ancak bunun için Türkiye'yi tehdit etmeye veya yıldırıcı siyaset metotlarına gerek yoktu. Türkiye'nin Boğazlar meselesini yeni Türk-Rus Antlaşması çerçevesinin dışında tutmak istemesi tamamıyla doğru ve Avrupa menfaatlerine uygun bir siyasetti. Zira Montreux Antlaşması birçok devlet tarafından imzalanmıştı ve bu nedenle iki taraflı bir antlaşmaya konu teşkil edemezdi. Ayrıca Türk-Rus Antlaşmasının Rusya tarafından feshedilmesi Boğazlar hakkındaki eski Rus politikasının yeniden ele alınması bakımından tüm dünyada endişe uyandırdı. Rusların sıcak denizlere bir çıkış elde etmek ve okyanuslara serbestçe çıkmak serabına tekrar kapılmış olmaları mümkündür. Büyük bir kara devleti olan Rusya aynı zamanda bir deniz devleti olma hevesine kendisini kaptırarak, bunu elde etmek için Ege, Baltık ve Kuzey denizine çıkış elde etmeyi istiyordu. Bu nedenle Boğazlar mıntıkası Rusya'nın en önemli hedefi olacaktı.⁷³

Türkiye, Sovyetlerin kararını inceledikten sonra 4 Nisan 1945'de Dışişleri Bakanı Hasan Saka tarafından Sovyetler Birliğinin Ankara Büyükelçisi Vinogradov'a bir deklarasyon vererek Sovyetlerle uzun zamandan beri devam eden iyi komşuluk ve samimi dostluk ilişkilerini sürdürmeye ve güçlendirmeye istekli olduğu bildirildi. Bunun için Sovyet Hükümeti'nin artık geçersiz olan 1925 Antlaşması yerine iki tarafın bugünkü menfaatlerine daha uygun olan ve ciddi iyileştirmeleri ihtiva eden bir antlaşma yapılması hususundaki telkinini, Cumhuriyet Hükümeti'nin kabul ederek bu maksatla Sovyet tarafının yapacağı teklifleri büyük bir dikkat ve iyi niyetle incelemeye hazır olduğu belirtildi.⁷⁴ Bu arada Moskova Büyükelçisi Selim Sarper Türkiye'ye dönerek 21 Nisan'da Rus Büyükelçisi Vinogradovla görüşmüş ve eğer Ruslarda arzu ederse bir görüş teatisinde bulunmaya hazır olduğunu bildirmişti. Dışişleri Bakanı Hasan Saka'da 7

---

⁷³ Cumhuriyet, 31 Mart 1945.

⁷⁴ Cumhuriyet, 7 Nisan 1945.

Mayıs'ta San Francisco'da Molotof'u ziyaret ederek yarım saat kadar kendisiyle görüşmüştü. Bu görüşmede Molotof, kendilerinin henüz bir hazırlık içinde olmadıklarını ancak Türk Hükümeti'nin kendi telkinlerini bildirebileceklerini söylemiş, Saka ise Sovyet Hükümeti'nin yapacağı telkinleri beklemeyi tercih ettiklerini bildirmişti.⁷⁵

Vinogradov, 21 Mayıs'ta Sarper'i ziyaret ederek Karadeniz'in güvenliği konusu üzerinde durmuş ancak Montreux uluslararası bir sözleşme olduğu için iki tarafın bunu değiştiremeyeceğini, bir çıkış formülü bulmaları gerektiğini söylemişti. Sarper'in bir ittifaktan mı bahsettiğini sorması üzerine Vinogradov ittifak konusunda alakayla durarak, evet olabilir karşılığını vermişti. Sarper'in böyle bir ittifaktan İngilizlerin kuşkulandığını ve Sovyet Rusya ile aralarındaki sorunları daha da büyüteceğini belirtmesi üzerine Rus elçisi aralarındaki sorunların sadece küçük bazı görüş ayrılıklarından ibaret olduğunu söylemişti. Sarper'in o halde bu ittifaka İngilizlerin de dahil edilebileceğini ya da İngiltere lehine ihtirazi hüküm koyulabileceğini söylemesi üzerine Vinogradov sözü başka tarafa çekerek bu konuda görüşmek istememişti. Rus elçisinin kendileri için asıl meselenin Karadeniz'in güvenliği olduğunu belirtmesi üzerine Sarper, bu konuda özetle şunları söylemişti: "Sulh zamanı için ortada Sovyetleri rahatsız eden bir durum yoktur. Savaş zamanında ise Sovyetlerin x devletiyle savaş durumunda olduğu düşünülürse, Türk-Sovyet Antlaşmasına bu devletin gemilerinin Karadeniz'e geçemeyeceğine dair bir hüküm konursa Sovyetlerin sadece Karadeniz güvenliği değil, daha fazlası sağlanmış olur." Vinogradov bu açıklamadan memnun kalmış ancak şu soruyu yöneltmişti "Akdeniz'deki x bahri devletiyle sizinde bir ahdi münasebetiniz ve bir takım ahdi vecibeleriniz olursa bunları derpiş ettiğimiz hükümlerle telif etmek için bir çare aklınıza geliyor mu?" Vinogradov'un isim söylemeden bahsettiği devlet İngiltere idi. Sarper cevabında, "yapılacak ittifak antlaşması hükümlerine göre İngiliz deniz kuvvetleri Türk ülkesinden geçemeyecek ve Karadeniz'de sizin emniyetinizi de tehdit eden bir vaziyet olmayacak" dedi. Vinogradov, İngiltere'nin müsaade olmamasına rağmen boğazları geçmek istemesi durumunda ne olacağını sorması üzerine Sarper, "Benim fikrime göre herhalde protesto etmekle iktifa etmeyeceğiz" cevabını verdi. Bu konuda Rus elçisinin ısrarı üzerine:

---

⁷⁵ Cumhuriyet, 9 Mayıs 1945; Gürün, 1991, 278-279.

“Yani Şu demek ki, o devlet Türkiye’nin bir taraflığına karşı mtearız vaziyetine düşecek ve Türkiye’de politikasının ve prensiplerinin sizce de malum olan secisi icabı olarak vazifesini yapacak ve bundan taahds eden vakanın veya vakai silsilesinin mesuliyeti de mtearızda kalacak” dedi.

Vinogradov’un üzerinde durduğu diğer bir mesele Sovyet Karadeniz kuvvetlerinin Akdeniz’e çıkması konusunun nasıl grldğyd. Sarper mevcut kuvvet oranı ve dengesi karşısında Sovyet donanmasının, Akdeniz’e çıkmak değil, sıkı sıkıya kapanmak zorunda olması sebebiyle bunun gerçekte ortaya çıkacak bir sorun olmadığını anlatması zerine Vinogradov, bu durumun Şu anda bir sorun olmasa da ilerde sorun olacağını söyledi. Sarper bu durumu düŐünmediđini, sözleşmeye göre Karadeniz donanmasının çıkıŐı için Türkiye’nin bazı takdir haklarının bulunduğunu ve bunları iki mttetikten birinin aleyhine olmamak Şartıyla kullanarak, iki tarafa da faydalı hizmetler yapabilecek durumda olduğunu belirtti. Vinogradov, Sarper’e Moskova’ya döndükten sonra Molotof’la bu konu üzerinde konuşmaya devam edebileceklerini syemesi zerine Sarper bu görüşmenin hususi mahiyette olduğunu ve Molotof’un kendisine cesaret verici bir açıklaması olmadan bu konuyu resen amaya meyilli olmadığını ve müzakereye giriŐmek için kendisine bu konuda talimat verilmesi gerektiğini ifade etti. Vinogradov son olarak İsmet İnönü’nün de kendisiyle aynı fikirde olup olmadığını öğrenmek istediğini syemesi zerine Sarper, bu soruya cevap veremeyeceğini syeyerek ancak bu konuda müsterih olmasını tavsiye etti.

Bu görüşmeden, Sovyetlerin, Türkiye ile feshedilen antlaşmayı yenilemeye taraftar olmakla beraber Şart olarak Boğazlar statüsünün değiştirilmesini ileri sreceklere anlaşılmaktadır. Rus elçisi meseleyi Karadeniz’in emniyeti açısından ele almış ve ittifak konusunda alakayla durmuŐtur. Vinogradov’un da sorunun çözümü için bir çıkış yolu bulmaya çalıştığı görülmektedir. Boğazlar ve Karadeniz’in güvenliği konusunda Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında bir ittifak antlaşması düŐüncesi aslında 1935, 1936 ve 1939 yıllarında Sovyetlerle yapılan görüşmelerde gündeme gelmiştir. Ancak 1945 yazından sonra dünyadaki dengeler tamamen deđiŐmiŐtir.⁷⁶

⁷⁶ *Türkiye’nin Dış Politikasında Elli Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, TC. Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1973, s. 256-261.

2.2. Sovyet Rusya'nın Boğazlarla İlgili Talepleri

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper, Moskova'ya döndükten sonra 7 Haziran saat 18:00'da Molotof tarafından kabul edildi. Molotof, Sarper'in hükümetiyle temaslarında faydalı sonuçlar almış olduğunu umduğunu söylemesi üzerine Sarper Vinogradov'la yaptığı görüşmelerden herhalde kendisinin de bilgisi olduğunu ve bu konudaki düşüncelerini büyük bir ilgiyle öğrenmek istediğini belirtti. Molotof görüşmeleri ilgi çekici bulduğunu ancak bunların daha çok Türkiye'nin görüşü olduğunu belirterek Türkiye ile bir ittifak antlaşması yapabilmeleri için iki ülke arasındaki bazı pürüzlü meselelerin halledilmesi gerektiğini ifade etti. Molotof'a göre, 1921 yılında yapılan Moskova Antlaşmasıyla Türkiye'ye bırakılmış olan Kars ve Ardahan illeri arazisi haksız bir şekilde, Sovyetlerin güçsüz olduğu bir zamanda Türkiye'ye bırakılmıştı. Bu arazinin Sovyetlere iadesi meselesi aradaki pürüzlü noktalardan biriydi. Sarper, Molotof'un bu sözlerini oldukça hayal kırıklığıyla karşıladığını ifade ederek bu haksızlığın zamanında Türkiye'ye karşı yapıldığını ve bizzat Lenin tarafından müşahede edilerek tamir edildiğini belirtti. Gerçekten de Moskova Antlaşması Türkiye'nin o dönemde oldukça zayıf bir durumda ve Sovyet yardımına ihtiyacı olduğu bir zamanda yapılmıştı. Yardım yapan tarafın yardım alan tarafa karşı güçsüz olduğunu iddia etmek akla pek de uygun değildi. Molotof yine Polonya'yı örnek göstererek bu tezini savunmuş, Sarper bu talebin Türk efkarında yaratacağı infale dikkat çekerek konuşmaya devam etmek istemediğini belirtmişti.

Molotof'a göre ikinci pürüzlü nokta sıkışık oldukları zamanlarda Karadeniz'in emniyetiyle alakalıydı. Molotof, Türkiye'nin bu konudaki tavır ve hareketinin netice itibariyle bu mevzuda bir müşkilata dönüşmediğini ancak Boğazlar meselesinde iki yüz milyonluk bir insan kitlesinin Türkiye'nin iradesine tabi olduğunu ve sadece iradesine değil aynı zamanda imkanlarının ihdas edeceği vaziyetlere de bağlı olduğunu söyledi. Ve Boğazların müdafaası hususunda Türkiye'nin ehliyet ve imkanlarından emin olmak istediklerini belirtti. Konuşmanın Boğazların müşterek müdafaası ve Boğazlar bölgesinde Sovyetlere üst verilmesi mevzuuna gittiğini kestiren Sarper şu cevabı verdi:

“Bu mevzuda da konuşmaya devam etmeden evvel bir noktayı derhal tavzih etmeme Mösyö Molotof'un müsaadelerini rica ederim. Eğer Türkiye'nin müdafaası imkanlarından, imkansızlıklarından çıkardıkları netice Boğazlarda Sovyetlere üst

verilmesiye, hemen söyleyeyim ki 1921 muahedesi münasebetiyle arazi tadilatı meselesi gibi Boğazlarda üs verilmesi de mevzubahis dahi olamaz. Görüşmelerimizde bir neticeye varırız veya varmayız fakat herhalde bu iki mesele şimdiden bertaraf edilmeden konuşmalarımızdan pek faide ummuyorum.“

Görüşme, ittifak konusundaki bazı soru cevaplarla devam ettikten sonra Molotof bahsettiği sorunların çözülmesi gerektiğini ve sonra antlaşmanın olabileceğini tekrar etti. Sovyetlerin üç büyükler toplantısı öncesi Boğazlar meselesini bir oldubittiye getirmek istediği bu görüşmelerden anlaşılıyordu. Sarper'e göre, arazi meselesi Boğazlara yönelik taleplerinde taviz koparmak için gündeme gelmişti.⁷⁷

Bu görüşmeden de anlaşılacağı üzere Sovyetler, Türkiye'ye adeta İkinci Dünya Savaşı'nda yenilmiş bir devlet muamelesi yaparak savaş sonrası değişen dünya dengelerini kendi lehine fırsata dönüştürme çabasına devam ediyordu. Ankara'da bu görüşme sonrası Sarper'e gönderilen talimatta arazi taleplerinin ve Boğazlarda üst verilmesinin hiçbir şekilde mevzubahis olamayacağı, Montreux Sözleşmesi'nde ise iki tarafın tadilinin mevzubahis edilemeyeceği, esasen bu şekilde başlayan görüşmelerin anlaşmaya varmasının zayıf bir ihtimal olduğu ve hiçbir şekilde görüşmenin bu surette devam ettirilmemesi talimatı verildi. Görüşmelerle ilgili İngiliz Hükümeti'ne de detaylı bir şekilde bilgi aktarıldı ve kısmen de olsa Amerika Hükümet'i de bilgilendirildi. Gerek Amerika gerekse İngiliz Hükümeti Türkiye'nin tavrının oldukça yerinde olduğunu ve kendileri tarafında da tasvip edildiğini bildirdi.⁷⁸

Bu arada 18 Haziran'da Sarper, Molotof'la tekrar görüşmüş bu görüşmede Molotof taleplerinin nazari dikkate alınmadıkça bir ittifak antlaşması yapılmasının mümkün olmadığını ifade etmişti. Molotof'un aralarında bir ittifak antlaşması olmasa bile Boğazlar meselesinin etraflıca görüşülebileceğini bildirmesi üzerine Sarper, çok taraflı bir sözleşmenin iki taraf arasında görüşülmesinin bir faydasının olmayacağını ve Karadeniz'in güvenliği konusundaki tekliflerinin de bir ittifak antlaşması çerçevesinde yapıldığını ifade etmişti. Yapılan bu görüşmede

⁷⁷ Türk Dış Politikasında Elli Yıl, 1973, 264-267.

⁷⁸ Türk Dış Politikasında Elli Yıl, 1973, 268-271.

Sovyetlerin taleplerinin devam etmesi nedeniyle bir sonuç elde edilemeden sona erdi.⁷⁹

2.2.1. Sovyet Taleplerine Karşı Tepkiler

Sovyet taleplerinin basına aksetmesiyle birlikte oldukça sert tepkiler ve hararetli yazılar gazetelerin sütunlarında yer aldı. San Francisco Konferansına katılan Amerikan heyetinden biri, artık Amerika'nın dünya barışını ilgilendiren her türlü antlaşmaya imza koymaya tamamen karar vermiş olduğunu söyleyerek, örneğin Montreux Antlaşması'nın yeniden gözden geçirilmesi durumunda ülkesinin bu antlaşmaya bu defa imza koyacağını ve onun uygulanmasını garanti edeceğini belirtmişti. Başkan Truman'ın konferans esnasında yaptığı konuşmada da benzer düşünceler ifade edilmişti.⁸⁰

Londra gazeteleri konuyla ilgili dikkat çekici yorumlarda bulunuyordu. Daily mail gazetesine göre, Rusya'nın ileri sürdüğü şartlar, üç büyük lider tarafından yakın bir zamanda Berlin toplantısında görüşülecekti. Ayrıca Dışişleri Bakanı Hasan Saka San Francisco Konferansından Ankara'ya dönerken Londra'ya bir ziyarette bulunacak ve meseleyi İngiliz Hükümetiyle görüşecekti. Gazeteye göre Sovyetler, Türk-Rus Antlaşmasını yenilemek İçin Boğazlar rejiminin tadilini, Rusya'ya boğazlarda üsler verilmesini, ve Boğazların savunulmasında Türkiye ile birlikte sorumlu olmayı şart koşmuştu. Ayrıca Kars ve Ardahan vilayetlerinin de Rusya'ya iade edilmesini talep etmişti. Montreux uluslararası bir sözleşme olduğundan dolayı ve bu antlaşmaya İngiltere ve Fransa'da imza koydukları için Rusya'nın bu konudaki talepleri, İngiltere'nin hayati menfaatleriyle ilgili oldukça önemli bir meseleyi ortaya koymaktaydı.

Yine Dailly Express gazetesinin siyasi muhabiri, Rusya'nın Türkiye'ye Boğazlar üzerinde bazı kontrol haklarını ihtiva eden yeni bir antlaşma teklifinde bulunduğunu yazıyor ve Almanya'nın ve peyk memleketlerinin işgali planı gereğince Sovyet Hükümeti'nin bütün Doğu Avrupa'yı kontrol etmekte olduğuna dikkat çekiyordu. Yine Yorkshire Post muhabirinin verdiği bilgilere göre San Francisco Konferansı dönüşünde Londra'yı ziyaret edecek olan Hasan Saka

⁷⁹ Türk Dış Politikasında Elli Yıl, 1973, 272-273.

⁸⁰ Cumhuriyet, 27 Haziran 1945.

şüphesiz burada oldukça iyi karşılanacaktı. Boğazlar konusunun ilerleyen dönemlerde uzun tartışmalara konu olacağı görülecekti. Bu konu yakında gerçekleşecek olan Churchill, Truman ve Stalin arasındaki buluşmada görüşme konusu olacak ve Türk Dışişleri Bakanı bu konunun görüşülmesi hususunda daha istekli olacaktı. Sovyet talepleri Türkiye'yi endişelendirmişti. Montreux Sözleşmesi'nin Türkiye'ye verdiği haklar ve Boğazların kontrolünü elinde bulundurması, Türkiye'nin stratejik önemini oldukça arttırmıştı. Şüphesiz büyük bir Karadeniz devleti olan Rusya'nın Boğazlarda önemi menfaatleri vardı. Aynı şekilde orta şarkta ve Doğu Akdeniz'deki stratejik ve önemli ilgisi dolayısıyla İngiltere'de bu meseleyle sıkı sıkıya ilgiliydi. Amerika'da dünyanın bu kısmına gittikçe artan bir alaka göstermekteydi. Montreux Antlaşması yalnızca Türkiye'ye ve Rusya'ya ait bir mesele değildi. İngiltere'de dahil olmak üzere başka on ülke bu antlaşmayı imzalamıştı. Bu bakımdan antlaşmanın tekrar gözden geçirilmesi için de imza eden devletlerinde hesaba katılması gerekliydi.⁸¹

Londra basını meseleyi oldukça ihtiyatla ele alarak gelen kısıtlı bilgiler doğrultusunda yorumlar yapmaya devam ediyordu. Sunday Dispatch gazetesi, Rus Hükümeti'nin batı hudut sınırları boyunca bir emniyet hattı kurmayı hedefleyen uzun vadeli politikasında yeni bir safhanın açıldığından bahsederek Rusların Türkiye'ye yaptıkları talepleri böyle bir müdafaa hattının kurulması yolunda Polonya ile yapılan antlaşmayla ilgili buluyordu. İngiltere'nin Montreux Sözleşmesi'nin tadili konusunda hayati ilgisinin olduğunu belirten gazete, bu meselenin yakında üçler konferansında ele alınacağını belirtiyordu. Observer gazetesi ise meseleye oldukça farklı bir açıdan bakıyordu. Gazete, Tuna ağzının ve Boğazların kontrolünün tanzimi ve Ruslarca eskimiş olarak görülen mukavelenameler hakkında Rus görüşünün Berlin konferansında Churchill'e ve Truman'a bildireceğini belirttikten sonra Türkiye'nin petrol ihtiyacının ortaya çıkardığı sorundan bahsediyordu. Gazeteye göre, Rusların Romanya'daki Ploestie petrol kuyuları hakkında takip ettiği siyaset Türk makamlarını, petrol ihtiyacını karşılamak için Halep-İskenderun tarikiyle bu ihtiyaçlarını karşılamaya yönelmişti. Zira Türkiye petrol ihtiyacını büyük ölçüde Romanya üzerinden sağlıyordu. Yine Sunday Times gazetesi de Türkiye'nin Türk topraklarında yabancı üs kurulması imkanlarını nazari ihtimale almasının mümkün olmadığını belirterek, Montreux

---

⁸¹ Cumhuriyet, 29 Haziran 1945.

Mukavelesi'nin tadiline hazır olsa da bunun ilgili ülkeler arasında yapılacak bir antlaşma esası üzerinden yapılmasını istediğini ifade ediyordu.⁸²

Atina'da çıkan Viama gazetesi ise bir başmakale de; Polonya buhranında sonra ortaya Balkan buhranının çıktığı, Boğazlardan Ege Denizine ve Rodop dağlarından Arnavutluk sahillerine kadar olan askeri, ticari ve deniz yollarının Balkan meselesinin en hassas noktasını teşkil ettiğini yazıyordu. Gazete, Boğazlar konusuyla ilgili şu cümlelere yer veriyordu:

“Büyük imtihan saatlerinde ve tek başımıza faşist imparatorluklarının ateşine göğüs gerdiğimiz sıralarda dostumuz Türklerin uzakta durduklarını görmekle bir ara teessür duymuş olmamıza rağmen Türkiye'nin yanında dost ve müttefik olarak kalmak isteriz. Çünkü onların niçin o zamanlar bizden uzak kaldıklarının sebebini şimdi anlamış bulunuyoruz. Yine gariptir ki iki dost milleti birleştiren doğu topraklarının, bu topraklar üzerinde hiçbir zaman münasebatı bulunmamış olan ve şimdi buralara girerek Türk-Yunan dostluk kalesini yıkmak isteyen müşterek düşmanın hesabına bir ihtilaf mevzu olduğunu görüyoruz. Türkiye ve Yunanistan siyasi ve askeri menfaatleri o derece müşterektir ki bunu belirtmek zait olur.”⁸³

Rusya'nın Boğazlar ve arazi terki konusundaki isteklerini hatırlatan Economist gazetesi, 1921 Antlaşması ile Türkiye'ye bırakılan Kars ve Ardahan vilayetlerinin Türkiye için milli hissiyat bakımından oldukça önemli olduğu belirtilerek İngiliz-Sovyet Antlaşmasında taraflardan hiç birinin kendi arazilerini genişletmeye bakmayacağı taahhüdünün yer aldığı ve bu husustaki Sovyet teminatını Moskova Hükümeti'ne hatırlatması için Türkiye'nin, İngiltere'ye müracaat etmesi durumunda ne olacağını sormaktaydı. Gazeteye göre; harpte elde edilen yeni tecrübeler, modern harpte bir mukavelenin ne kadar alicenap hükümleri olursa olsun, Ege Denizini ve üslerini kontrol etmeyen her Karadeniz devleti için böyle bir mukavelenin temin edeceği şeylerin önemsiz olduğunu göstermişti. Bu nedenle Rusya da böyle bir sonuca ulaştığı için Boğazlarda üs istemişti. Ancak bu gibi teklifler eski şark meselesini ortaya çıkaracaktı.⁸⁴

Gelen haberler ışığında İngiltere'de gerek sol gerekse muhafazakar basının Rusya'ya karşı eleştirel yazıları artarak devam ediyordu. Solcu 'New Statesman' mecmuası “Akdeniz'in bu parçasında Türkiye'nin ve Rusya'nın hakları yegane

---

⁸² Cumhuriyet, 2 Temmuz 1945.

⁸³ Cumhuriyet, 3 Temmuz 1945.

⁸⁴ Cumhuriyet, 4 Temmuz 1945.

amiller değildir” diyerek eğer Suriye’nin zararına olarak Türkiye’nin toprak kazançlarını temin etmek mukabilinde Boğazlar üzerinde müşterek bir Türk-Rus idaresi kurulması için Moskova’nın Ankara ile iki taraflı bir tarz halli haberleri doğru ise, Rus diplomasisinin hatalı çalıştığını ileri sürüyordu.

Time and Tide mecmuası ise “Türkiye’nin kendi istiklalinin kaybı demek olacak şartları kabul edeceği hakikaten tasavvur olunamaz“ diyerek Montreux Sözleşmesi’nin bazı Rus mahfillerini tatmin etmek için değiştirilebileceğini ancak bu değişikliği temin etme yolunda Rusya’nın seçtiği usulü sözleşmeyi imzalayan hiçbir devletin tasvip etmeyeceğini belirtiyordu. Gazete konuyla ilgili şu önemli tespitte bulunuyordu: “Türkiye’ye karşı Rusya’nın tatbik ettiği siyaset, yakın ve orta şarka doğru bir ileri hamle midir suali varit olmaktadır. Sovyetler Birliği’nin bir Akdeniz devleti olmaya karar verdiğine hiç şüphe yoktur ve birçok belirtiler orta şark devletleri nezdinde kendi nüfuz ve itibarını yükseltmek için siyasi gayretler sarf ettiğini göstermektedir.“ Time and Tide’a göre hiçbir zaman boyun eğer bir millet olmayan Türkler, Kars ve Ardahan’ı vermezlerse Rusların bunu temin etmek için kuvvet kullanması gerekecekti. Bu meselede Ruslar milliyetler prensibini ileri sürerek geçerli sebeplerde bulmaya çalışıyorlardı. Çarlığın genişleme siyasetiyle komünistliğin emniyet siyaseti akıllıca birleştirilmişti.⁸⁵

Potsdam Konferansı öncesinde Londra’ya gelerek İngiliz Dışişleri Bakanı Eden ile görüşen Hasan Saka burada gazetecilerin soruları üzerine Boğazlar meselesiyle ilgili Türk görüşüne göre, Boğazların geleceği ile Türk-Sovyet paktının tadili meselelerinin ayrı olarak ele alınması gereken birbirinden farklı iki mesele olduğunu belirtti. Londra gazetelerine göre Hasan Saka üçler toplantısı öncesinde Boğazlar meselesiyle ilgili Türkiye’nin görüşünü İngiliz Hükümetiyle paylaşacak ve Potsdam Konferansı’nın sonuna kadar Londra’da kalacaktı. Hasan Saka’nın Londra’da bulunduğu sürece Boğazlarla ilgili meselelerden de haberdar edileceği düşünülüyordu.⁸⁶

Boğazlar meselesinin tarihi sürecinden bahseden Nadir Nadi, Montreux Konferansıyla bu meselenin ilgili devletlerin ihtiyaçlarına göre uygun ve gerçekçi şekilde ele alındığını belirterek bu konferanstan sonra 9 yıl geçtiğini ve Birinci Dünya Savaşı’nın Avrupa’yı alt üst ettiğini ifade ediyor, “bu şartlar altında

---

⁸⁵ Cumhuriyet, 7 Temmuz 1945.

⁸⁶ Cumhuriyet, 12 Temmuz 1945.

Boğazlar meselesini bir defa daha gözden geçirmek ve bu milletlerarası su koridorunu yeni bir düzene koymak lazım mıdır?“ sorusunu yöneltiyordu. Nadir Nadi dünya savaşının zahmet ve ızdırapla dolu tecrübelerinin, bugünkü savaş tekniği şartları da göz önünde tutulursa, Boğazlar meselesinin, tek başına ele alındığında büyük bir anlam ifade etmeyeceğini göstermiş olduğunu yazıyordu. Bu meselenin bir adalar meselesi bir Ege Denizi meselesi hatta Balkan yarımadası meselesi olduğuna vurgu yapan Nadir Nadi, adalara ve Balkan yarımadasına yerleşen bir devletin üstün hava kuvvetlerine sahip olması durumunda, Boğazlara kadar inmeye gerek olmadığını ve buradaki geçiş serbestliğine kolayca engel olabileceğini dünya harbinin açık bir şekilde gösterdiğini belirtiyordu.⁸⁷

2.3. Potsdam Konferansı'nda Boğazlar Meselesi

Amerika, İngiltere ve Sovyetler Birliği ile savaş sonrası iş birliğini sağlamak amacıyla yapılan denemelerden biri olan Potsdam Konferansı, 17 Temmuz- 2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Almanya'da toplandı.⁸⁸ Toplantının ilk gününde Türkiye ile ilgili herhangi bir şey konuşulmadı. Ancak 18 Temmuz'da Stalin ile yaptığı görüşmede Churchill, Rusya'nın, Atlantik, Karadeniz ve Kiel kanalından sıcak denizlere ulaşmasına İngiltere'nin itiraz etmeyeceğini ancak Türkiye'nin tehdit edilmesinin kabulünün mümkün olmadığını söyledi. Bunun üzerine Stalin Boğazlar ve toprak taleplerinin Türk tarafından gelen ittifak teklifi üzerine yapılmış olduğu cevabını verdi.⁸⁹

Resmi görüşmelerde ise konu ancak 22 Temmuz'da görüşüldü. Churchill'in, Sovyet taleplerinin Türkiye'de paniğe neden olduğunu ve Sovyetlerin bundan kaçınması gerektiğini söylemesi üzerine Molotof, ilk girişimin Türk Büyükelçisi vasıtasıyla ve Rusya ile ittifak antlaşması için yapıldığını, kendilerinin ittifak antlaşmasından önce bazı pürüzlerin halledilmesinde ısrarcı olduklarını ifade ederek “Türk Hükümeti Karadeniz, Boğazları, Kars ve Ardahan ile ilgili sorunları çözmeye razı gelmezse Sovyet Hükümeti diğer Karadeniz kıyıdaş devletleriyle kendi başına Boğazlar rejimini düzenleyen bir antlaşma yapacaktır“ dedi. Sovyet tarafının konferansta Boğazlar ve toprak talepleri konusunda oldukça kararlı bir

⁸⁷ Nadir Nadi, “Boğazlar Meselesi“, *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1945.

⁸⁸ Gönübol, Sar vd., 1996, 195; *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1945.

⁸⁹ Köse, 2015, 260-261.

tutum sergiledikleri görülüyordu. Molotof ayrıca meselenin Türkiye ile Rusya arasında görüşülmesi gerektiğini ima etmiş ve oradakilere Sovyet taleplerini açıklayan bir muhtıra dağıtılmıştı. Bu muhtırada Montreux'ün iptali, Boğazlar sorunun sadece Türkiye ile Sovyetler arasında çözülmesi ve Boğazlarda Sovyet askeri üslerinin kurulması öneriliyordu. Churchill bu talepler karşısında Boğazlar meselesinin sadece Rusya ve Türkiye arasında görüşülmesi gereken bir konu olduğu yönündeki yaklaşımın İngiltere tarafından kabul edilmeyeceğini cevaben bildirdi.⁹⁰

23 Temmuz'daki toplantıda ise Churchill, Rusya'nın Boğazlarda üs sahibi olmasına İngiltere'nin razı olmayacağını, Türklerinde böyle bir teklifi kabul etmeyeceğini söylemesi üzerine Stalin, Türkler ittifak antlaşmasından vazgeçerlerse toprak talebinde bulunmayacaklarını ancak Boğazlarda üs verilmesi konusunda ısrarcı olduklarını ifade etti. Stalin: "Montreux Sovyetlere karşıdır ve Türkiye'ye çok fazla hak vererek İngiltere'nin desteklediği küçük bir devlet Sovyetlerin boğazını sıkılmaktadır. Sovyetler, Boğazlarda Japonya kadar hakka sahiptir" şeklinde konuşarak Cebeli Tarık, Süveyş ve Panama kanalları ile ilgili aynı durum olması halinde İngiltere ve ABD'nin nasıl hareket edeceğini sordu. Ayrıca Türkiye'nin Boğazları korumak için çok zayıf olduğunu ve Rusya'nın karmaşa durumunda Boğazları korumak istediğini belirtti. Dolapdere'de üs verilmesi talebinden vazgeçerek Boğazlar yakınında Sovyet gemilerinin tamir edilebileceği, yakıt alabileceği, gerektiğinde Boğazlara müdahale edebileceği ve sığınabileceği bir üste de razı olduklarını söyledi.

Tüm bu tartışmalar boyunca sessizliğini koruyan Truman, Stalin'in bu son sözleri üzerine "ABD Montreux'nün değiştirilmesine taraftardır. Boğazlar üç büyük güç tarafından güvenliği garanti edilen tüm dünya seyrüseferine açık suyolları olmalıdır. Tüm dünyada Boğazlar dahil iç sularda seyrüsefer serbestisinin gerektiği kanaatini taşıyorum" dedi.⁹¹ Ertesi gün yapılan görüşmelerde Stalin Boğazlar konusundaki Truman'ın sunduğu ve Churchill tarafından da desteklenen teklifi kabul etmeyerek konunun Türkiye ile görüşüleceğini söyledi. Zira Stalin Boğazlar meselesine ABD'nin de dahil olmasını istemiyor, böyle bir durumun ilerdeki Sovyet planlarını engelleyeceğini düşünüyordu. Görüşmeler boyunca

---

⁹⁰ Köse, 2015, 263-264.

⁹¹ Köse, 2015, 265-266.

Truman'ın Sovyetlere karşı tutumu çok daha yumuşak ve Sovyetlerin Türkiye'ye yönelik siyasetine çokta engel olmayacak şekilde olduğu görülüyordu.⁹²

2.3.1. Potsdam Konferansı'nın Akisleri

Potsdam'da yapılan görüşmeler gerek Türk kamuoyu gerekse devlet erkanı tarafından da yakından takip ediliyordu. Montreux Antlaşması'nın Türk siyaseti ve diplomasisi açısından önemli bir zafer olduğunu belirten Abidin Daver, 9 yıl sonra Boğazlar meselesinin dünya gündemini yeniden meşgul eden meselelerin ön safında yer aldığını belirtiyordu. Daver'e göre, Rusya Boğazlardan tam bir serbestlikle girip çıkmak ve Boğazları Türkiye ile birlikte müdafaa etmek istiyordu. Ancak istenilen geçiş serbestliği sadece Karadeniz devletlerinin harp gemileri içindi. Aslında Rusya'nın Boğazlarla ilgili görüşü değişmemişti. Zira Rusya kuvvetli olduğu zaman Boğazların açılmasını, zayıf olduğu zamanlarda ise kapalı olmasını istemiş ve bu açılıp kapanma isteklerinde de kendisi için daima serbest geçiş hakkı elde etmeye çalışmıştı. Boğazlar konusunun tarihi sürecinden bahseden Daver, Rus isteklerinin neden kabulünün imkanı olmadığını ise şu beş madde de sıralamıştı:

- Montreux Antlaşması, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında yapılmış hususi bir muahede değildir. Milletler arası bir konferansta Türkiye ve Sovyetlerden başka İngiltere, Avustralya, Fransa, Yunanistan, Romanya, Bulgaristan, Yugoslavya ve Japonya arasında görüşülüp kararlaştırılmış ve imza edilmiş milletler arası bir antlaşmadır. Bu nedenle yalnız iki devlet kendi başlarına bu antlaşmada değişiklik yapamazlar.
- Boğazların savunmasını Türkiye bu savaşta yalnız başına, kimsenin yardımına lüzum görmeden hatta silah kullanmadan siyaset yoluyla yapmıştır. Türkiye bunu bugün yaptığı gibi yarın da yapabilecek güce sahiptir. Gerektiğinde Türkiye silah kuvvetiyle de Boğazları savunabilecektir.
- Boğazlar, Türk topraklarının ve Türk kara sularının ortasındadır. Hükümlerlik haklarımız ve istiklalimiz Boğazlarda yabancı üslerin

---

⁹² Köse, 2015, 267.

kurulmasına ve buralarda yabancı kuvvetlerin bulunmasına asla müsait değildir. Böyle bir şey en kutsal haklarımızı ihlal eder ve hükümlerlik haklarımızı kuru bir sözden ibaret bırakır ki bunu kabul edecek bir Türk yoktur.

- Boğazlar, Sovyet Rusya'nın Karadeniz limanlarına giden bir yol ise Türkiye'nin can damarlarının geçtiği boğazdır. Bu meselede Sovyet Rusya'nın güvenliğinden evvel Türkiye'nin güvenliği mevzubahistir. Bu bakımdan Boğazlar herkesten ve her şeyden önce Türkiye için en hayati öneme sahip bir bölge ve bir vatan parçasıdır.
- Bu bölgede bizim emniyetimiz temin edilince Sovyet Rusya'nın emniyeti de temin edilmiş demektir. Bu vazifenin şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada Türkiye ve Türk kuvvetleri tarafından yerine getirilmesi Sovyet Rusya lehine ve menfaatinedir.⁹³

Yine Potsdam'la ilgili basında yapılan değerlendirmelere göre Rusya'nın harp gemilerini hiçbir tehdide tabi olmadan Boğazlardan geçirmek istemesi ve Boğazların Türk-Rus savaş gemilerine açık bulunarak, başka diğer devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulmasını istemesi İngiltere Deniz Bakanlığı tarafından kuvvetli bir şekilde reddedilmiş, Amerika ise konferansta tarafsız bir tutum sergilemişti. İngiltere'de İşçi Partisinin iktidara gelmesiyle bu konudaki İngiliz siyasetinin yumuşayabileceği tahminleri yapılıyordu.⁹⁴ Ancak İngiltere'de iş başına gelen solcu hükümetin İngiliz dış politikasıyla ilgili esaslı bir değişikliği düşünmediği ve İngiliz menfaatlerini ilgilendiren meselelerde önceki siyaseti devam ettireceği anlaşıldı.⁹⁵

İngiliz gazetelerine göre Potsdam Konferansında halledilemeyen meselelerin başında Boğazlar konusu yer alıyordu. Observer dergisinde bu konuyla ilgili yazılan makalede yer alan habere göre, konferans sonunda yayınlanan tebliğde Türkiye-Rusya münasebetleri gibi ciddi bir mesele yer almamıştı. Amerika'dan gelen haberler göre, Türkiye ile Rusya arasında yeni bir antlaşma yapılması maksadıyla başlayan görüşmeler Türkiye'nin toprak tavizleri hakkında bir telkini ve Boğazlarda Rusya'ya bazı imtiyazlar verilmesini kesin olarak reddetmesinden

⁹³ Abidin Daver, "Montreux Antlaşması ve Boğazlar Meselesi", *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1945.

⁹⁴ *Cumhuriyet*, 1 Ağustos 1945.

⁹⁵ *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1945.

sonra birdenbire durmuştu. Türkiye ile Rusya arasında görüşmelerde ise hiçbir ilerleme kaydedilememişti. Eğer Türk-Rus görüşmeleri sırasında bir buhran çıkarsa büyük devletlerin hepsinin buna karışacağı açık olmakla beraber meselenin kesin şekilde halledileceği yer ancak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi olacaktı.⁹⁶

2.3.2. Potsdam Konferansı Sonrası Boğazlar Meselesi ile İlgili Tartışmalar

Potsdam Konferansından sonra Başkan Truman uluslararası suyolları meselesini şu cümlelerle ele aldı:

“Suyollarının bencil kontrolü, Avrupa’da son iki asrın sürüp giden harp sebeplerinden biri olmuştur. Bu sözlerimle Tuna, Karadeniz Boğazları, Ren, Kiel kanalı ve iki veya daha fazla devlet arazisi arasına sıkışmış diğer bütün iç suyollarını kastediyorum. Amerika Birleşik Devletleri bu iç suyollarının hiçbir takyide tabi olmadan serbest denizciliğe açılmasını teklif etmiştir. Biz bu hal tarzının barış ve dünyanın gelecekteki güveni için önemli olduğu düşüncesindeyiz. Aynı suretle, seyrüseferin uluslararası otoriteler marifetiyle düzenlenmesini de teklif ettik. Bu ajansların vazifesi suyollarının kullanılmasını geliştirmek ve bütün milletler için eşit muamele sağlamak olmalıdır. Ajanslar, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Sovyetler Birliği ve Fransa ile suyolları üzerindeki devletlerden kurulu olacaktır.”⁹⁷

Times gazetesinin muhabirine göre, Başkan Truman’ın bu beyanını Ankara’da büyük bir memnuniyetle karşılandı. Truman, Boğazlar ve diğer suyollarının bencil bir şekilde kullanımının ve bazı devletler tarafından sahiplenilmesinin Avrupa’da savaşa neden olduğunu oysa bu suyollarının bütün devletler tarafından eşit haklar çerçevesinde serbestçe kullanılması gerektiğini belirtiyordu. İlgili büyük devletlerle Karadeniz’e kıyısı bulunan devletler bu suyollarının adil bir şekilde kullanımını düzenlenmede birlikte hareket edeceklerdi.⁹⁸ Amerika’dan gelen haberlere göre, Boğazlar meselesi Londra’da toplanacak olan Dışişleri Bakanları konseyinde ele alınacaktı. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri Dışişleri Bakanı Byrnes, Avrupa’daki suyolları ve Boğazlar hakkında detaylı bir plan hazırlamıştı. Bu plan Başkan Truman’ın

⁹⁶ Cumhuriyet, 6 Ağustos 1945.

⁹⁷ Erkin, 1968, 268; Cumhuriyet, 5 Eylül 1945.

⁹⁸ Cumhuriyet, 14 Ağustos 1945.

beyanatında belirttiği esaslar çerçevesinde hazırlanmıştı. Konsey 10 Eylül 1945 de Londra’da Saint James sarayında toplanacaktı.⁹⁹

Nadir Nadi Londra’da toplanacak olan Dışişleri Bakanları toplantısından ve bu çerçevede dünya basınındaki kesin doğruluğu bilinmeyen haberler furyasından bahsederek Türkiye’nin başından beri savunduğu “Boğazlar meselesi sadece ne Türkiye’yi ne de başka bir devleti alakadar eden bir mesele değildir. Bu mesele uluslar arası bir meseledir ve eğer Boğazlar rejimi üzerinde bir değişiklik yapılacaksa bu ancak milletlerarası yeni bir kararlar ve zamanın şartlarına uygun olarak yapılabilir.” tezini hatırlatıyordu. Truman’ın beyanatından da bahseden Nadir Nadi oldukça önemli bir konuya dikkat çekiyordu. Nadir Nadi’ye göre Boğazlar, sadece bütün devletlerin eşit şekilde faydalanabilecekleri uluslararası bir su yolu olmayıp aynı zamanda Türkiye’nin hükümlerlik hakları ve güvenlik konusunun da göz önünde tutulması gereken bir meseleydi. Yeryüzündeki en önemli su geçitlerinden biri olan Boğazların statüsü uluslararası bir konferansta karara bağlanmış ve bu kararların uygulanması Türkiye Cumhuriyeti’ne bırakılmıştı. Türk askeri bölgede hem milli hükümlerlik haklarını koruyor hem de Montreux Sözleşmesi’ni yarattığı milletlerarası rejimi ayakta tutuyordu. Londra’da toplanacak olan konferans Türkiye’nin hükümlerlik haklarını ele alma yetkisine sahip değildi. Milletlerin istiklali bahsi Atlantik Paktından başlayarak San Francisco Antlaşması’na kadar bütün harp boyunca müttefiklerin ülkü birliği ettiği bir prensipti. Bu bakımdan Türkiye’nin istiklaline zarar verecek tasavvur ve düşüncelerin Londra’da mevzubahis olarak ele alınacağını düşünmediklerini belirten Nadir Nadi Boğazlar rejiminin ancak ilgili tüm devletlerin onayıyla değiştirilebileceğini ve bu değişiklik yapılırken Türkiye’nin hükümlerlik haklarının ve güvenliğinin etraflıca dikkate alınması gerektiğini ifade ediyordu.¹⁰⁰

Yine İngiliz basınında naklen yapılan haberlere göre, Sovyet Rusya beşler konferansında Avrupa suyollarının uluslararası bir hale getirilmesine şiddetle karşı çıkıyordu. Ayrıca Sovyetlerin Macarlarla bir antlaşma yaparak Tuna’nın büyük bir kısmını kontrol altına alması konferansta büyük bir gerginliğe sebep olmuştu.¹⁰¹ Londra gazetelerine göre, Sovyetlerin tüm bu faaliyetleri Tuna, Boğazlar ve Kiel

---

⁹⁹ Cumhuriyet, 5 Eylül 1945.

¹⁰⁰ Nadir Nadi, “Boğazlar Meselesi”, *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1945.

¹⁰¹ Cumhuriyet, 25 Eylül 1945.

kanalı gibi su geçitlerini, güvenlik endişelerini bahane ederek kontrol altına almak istemesi ve bu bölgelerde nüfuz alanları oluşturması, bütün dünyaya hükmetmek istediğini gösteriyordu. İngiliz basını “bu devirde Deli Petro’nun ihtirasları gerçekleşemez“ diyerek dünya üzerindeki Sovyet tehdidine dikkati çekiyordu.¹⁰² Pravda gazetesinin yazılarını konu alan Economist dergisi, Molotof’un beşler konferansında çoğu zaman meseleler karşısında tek kaldığını belirterek Rusya’nın bu durumu kendisine karşı oluşturulmuş bir cephe olarak gördüğünü belirtiyordu. Gazeteye göre, Ruslar ortaklarını anlayarak veya anlamayarak aynı derecede zararlı şu iki siyasetten birini seçmek zorunda bırakıyordu. Ya Avrupa’nın nüfuz sahalarına bölünmesini kabul etmek veya Rus menfaatlerini desteklemek için başkalarının menfaatlerini ihlal etmeye meyilli olan mahalli komünist partilerinin devamlı manevralarına tahammül etmek. Bu iki yolda birbirinden tehlikeliydi ve yeni bir harbin tohumlarını taşıyordu.¹⁰³

Amerika’nın Dışişleri Bakanı Byrnes’in beyanatına göre Potsdam Konferansı sırasında üç büyükler Boğazların beynelmilleştirilmesi konusunda Montreux Sözleşmesi’nin tadili için Türk Hükümeti ile ayrı ayrı temasa geçmek hususunda anlaşmışlardı. Londra’da toplan Dışişleri Bakanları konferansında Boğazlar meselesi müzakere edilmemiş ise de Avrupa’nın bütün suyollarının beynelmilleştirilmesi için daha geniş bir teklif mevzu bahis olmuş fakat hiçbir karar verilmemişti. Boğazlarla ilgili Türkiye ile temasa geçilmesi konusundaki Potsdam Antlaşması’na dair Byrnes, Londra’dan ayrılamadan önce Türk Hükümeti’ne gönderilecek bir mektubun müsvettesini onayladığını, bu mektubun nihai onay için sonradan Başkan Truman’a gönderildiğini ancak başkanın mektup gönderilmeden önce kendisiyle meseleyi tekrar görüşmek istediğinden mektubun gönderilmesinin durdurulduğunu belirtti.¹⁰⁴

Amerika Dışişleri Bakanı Byrnes’in beyanatını değerlendiren New York Healt Tribune gazetesi Sovyet taleplerine Birleşik Amerika’nın karşı olduğunu Dışişleri Bakanı’nın beyanatından hiçbir şüphe bırakmayacak şekilde anlaşıldığını belirterek Amerika’nın Montreux Antlaşması’nın tadilini ve bütün anlaşmazlıkların herhangi bir millet tarafından zorlama olmaksızın ve dostluk ve barış esası

---

¹⁰² Cumhuriyet, 25 Eylül 1945.

¹⁰³ Cumhuriyet, 9 Ekim 1945.

¹⁰⁴ Cumhuriyet, 11 Ekim 1945.

üzerinden düzenlenmesine taraftar olduğunu ifade ediyordu. Gazeteye göre Brynes, Türk meselesiyle suyolları mevzunun ayrı ayrı meseleler olduğunu da belirtmişti.¹⁰⁵

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1 Kasım 1945’de TBMM’nin yedinci dönem üçüncü yasama yılını açış konuşmasında, İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin tarafsız konumundan dolayı yapılan eleştirilere cevap vererek “1939 ilkbaharında ufuklar karardığı zaman Türkiye kendi benzerleri içinde tek millettir ki idealin doğru istikametini görerak açıktan İngiltere ve Fransa’nın yanında mevkii almıştır“ dedi. Türkiye’nin 1940’da Fransa düştüğünde ve İngiltere savaşa başladığında İngiltere’nin kahramanlığını öven ve onun yanında bulunan tek millet olduğunu da belirten İnönü, Fransa ve İngiltere ile yapılan üçlü ittifak antlaşmasının bu iki müttefik arasındaki bazı olayların kendilerini hukukça kati bir tarafsızlığa mecbur ettiğini belirtti. Her tarafın mihver kuvvetleri tarafından sarılmış olduğu bir dönemde Türkiye’nin son mali kaynaklarını da tüketircesine, fedakarca istila yollarını kapattığını hatırlatan İnönü, Sovyet-Alman harbi başladığında kendilerinin tarafsızlıklarını ilan ettiklerini ve bu durumlarının müttefikler için o dönemde faydalı olduğunun birçok yetkili tarafında dile getirildiğini ifade etti.

İnönü Türkiye’ye yönelik 1943 sonunda başlayan eleştirilere şu cümlelerle cevap verdi:

“Bilirsiniz ki milletlerarası münasebetlerde devletlerarasındaki sınırlar tek bir devletin malı değildir. Yalnız, basit bir hakikatin ifadesi olmak üzere bize yapılan isnatların haksızlığını huzurunuzda belirtmek isterim. Almanlarla Sovyetler arasında harp çıkmazdan önce, bizim Almanlarla Dostluk Antlaşması yapmış olmamız tenkit olunmuştur. İstanbul’un kapısına gelmiş olan Almanlar, Sovyet Rusya ile Saldırmazlık Antlaşması ile daha önce bağlanmışlardı. Memleket, Mihverin bütün kuvvetlerine karşı yalnız başına dururken, Amerika harpte yokken, İngiltere bütün kuvvetlerini adaların Alman istilasına karşı ayakta tutarken ve Sovyetler Almanlarla bir Saldırmazlık Antlaşması ile bağlı iken, Almanların bize saldırmayacaklarını kağıt üzerine koymayı reddetmemiz, bizden ne hakla beklenebilirdi? Hususiyle bu antlaşmada Türkiye’nin ittifak ödevlerine bağlı bulunduğu açıkça zikredilmiş, önce ve sonra bütün görüşmelerde Türkiye’den geçerek Almanların Suriye ve Irak’a yardımları kesin olarak reddedilmiş ve bu şartlar Almanlara kabul ettirilmiştir. Bu antlaşma Almanlar için Türkiye hareketinin arzu ettikleri tarihe kadar sadece bir geciktirilmesi mahiyetinde olduğu, sonraki ve bugünkü işlerle meydana

---

¹⁰⁵ Cumhuriyet, 13 Ekim 1945.

çıkıştır. Fakat bizim için de bütün askeri tedbirlerimizin ve milli fedakarlıklarımızın yanında, nazik zamanları kazanacak bir vasıta olmuştur.

Sovyet Hükümeti'nin, "İngiltere'nin ve Amerika'nın", Türk durumunu takdir ettikleri tarihler, Almanlarla yaptığımız antlaşmadan sonradır. Demek ki bu antlaşma, müttefik milletlerin vicdanında da zamanında, zaruri görülmüş ve tenkitler, kara günler geçtikten sonra suni olarak meydana çıkarılmıştır. Almanlar Volga'ya kadar ilerledikleri zaman, bizimde kuvvetlerimizi doğu sınırlarımıza çekerek Sovyetlere sıkıntı verdiğimiz, birçok yerlerde söylenmiştir. Hakikat milletlerce malum olmasa bile, resmi müttefik makamlarınca teferruatıyla bilinmek lazımdır ve hakikat bize isnat olunanların tamamıyla aksidir. Almanlar Volga'ya kadar ilerleyince, bizim savunma cephemiz, Rodos'tan Hepa'ya kadar genişlemiştir. Almanların bütün Karadeniz cephemize karşı ansızın bir harekete geçmeleri ihtimali, kuvvetlerimizi bütün Karadeniz cephesine yaymamıza ve hatta Ankara'nın savunulması için burada, Başkentte, kuvvet toplamamıza sebep olmuştur. Bu ihtiyat tedbirlerinin yersiz olmadığını, son günlerde meydana çıkan Alman planları açıkça göstermiştir. 1942 yaz sonunda, Sovyet Hükümeti'ne Almanların Kafkas cephesini arkadan vurmak için Trabzon'dan ve Hopa'dan çıkarma yapmaları ihtimaline karşı, buralarda kuvvet topladığımızı ve memleketteki kuvvet yayımının sebebi bu olduğunu resmen tebliğ ettik. Ve karşılık olarak Sovyetlerden memnurluk duyguları aldık. Harp sırasında kuvvetlerimizin yayımı yalnız mihvare karşı olduğunu daha inandırıcı bir surette söylemek mümkün değildir.

Şimdi, Almanlar ve Japonlarla harp haline girmemizin tenkitlerine geliyorum. Harp ilanımız tesirsiz ve müttefik zaferi kesin mahiyet aldıktan sonra yapılmış olduğu söylenmektedir. Harp ilanımızın tesiri hakkında bir iddiamız yoktur. Bizim iddiamız, harp ilan etmezden önce senelerce süren kabus devrinde güttüğümüz hareket hattının müttefiklerimizin zaferine yardım ettiği merkezindedir ve bundan ibarettir. Bizim, Almanlar ve Japonlarla harp haline girmemiz yalnız müttefiklerin isteği üzerine olmuştur. Onlar için herhangi bir ehemmiyeti vardı idi ki, bizden bunu istediler. Müttefik zaferi kesin olduktan sonra harp ilan ettiğimiz bize söylenemez. Karanlık günlere beraberlik; zafer günlerinde, ganimetten bir hisse almak davamız yoktu ki fırsattan istifadeyi düşünelim. Hareketimiz sadece müttefiklerin isteği üzerine ve onlarla beraberlik gereği yapılmıştır.

1944 Ağustos'unda, münasebet kestiğimiz zaman, derhal harbe girmeyişimiz de tenkit olunuyor. Münasebet kestiğimiz anda, İngiltere ile aramızda yazı ile kararlaştırılan durum şudur: Karar, fiili savaştan doğru birinci adımdır. Türkiye'nin harbe girmesinin teferruatını Britanya Hükümeti sonradan bizimle görüşeceğini bildirmiştir. O zamandan beri müttefiklerimiz bizden ellerindeki hazır kararın tatbikini istemediler.

Boğazlardan Rusya'ya gönderilecek yardım gemilerinin tarafımızdan geçirilmemesi, isnadına gelince, bu tamamıyla boş bir iddiadır. Bütün İkinci Cihan Harbi boyunca Türkiye'nin bu bahiste bir kusuru yoktur. Eğer müttefikler Boğazlar yoluyla birbirlerine yardım edemedilerse, bu bizim herhangi bir tesirimizden değil, mihverin Akdeniz yollarını denizden ve havadan 1945 senesine kadar kapalı tutabilmiş olmasındandır. Bu bahiste şunu arz etmeyi de faydalı görüyorum ki, 1944 senesi Haziran'ında bazı Alman gemilerinin Karadeniz'den çıkmalarına İngiltere dikkatimizi çekti, Montreux Sözleşmesi'nin bir bağışçısı sıfatıyla itiraz etti. Montreux Sözleşmesi'nin sarih hükümleri üzerinde açılan hukuk tartışması nihayet bir hafta sürdü ve bizim, İngilizlerle ittifakımızı ve Birleşmiş Milletler davasını göz önüne alarak, kesin ve radikal kararımızla tartışma bitti. İkinci Cihan Harbinde Montreux Sözleşmesi'nin herhangi bir şekilde zararlı olduğunu söylemeye imkan yoktur. Boğazların emniyetli ellerde olduğu ve bütün milletlerin menfaatine serbest geçidin hiçbir engel karşısında bulunmadığı sabit olmuştur.“

Türkiye'nin her türlü tehlikeyi göze alarak harp boyunca İngiltere'nin yanında yer aldığını ve müttefiklere elinden geldiği kadar faydalı olmaya çalıştığını belirten İnönü “herhangi bahane ile, toprağı ve hakları üzerinde Türkiye'den bir şey istemek en ufak bir insaf ile izah edilemez. Biz geçen hadiseleri ve haklarımızı Sovyet milletlerine, İngiliz İmparatoru milletlerine ve Birleşik Amerika milletlerine anlatabilsek, milletlerin bizi haklı bulacaklarına asla şüphemiz yoktur“ dedi. İnönü Türk topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek bir borçlarının olmadığını, şerefli insanlar olarak yaşayıp, şerefli insanlar olarak öleceklerini açık sözlerle ve tüm samimiyetiyle ifade etti. Türkiye'nin medeni bir millet ve devlet olarak insanlık ailesi için çalışkan ve faydalı bir uzvu olmaktan başka bir siyasi hedefinin olmadığını belirtti.¹⁰⁶

İsmet İnönü'nün konuşmasından Türkiye'nin Boğazlar meselesiyle ilgili tavrı en yetkili ağızdan ortaya konuluyordu. Konuşmadan Türkiye'nin meşru haklarından ve güvenliğinden hiçbir şekilde taviz vermeyeceği, her ne pahasına olursa olsun bunları savunacağı anlaşılıyordu. İnönü'nün konuşmasını değerlendiren Times gazetesine göre, Türkiye'nin hiçbir yabancı baskısı önünde

---

¹⁰⁶ *İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973*, C. 2, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993, s. 54-64; Cumhuriyet, 2 Kasım 1945.

boyun eğmeyeceği ve sınırları içinde anarşiye müsamaha göstermeyeceği şüphe götürmez bir şekilde ortaya konulmuştu.¹⁰⁷

2.4. Boğazlar Meselesi İle İlgili Amerika'nın Görüşü

Bu arada 2 Kasım'da Amerika'nın Ankara Büyük Elçisi Willson, Dışişleri Bakanlığına giderek Hasan Saka ile görüştü ve Amerikan Hükümeti Boğazlar meselesiyle ilgili görüşünü içeren notayı takdim etti.¹⁰⁸ New York Times gazetesinin yetkili kaynaklara dayanarak bildirdiğine göre, Amerikan Hükümeti, Montreux Antlaşması'nda bazı yeni gözden geçirmelerin yapılması teklifini içeren bu notada Boğazların fiilen Türklerin kontrolü altında kalmasını tavsiye ediyordu. Gazeteye göre, bu nota ile Amerika, Potsdam'da ele alınan Boğazların beynelmilleştirilmesi tasarısından vazgeçtiğini gösteriyordu. İngiltere'de benzer bir görüşe sahipti.¹⁰⁹ İngiltere'nin de benzer hususları içeren bir notayı Türk Hükümeti'ne tevdi ettiği haberi gazete sütunlarında yer alıyordu.¹¹⁰ Amerika Dışişleri Bakanı 7 Kasım'da gazetecilerle yaptığı toplantıda Montreux Sözleşmesi'nin tadili konusunda Amerikan teklifinin bildirilmiş olduğunu ve Amerika'nın mezkur sözleşmeyi imzaya hazır olduğunu belirtmişti. Byrnes'in verdiği bilgiye göre, Karadeniz ve Çanakkale Boğazlarına dair olan Montreux Sözleşmesi'nin yeni şartlara göre değiştirilmesi Potsdam Konferansı'nda İngiltere, Amerika ve Rusya arasında kararlaştırılmış ve Amerika şu dört madde içinde toplanan teklifini Türkiye'ye bildirmişti.

- Boğazlar her zaman bütün milletlerin ticaret gemilerine açık bulundurulmalıdır.
- Boğazlar, Karadeniz'de sahili bulunan bütün devletlerin harp gemilerine her zaman açık bulundurulmalıdır.
- Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlerin, barış zamanlarında mahdud bir tonaj müstesna olmak üzere, harp gemilerinin Boğazlardan geçmeleri memnudur. Birleşmiş Milletler teşkilatı hesabına hareket eden harp gemileri bu memnuiyetten muaftırlar.

---

¹⁰⁷ Cumhuriyet, 7 Kasım 1945.

¹⁰⁸ Cumhuriyet, 3 Kasım 1945.

¹⁰⁹ Cumhuriyet, 5 Kasım 1945.

¹¹⁰ Cumhuriyet, 6 Kasım 1945.

- Montreux Antlaşmasını modern bir şekle koymak üzere, “Milletler Cemiyeti” yerine “Birleşmiş Milletler Teşkilat” sözünün konulması ve bu antlaşmada imza sahibi bulunan Japonya’nın antlaşmadan çıkarılması gibi bazı değişiklikler yapmak lazımdır.¹¹¹

Byrnes, söz konusu teklifi açıklayarak Boğazların her zaman bütün milletlerin ticaret gemilerine açı olması Boğazların bugünkü tabi olduğu rejimden pek farklı olmadığını, zira Montreux Antlaşması’nda da ticaret gemilerinin serbest bir şekilde seyrüsefer etmelerinin temin edilmiş olduğunu belirtti. Ancak Montreux Antlaşması’na göre Türkiye’nin harp halinde kendisine muhasım olan devletlerin ticaret gemilerine Boğazları kapayabildiğini söyledi. Aynı zamanda Türkiye kendisini kati bir tehlike karşısında gördüğü takdirde ticaret gemilerinin Boğazlardan geçmelerini ve gece seyrüseferlerini sınırlayabildiğini ve men edebildiğini belirtti. Kendi tekliflerinin bu istisnaları ortadan kaldırdığını böylece yapılacak olan değişiklikle Boğazlar rejimini ticaret gemileri hususunda Süveyş ve Panama kanalları rejimlerine benzer bir rejime dönüştürdüğünü ifade etti. Byrnes açıklamalarına şu şekilde devam etti:

“İkinci paragrafta derpiş edildiğine göre Boğazlar her zaman Karadeniz’de sahili bulunan bütün devletlerin harp gemilerine açık bulundurulacaktır. Bugün Boğazlar, Karadeniz memleketlerinin harp gemilerine barış zamanlarında açık bulunmaktadır. Harp zamanında ise, Boğazlar şayet Türkiye tarafsızsa, Muharip bütün devletlerin harp gemilerine kapalı bulunmaktadır. Bundan başka, Türkiye bugün bizzat kendisine matuf bir tehdit hissettiği takdirde bütün harp gemilerine Boğazları kapayabilmektedir. Teklifimizin üçüncü paragrafına göre Boğazlar, tahdit edilecek bir tonaj müstesna olmak üzere her zaman Karadeniz’de sahili bulunmayan devletlerin bütün harp gemilerine kapalı bulunacaktır.

Teklifimizin bu husustaki esası, Karadeniz’de sahili bulunmayan devletlerin, harp gemilerinin Boğazlardan geçmelerinin, kendileri için hayati bir menfaat teşkil etmemesidir. Bugün meri olan mukavelede Karadeniz’de sahili bulunmayan devletlere ait ve aynı zamanda bu denizde bulunacak olan harp gemilerinin azami tonajı 45 bin tonilato olarak tespit edilmiştir. Pek tabidir ki bu mesele hakkında hükümetimiz tarafından yapılmış olan tekliflerin antlaşmada imzası bulunan devletlerin tasdikine iktiran etmesi lazımdır. Aynı

---

¹¹¹ Cumhuriyet, 8 Kasım 1945.

zamanda bu hususta teferruata dair meseleler yine anlaşmada imzası bulunan devletler tarafından tanzim edilmelidir.¹¹²

Amerika'nın teklifini değerlendiren Abidin Daver, bu teklifle Amerika'nın Boğazları beynelmileleştirme düşüncesinden vazgeçtiğini belirterek Boğazlarda tek başına Türk bayrağının dalgalanması ve tek başına Mehmetçiğin nöbet beklemesi, tek başına Türk devletinin Boğazlar bölgesine hakim olması noktasında Amerika'nın da Türkiye gibi düşündüğünü ifade etti. Ancak Türkiye ile savaşan düşman devletlere ait ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmelerinin söz konusu olamayacağını yazan Abidin Bey, Karadeniz devletlerine ait savaş gemilerinin her zaman Boğazlardan serbestçe ve herhangi bir sınırlama olmaksızın geçmeleri noktasında ise bu durumun Türkiye'ye yeni ve ağır müdafaa külfet ve masrafları yükleyeceğine dikkat çekti. Türkiye'nin güvenliğinin her şeyden önce geldiğini ve İstanbul ve Boğazlara karşı bir baskın tehlikesinin mutlaka önlenmesi gerektiğini belirten Abidin Bey, eğer Karadeniz devletleri deniz kuvvetlerinin kayıtsız şartsız Boğazlardan geçmesine müsaade edilirse, Türk filosundan daha büyük bir donanmanın bir sürü uçak gemileriyle beraber İstanbul önlerine gelerek Türkiye'nin gerekli tedbirleri almasına fırsat bırakmadan İstanbul'u işgal etmeye kalkışması ihtimalinin olduğunu, Amerikan teklifinin kabulü için böyle bir baskına meydan vermeyecek tedbirlerin alınması gerektiğini ifade etti.

Daver, Amerikan teklifindeki başka bir noktaya da dikkat çekmekteydi. Bu nokta şuydu, Karadeniz devletleri ile Akdeniz devletleri arasında vuku bulacak savaş zamanında, Karadeniz devletleri deniz altılarıyla ve savaş gemileriyle Boğazlardan geçerek savaş halinde oldukları devletin donanmasına karşı ani bir baskın yapabilirlerdi. Buna mukabil aynı devlet Boğazlardan geçemeyeceği için bu saldırıya karşılık veremeyecekti. Bu durum Karadeniz devletleri lehine çok can alıcı bir avantaj sağlıyordu. Bu nedenle Akdeniz Devletlerinin bu teklifi kabul etmeleri zor görünüyordu. Montreux Antlaşması savaş zamanında tüm savaş gemilerine Boğazları kapattığı için çok daha yerinde bir antlaşmaydı.¹¹³

Aslında Montreux Antlaşması'nda yapılması düşünülen değişiklikler Türkiye'nin pek de hoşuna gitmiyordu. Zira bu değişikliklerle Montreux Sözleşmesi ile elde edilen Boğazlar üzerindeki tam kontrol kazanımı zarar görüyor, Rus

---

¹¹² Cumhuriyet, 9 Kasım 1945.

¹¹³ Abidin Daver, "Boğazlar Hakkındaki Amerikan Teklifi", *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1945.

Donanması istediği gibi boğazlardan girip çıkma hakkı elde ediyordu. Aslında Montreux Sözleşmesi'nin tesis ettiği rejimin devamı Türkiye'nin menfaatlerine çok daha uygundu. Bu nedendir ki Dışişleri Bakanlığı Umumi Katibi Feridun Cemal Erkin Amerika'nın boğazlarla ilgili açıklamaları hakkında İngiliz Hükümetinin ne düşündüğünü sordu. İngiliz Hükümeti verdiği cevapta, Montreux Sözleşmesi'nin tadili zarurieti hususunda Amerika ile mütabık olduğu, ancak bu konunun bir aciliyetinin olmadığı kanaatinde olduğunu belirtti. Fakat, Türk Hükümeti ya da Sovyet Hükümeti'nin bu sözleşmenin tadili ile ilgili bir konferans toplanmasını istemeleri durumunda İngiliz Hükümeti'nin bu konferansa katılmaya hazır olduğu bildirildi.¹¹⁴

20 Aralık 1945'de Büyük Millet Meclisinin oturumunda konuşan Kazım Karabekir Milli Mücadele döneminde Türk-Sovyet ilişkileriyle ilgili ayrıntılı açıklamalarda bulunarak şu çarpıcı cümleleri sarf etti:

“Yabancı basın ve ajanslardan aldığımız malumat doğru ise şimal komşumuzun bizden bazı istekleri varmış. Bütün dünya bilmelidir ki Boğazlar, Türk milletinin Boğazı ve Kars yaylası da bel kemiğidir. Dost olmak ve dost kalmakta her iki devletin de geniş menfaatleri vardır. Şayet Türkiye ile Rusya dost kalmayacak olurlarsa bu hal her ikisi içinde büyük zarar ve acılar doğurur. İki hükümetin doğru yoldan dostluk yolunu bir an önce bularak eski samimiyeti iade etmelerini candan temenni ederiz.”

Karabekir'in bu sözleri üzerine Dışişleri Bakanı Hasan Saka Meclis kürsüsünden şu konuşmayı yaptı:

“Biz bütün devletlerle dost yaşamak istiyoruz ve bunun için çalışıyoruz. Hedefimiz Büyük Şefimiz'in dediği gibi yurttan sulh cihanda sulhtur. Kimseden bir şey istemeyen ve kimseye bir şey vermeyecek olan milli politikamızı, şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonrada takip edeceğiz, Sovyetlerin, aramızda mevcut Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı yenilememeleri bile, bizdeki dostluk arzu ve emelini azaltmış değildir. Bu dostluğu tazeleyip kuvvetlendirmeye daima hazırız. Esasen öyle bir neticeye varmak hususundaki ümitlerimizi muhafaza etmekteyiz”¹¹⁵

Sovyet basını 1945 sonu ve 1946 yılının ilk aylarında Türkiye'ye karşı hücumlarını arttırarak devam ettirdi. Özellikle toprak taleplerinin Sovyet basınında yer alması Türk kamuoyunda da büyük bir tepkinin doğmasına neden oldu.¹¹⁶

¹¹⁴ Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi, Yer; 2/12-36, F. 8267.

¹¹⁵ Cumhuriyet, 21 Aralık 1945.

¹¹⁶ Cumhuriyet, 21 Aralık 1945, 25 Aralık 1945.

Ancak tüm bu baskının Sovyetlerin Boğazlar meselesi konusunda Türkiye’den taviz koparmak için yapıldığı anlaşılıyordu. 21 Şubat’ta Londra’da Avam Kamarasında konu ile ilgili açıklamalarda bulunan İngiliz Dışişleri Bakanı Bevin, Türkiye ile Rusya arasındaki sınırın bir fatih tarafından değil geçen harpte mağlup bir Türkiye ile tüylerini kaybetmiş bir Rusya tarafından çizildiğini belirterek bunun zorla kabul ettirilmiş bir sınır olmadığını ifade etti. Bevin, Boğazlar konusuyla ilgili olarak da şunları söyledi:

“Boğazlar ayrı bir mesele teşkil eder. Büyük Britanya, Montreux Mukavelesi’nin tadilini tetkike hazırdır. Ancak, milletlerarası suyolları hususunda bazı prensipleri göz önünde tutmak lazımdır. Nasıl ki, Almanya mağlup bulunduğu müddetçe Skajarak meselesini ortaya atmak yersiz olur. Çünkü bu geçit Baltık Denizine giren ve bu denizden çıkan bütün milletler için serbesttir. Rus siyasetine zıt bir siyaset takip etmekle itham olunuyorum. Benim usulüm bana yapılan teklifleri tetkik etmektir, ithamları değil. Fikrimce bütün memleketler bir antlaşmaya varmak imkanı olup olmadığını görmek için, tekliflerini başkalarına tetkik ettirmelidirler. Büyük Britanya’nın Rusya ile bir harbe doğru kendini cereyana kaptırmakta olduğu söyleniyor. Fakat ben, iki memleket arasında bir harbe sebep olabilecek ahval ve şeraiti tasavvur edemiyorum. Rusya, büyük bir kıta devletidir. Bu iki memleketin ne diye harp edeceklerini anlayamıyorum. Bu, Amerika için de böyle olduğu gibi, Türkiye içinde böyledir Sovyetlerle de bir harp fikri asla aklıma gelmemiştir. Ve eminim ki kabinedeki arkadaşlarımdan hiçbirinin de aklından geçmemiştir. Şunu açıkça söylemeliyim ki Türkiye’nin bir peyk devlet haline geldiğini görmek istemem. İstedğim şey, Türkiye’nin bağımsız ve hür bir devlet olarak kalmasıdır. Türkiye ile Rusya arasında dostluk antlaşmasının yenilendiğini görmek isterim. Aramızda itimadin artması doğru olan hattıharektir. Ve bu hedefe erişmek için elimden geleni yapacağım.”¹¹⁷

Başbakan Şükrü Saraçoğlu, 7 Mart’ta düzenlediği basın toplantısında Bevin’in Türkiye hakkındaki sözlerinin iki ülke arasındaki dostluk bağlarını sağlamış ve çoğaltmış olduğunu belirterek İngiliz Dışişleri Bakanı’na ülkesi ve milleti adına teşekkür ettiğini söyledi.¹¹⁸

---

¹¹⁷ Cumhuriyet, 26 Şubat 1946.

¹¹⁸ Cumhuriyet, 7 Mart 1946.

3. İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI SONRASI BOĞAZLARLA İLGİLİ TÜRKİYE'YE VERİLEN NOTALAR

3.1. Sovyetler Birliği'nin İlk Notası

Sovyet Rusya 8 Ağustos 1946'da Türkiye'ye bir nota vererek Boğazlarla ilgili isteklerini resmen bildirdi. Notada İkinci Dünya Savaşı esnasında Montreux Sözleşmesi'nin Karadeniz devletlerinin menfaatlerine ve güvenliğine uygun olmadığının görüldüğü belirtilerek Mihver Devletlerine ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçtiği iddia edildi. Bu iddia ile ilgili birtakım örnekler sıralandıktan sonra bunlarla ilgili savaş esnasında yapılan itirazlar zikredildi. Ve Montreux Sözleşmesiyle ilgili tüm bu ihlallerden Türk Hükümeti'nin sorumlu olduğu belirtildi. Bu nedenlerden dolayı Sovyet Hükümeti'nin savaş sonrası İngiltere ve Amerika ile yaptıkları konferanslarda bu sözleşmenin tadili konusunu gündeme getirdiğini ve Montreux'un bugünkü şartlara uygun hale getirilmesinin kabul edildiği, üç devletin ayrı ayrı Türk Hükümetiyle bu meseleyi görüşmesinin kararlaştırıldığı ifade edildi. Notada belirtilen Sovyet taleplerine göre Boğazlar bütün devletlerin ticaret gemilerinin geçişi daima serbest olacak ve Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olacaktı. Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi bazı özel haller dışında yasak olacaktı. Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabi su yolu olan Boğazlara ait rejimin tesis edilmesi Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin yetkisi dahilinde olmalıydı. Boğazların güvenliğinin sağlanması hususunda en fazla alakadar devlet olan Türkiye ve Sovyetler Birliği Karadeniz'e sahili olmayan devletlerin Boğazları Karadeniz'e sahili olan devletlerin aleyhine kullanmasını önlemek için müdafaasını birlikte yapacaklardı.¹¹⁹

Sovyet notasından da anlaşılacağı üzere Rusya Boğazlar meselesini sadece kendileriyle Türkiye arasındaki bir konu olarak görüyor ve bölgedeki Türk hükümlerlik haklarını adeta paylaşmak istiyordu. Boğazlarda hayati menfaatleri olan diğer Akdeniz devletlerinin ise adeta Boğazlarla hiçbir alakaları kalmıyordu. Oysa Boğazlar Akdeniz'le Karadeniz'i birbirine bağlayan uluslararası bir su yolu olarak kabul görüyordu.

---

¹¹⁹ Türk Dış Politikasında Elli Yıl, 1973, 285-287.

3.1.1. Sovyetler Birliği'nin İlk Notasının Akisleri

Sovyetlerin notası 14 Ağustos'ta Türk basınında neşredildi.¹²⁰ Sovyet notasını değerlendiren Nihat Erim, notanın Montreux Sözleşmesi'nin sadece 5 yıl dolduktan sonra değişiklik teklifinin yapılabileceği şartına uyduğu, diğer hükümlerine ise aykırı olduğu yorumunu yapmaktaydı. Sovyet teklifinin Boğazların müşterek müdafaası hususuna dikkat çeken Erim bunun diploması lisanının nazik ve kapalı formülü içerisinde saklanmış kesin bir üst talebinden başka bir şey olmadığını belirterek bir devletlin ülkesi üzerinde üst tesis etmenin onun hükümlerini haklarını ve bağımsızlığını kısıtlamak olduğunu ifade etti. Sovyetlerin dünya savaşı sonrasında yayılcı politikası ve Sovyet notası karşısında Türkiye'nin dış güvenliği açısından tarihinin en buhranlı devirlerinden birine girmiş bulunduğunu yazan Erim, Türk milletinin varlığını ve bağımsızlığını tehdit eden tehlike ne kadar büyük, ciddi ve kuvvetli olursa olsun yılmayarak sonuna kadar dayanacağını bildiğini, yakın dönemde yaşanan olaylar karşısındaki ferasetini ispat ettiğini ve yeni gelişmeler karşısında da dipdiri ve azimli kalacağına kimsenin şüphesi olmaması gerektiğini ifade etti.¹²¹ Yine Sovyet notasını değerlendiren Falih Rıfki Atay ise notanın ruhunun 4. ve 5. maddelerde toplandığını belirterek 4. maddeye göre Boğazlar meselesinin Rusya ve Türkiye ile, Rusya ne derse ona itaat edecek olan Romanya ve Bulgaristan arasında halledileceği, 5.maddeye göre ise Akdeniz'den gelecek bir tehlikeye karşı Boğazların Rusya İle Türkiye tarafından savunulacağı ve bunun manasının da Boğazlardan Rusya'ya üs vermek anlamına geleceği yorumunu yapıyordu.

Montreux Antlaşması'na göre, Boğazların uluslararası bir su yolu olduğunu ve herhangi bir değişikliğin sözleşmede imzası buluna diğer ülkelerle birlikte yapılabileceğini yazan Falih Rıfki Bey, Sovyet notasından Rusya'nın Boğazları bir Rus yolu yapmak istediği ve Türkiye'nin güvenliğinin hiçe sayılarak sadece kendi güvenliğini sağlamaya çalıştığını ifade ediyordu. Boğazlarda üs istemenin Türkiye'nin egemenlik haklarını o bölgeden kaldırmak anlamına geldiğini belirten Falih Rıfki Bey sözlerine şöyle devam ediyordu:

“Acaba Rusya bu memlekette hiçbir Türk vatandaşının razı olmayacağını yakından bildiği bir fedakarlığı bizden ne ümitle istemiştir? Eğer reddedersek askeri bir

¹²⁰ Ulus, 14 Ağustos 1946.

¹²¹ Nihat Erim, “Sovyet Notası Karşısında”, *Ulus*, 14 Ağustos 1946.

tecavüzde mi bulunacaktır? Bu zamanlarda yeni bir harp açmak sorumlunun hiçbir devlet tarafından yükümlenebileceğini hatıra getirmek istemeyiz. Acaba bizi devamlı bir tehdit altında bulundurup ordumuzu ayakta tutarak, siyasi ve iktisadi buhranlar içinde yıprata yıprata düşürebileceğini mi zannetmiştir? Böyle bir Türkiye buhranının tesirleri hangi bölgelere ve nasıl hayati menfaatlara doğru yayılıp genişleyebileceği bilinmezlikten gelinemez. Ve bu çapta hiçbir buhran, alabildiğine uzayıp gidemez.¹²²

Türk basınında aktarıldığına göre, Sovyet notası dış ülkelerde de derin tepkilere neden olmuştu. New York Times gazetesi, Boğazların müşterek kontrolü talebine Türkiye'nin son haddine kadar mukavemet edeceğini belirterek Türkiye'nin herhangi bir yabancı devlete kendi toprakları üzerinde üs kurma müsaadesi vermesi halinde hükümler bir millet olmaktan çıkacağı yorumunu yapıyordu. Gazete, Rusya'nın Boğazlara yerleşmesi halinde Doğu Avrupa, İsveç'ten Batı Asya'ya kadar sağlam bir Sovyet çemberinin teşkil edeceğini ve Türkiye'nin Sovyet mihrakı etrafında Bulgaristan ve Romanya gibi kukla bir devlet haline geleceğini iddia ediyordu. Gazete, yazısını şu cümlelerle bitiriyordu:

“Türkiye boyun eğmek niyetinde değildir ve batı devletleri Rus isteklerine karşı koyacaklardır. Birleşik Amerika bir antlaşma gereğince olmasa bile zımmen Türkiye'nin bütünlüğünden mesuldür.”¹²³

Times gazetesi ise, Rusya'nın Boğazlarla ilgili görüşünün batılı devletlerin görüşünden çok farklı olduğunu, Boğazların birlikte müdafaasının Türkiye için Türk topraklarında üs kurulması ve bağımsızlığının sona ermesi anlamına geldiğini, bunun da Akdeniz'deki İngiliz münakale imparatorluk sisteminin bir kalesi olan İngiliz-Türk ittifakının çökmesini ifade ettiğini belirtiyordu. Gazeteye göre; Boğazlar üzerindeki bu tehdidin gölgesi Türkiye'yi harbin sona ermesinden beri ordusunu seferber halde tutmasına ve gelirin yarısını bu yolda harcamasına neden oluyordu. Türkiye, Sovyetler Birliği ile Arap devletlerine ait petrol sahaları arasındaki stratejik konumundan dolayı Birleşik Amerika ve İngiltere'nin dostane bir şekilde desteklediği bir ülkeydi.¹²⁴

---

¹²² Falih Rıfkı Atay, “Rus İsteklerinin Karşısında“, *Ulus*, 15 Ağustos 1946.

¹²³ *Ulus*, 15 Ağustos 1946.

¹²⁴ *Ulus*, 17 Ağustos 1946; *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1946.

3.1.2. Sovyet Notası Hakkında Amerika'nın Görüşü

Amerikan Dışişleri Bakanı yardımcısı Acheson basına verdiği bir demecinde, Birleşik Devletlerin Rus taleplerine karşı koyacağını kesin şekilde belirterek Potsdam'da ilan edildiği veçhile, Amerika Birleşik Devletleri'nin Montreux Mukavelenamesi'nin mümkün bir tadili için müzakerelere başlamaya hazır olduğunu söyledi. Acheson, Amerika Hükümeti'nin 2 Kasım'da Türkiye'ye gönderdiği notada bu konudaki Amerikan görüşünün kesin suretle tayin edildiğini ve bunda herhangi bir değişikliğin olmadığını belirtti.¹²⁵ Gazetelerin verdiği bilgiye göre, Fransız Hükümeti de Boğazlarla ilgili görüşünü Moskova Hükümeti'ne iletterek bu konuda İngiltere ve Amerika ile aynı düşüncede olduğunu bildirmişti.¹²⁶

Amerika Birleşik Devletleri 19 Ağustos'da Washington'daki Sovyet Elçiliği Maslahat gúzarına bir nota vererek Boğazlarla ilgili Amerikan görüşünü bildirdi. Konuyla ilgili basına açıklamada bulunan Dışişleri Bakan Vekili Acheson, notanın birer suretinin de Montreux Antlaşması'nı imzalayan Türkiye, İngiltere, Fransa, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya hükümetlerine verildiğini belirtti. Türkiye içinde oldukça önemli olan Amerikan notasının gazetelere yansıyan haliyle metni şu şekildeydi:

“Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri İttihatı hükümeti tarafından 7 Ağustos 1946 tarihinde Türkiye Hükümeti'ne tevdi edilmiş olan notanın metninin ihtiva eden aynı tarihli notasını aldım. Bu malumatı vermekle Sovyet Hükümeti'nin göstermiş olduğu nezaket karşısında hükümetimin takdirlerini ifade etmek isterim. Hatıralardadır ki Moskova'daki Amerikan Büyükelçiliği, 2 Kasım 1945 tarihinde Ankara'daki Amerikan Büyükelçiliği tarafından Türk Hükümeti'ne tevdi edilmiş olan notanın bir suretini 1945 senesi Kasım ayında Sovyet Hükümeti'nin emrine hazır tutmuştur. Hükümetin, Sovyet Hükümeti'nin Türk Hükümeti'ni tevdi ettiği notada belirtilen görüşlerini dikkatle incelemiştir. Hükümetimizin 2 Kasım tarihli notası Sovyet Hükümeti'nin Türk Hükümeti'ne tevdi ettiği 7 Ağustos 1946 tarihli notası ile mukayese edilecek olursa görülür ki, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği Hükümetlerinin görüşleri, birbirlerine tamamıyla mütabık bulunmamakla beraber Sovyet notasında zikredilmiş bulunan aşağıdaki üç nokta üzerinde genel olarak birbirine tevafuk etmektedir:

- Boğazlar bütün memleketlere ait ticaret gemilerine her zaman açık bulundurulmalıdır.

¹²⁵ Cumhuriyet, 18 Ağustos 1946.

¹²⁶ Ulus, 20 Ağustos 1946.

- Boğazlar Karadeniz devletlerine ait harp gemilerine her zaman açık bulundurulmalıdır
- Karadeniz'e sahildar bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, derpiş edilecek hususi vaziyetler müstesna memnudur.

Sovyet notasında zikredilen dördüncü teklif, Türk Hükümeti'ne tevdi etmiş olduğumuz 2 Kasım tarihli notada tavsiye etmiş olduğumuz gibi Montreux Mukavelesi'nin tadilinden ziyade sadece Türkiye ile Karadeniz devletlerine munhasır kalacak yeni bir rejimin kurulmasını derpiş eder mahiyette görülmektedir. Hükümetimin noktai nazarı şudur ki, Boğazlar rejimi sadece Karadeniz devletlerine değil, fakat Birleşik Amerika'da dahil olmak üzere diğer devletlere de taalluk eden bir meseledir. Binaenaleyh bu hükümet, Boğazlar rejiminin kurulması işinin diğer devletler dışarıda bırakılmak suretiyle Karadeniz devletlerinin selahiyetleri dahilinde bulunmasına dair Sovyet noktai nazariyle mutabık olamaz. Sovyet Hükümeti'nin notasında zikredilen beşinci teklif, Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin, Boğazların müdafaası vasıtalarını teşkilatlandıracağı yolundadır. Hükümetimizin kati mütalası şu merkezdedir ki, Türkiye, Boğazların müdafaasından başlıca mesul kalmaya devam etmelidir. Eğer Boğazlar, bir mütecaviz tarafından bir tecavüz tehdidi mevzuu teşkil edecek olursa bundan doğacak durum, milletlerarası güvenlik için bir tehdit ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından harekete geçilmesi için açık bir sebep teşkil edecektir. Sovyet Hükümetinin notasında Birleşmiş Milletlere hiçbir atıf mevcut değildir. Birleşik Amerika'nın durumu şudur ki, Boğazlar rejimi Birleşmiş Milletlerle icap ettiği şekilde münasebattar kılınmalı ve Birleşmiş Milletlerin prensip ve gayeleriyle tamamıyla kabili telif olacak şekilde işlemelidir. Birleşik Amerika Hükümeti Montreux Mukavelesi'ni tadil etmek üzere toplanacak konferansa iştirak hususundaki isteğini teyid eder.¹²⁷

Amerikan notasını değerlendiren Falih Rıfki Atay dünya barışının korunması için her devletin Birleşmiş Milletler anayasası prensiplerine bağlı ve sadık kalması gerektiğini, Amerika'nın azminin de bu hedef üzerinde toplandığını ve verilen notada da aynı değişmez azmin görüldüğünü belirtti. Notanın Türkiye tarafından sevinçle karşılandığını ve demokrasiyi ve barışı savunan bütün milletlerin yüreğini ferahlattığını ifade eden Atay, Amerika'nın özellikle Rus notasındaki dördüncü ve beşinci maddeleri hemen reddettiğini, gerek Amerikan ve İngiliz notası gerekse Türkiye'nin cevabı sonrasında Moskova'nın hareket tarzında üç ihtimalin akla geldiği yorumunu yapıyordu. Atay'a göre ya Rusya Montreux

---

¹²⁷ Ulus, 22 Ağustos 1946; Cumhuriyet, 22 Ağustos 1946.

Sözleşmesi'nde tadil yapmak için milletlerarası bir konferans toplanmasına razı olacak ya da Boğazlar meselesini ne İngiltere ne Amerika ne de Fransa'yı karıştırmaksızın kendi diktası altında halletme fikrine kapılacak, üçüncü ihtimalde ise yeni fırsatlar bekleyerek bu meseleyi askıda bırakıp buhran havasının devam etmesini sağlayacaktı. Atay makalesine şu cümlelerle son veriyordu:

“Boğazlar meselesi tek başına Birleşik Milletler Başkanı Truman'ın dediği gibi yalnız Ortadoğu'nun değil aynı zamanda bütün dünyanın barış ve güvenliği için hayati mahiyette bir meseledir ve dünyanın barış ve güvenliğini ilgilendiren birçok başka meseleler içindedir.”¹²⁸

Gazetelerin yüksek rütbeli bir Amerikalı diplomata dayandırarak verdiği bilgilere göre Rusya'nın Boğazlarda bir üs elde etmekte ısrar ederek kuvvet kullanmaya kadar ileri gitmesi halinde dünyada ciddi kargaşalıkların meydana gelmesine sebep olacak. Böyle bir ihtimal 20 Ağustos'ta Başkan Truman'ın devlet ileri gelenleri ile yaptığı toplantıda gündeme gelerek gözden geçirilmiş, Rusya'ya Boğazlarda askeri kontrolden başka hususlarda kolaylıklar gösterilmesi ancak Boğazların müşterek müdafaası talebine şiddetle muhalefet edilmesine karar verilmişti. Washington kaynakları Rusların Boğazları istikamlar vasıtasıyla müdafaa edemeyeceğini ileri sürmekte ve savaş zamanında Almanların Ege Denizinde hakimiyet kurmaları dolayısıyla Boğazların bilfiil kapandığını hatırlatmaktaydı. Bu durumda Boğazları müdafaa etmenin tek yolu bütün stratejik Balkan mevzileriyle birlikte bütün Türkiye'yi işgal etmekle mümkün olabilirdi. Amerika Sovyet Rusya'nın zaten bunu istediğini tahmin ediyordu. Bütün Amerikan siyaseti Rusya'nın ya Türkiye'ye hakim olması ya da bu memleketi işgal etmesi ihtimali üzerine kurulmuştu. Oysa Amerika Türkiye'nin hem Rusya'ya hem de batı devletlerine dost müstakil bir devlet olarak kalmasını istiyordu. Bu nedenden dolayı Amerika Türkiye'nin hakimiyet meselesinde tartışma kabul etmeyeceği hakkında da Rusya'yı uyarılmıştı. Yine Amerikan Hükümeti erkanından biri şu sözleri söylüyordu:

“Biz pazarlık yapmıyoruz. Biz blöf yapmıyoruz. Üzerinde katiyetle durmak azminde bulunduğumuz kararı vermiş bulunuyoruz. Biz bu keyfiyetin herkes tarafından

---

¹²⁸ Falih Rıfkı Atay, “Amerika Cevap Verdi“, *Ulus*, 23 Ağustos 1946.

şüphe götürmez bir şekilde açıkça bilinmesini istiyoruz. Anlaşmazlık yaratmak tasavvurunda değiliz fakat noktai nazarımızda ısrar edeceğiz.”¹²⁹

3.1.3. Türkiye'nin I. Sovyet Notasına Cevabi Notası

Türkiye 22 Ağustos'ta cevabi notasını Sovyetler Birliği'ne ve Montreux Sözleşmesi'ni imzalayan diğer devletlere bildirdi.¹³⁰ Notada 7 Ağustos'ta verilen Sovyet notasının dikkatlice incelendiği belirtildi ve bu notada İkinci Dünya Savaşı esnasında Montreux Sözleşmesi'ne uyulmadığı ve ihlal edildiği yönünde verilen örneklere ayrıntılı şekilde cevap verilerek bu iddialar çürütüldü. Sovyet Hükümeti'nin sadece özel menfaatlerine tamamen uygun olan bir boğazlar rejimi elde edebilmek için bütün delillerini Montreux Sözleşmesi ile kurulan rejimin Karadeniz devletlerine karşı hasımane gayretlerle kullanıldığı iddiasına istinat ettirildiği ileri sürüldü. Gerçekte ise Sovyet elçiliğinin teşebbüslerine konu olan hileli birkaç geçiş vakasından başka İkinci Dünya Savaşı boyunca Sovyet Hükümeti'nin bir kere dahi Karadeniz'de kendi emniyetini tehlikeye koyacak bir durum için Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'ne müracaatta bulunmadığı ifade edildi. Cumhuriyet Hükümeti'nin, bazı teknik eksiklikler nedeniyle söz konusu hileli geçişlerin olmasından dolayı Montreux Sözleşmesi'nin bu noktada eksikliklerinin günün teknolojik şartlarına uygun hale getirilmesini kabul ettiği fakat münferit birkaç küçük hadisenin sözleşmenin tümüyle ortadan kaldırılmasına sebep teşkil etmesini ve bu konuda kendisinin de mesul tutulmasını kabul etmediği bildirildi. Hükümetin Montreux rejiminin uygulanması konusunda üzerine düşen sorumluluğu tamamıyla yerine getirdiği, Boğazların muhafızlığını yapmakta asla eksiklik göstermediği, gerekirse bunu bir tahkim mercii huzurunda ispat etmeye hazır olduğu ifade edildi. Sovyet notasındaki ilk üç maddenin daha önce Amerika tarafından yapılmış olan tekliflere uygunluk gösterdiği ve Türk Hükümeti'nin bu tekliflere verdiği cevabı aynen muhafaza ettiği belirtilerek bu üç teklifin Boğazlarla ilgili toplanacak olan uluslar arası konferansa esas teşkil edebileceği bildirildi. 4. maddenin ise Montreux Sözleşmesi'ni imzalayan diğer devletleri dışarıda bırakan sadece Türkiye ile Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin arasında yapılacak yeni bir

¹²⁹ Ulus, 23 Ağustos 1946; Cumhuriyet, 23 Ağustos 1946.

¹³⁰ Ulus, 23 Ağustos 1946.

rejimi ortaya koyacağı ve bunun esasen 1956'ya kadar süresi devam eden Montreux Sözleşmesi'nin hükümlerine ve ruhuna aykırı olduğu ifade edildi.

Sovyet notasında zikredilen 5. maddeye gelince bu teklifin milli bakımdan, Türkiye'nin hiçbir şekilde feragat edemeyeceği ve hiçbir şartla kabul etmeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırı olduğu dile getirilerek bu teklifin kabulünün Türkiye'nin Boğazlarda oynadığı denge ve irtibat unsuru rolünün sona ermesi ve Karadeniz devletlerinin sözde güvenliğinin, Türkiye'nin güvenliğinin imhası üzerine kurulması anlamına geldiği belirtildi. Cumhuriyet Hükümeti'nin ve Türkiye'nin nereden gelirse gelsin her türlü tecavüze karşı, bütün kuvvetiyle müdafaa vazifesinin kendisine ait olduğunu ve tarihin hiçbir safhasında Türk milletinin bu vazifeyi yapmadığının kaydedilmemiş olduğu ifade edildi. Dışarıdan gelecek her türlü tehdide karşı koymak üzere bütün gerekli tedbirleri alma görevinin Türkiye'ye ait olduğu belirtilerek “şayet Türkiye'nin Boğazlar üzerinde haiz olduğu egemenlik haklarını kendi vasıtalarıyla korumak iktidarında olmasaydı, tarihin kaydettiği en büyük harpte, cümlesi tecavüze uğrayan ve askeri işgal altına giren komşularının akıbetinden kurtulamazdı“ ifadeleri kullanıldı. Notadaki şu cümleler ise oldukça dikkat çekiciydi:

“Sovyetler Birliği için Karadeniz'de en sağlam emniyet garantisi Boğazlarda bağımsız bir memleketin vakarı ve egemenlik haklarıyla telifi imkansız, imtiyazlı bir stratejik mevki aramasında değil, fakat, kendi hesabına, dostane ve itimada müstenit münasebetlerin ihyası uğrunda bütün gücüyle çalışmaya azmetmiş olan, lakin bu husustaki gayretleri kuzey komşusundan gelecek aynı iyi niyetle desteklenmeye muhtaç bulunan, kuvvetli bir Türkiye ile kendi arasında böyle bir mesut devrenin kurulmasındadır.”¹³¹

Cumhuriyet gazetesi yazarlarından Nadir Nadi tüm notalarda zikredilen “değişen şartlar“ ibaresine dikkat çekerek bu şartların ne olduğunu irdelemeye çalışıyordu. Değişen şartlar ne demektir? Sorusuyla başlayan makalesinde Sovyet Rusya acaba harp yılları boyunca ortaya çıkan teknik yenilikleri mi kastediyor? Öyle olsaydı ele alınması gereken meselelerin teknik yeniliklerle alakası olması gerekmez miydi? Cümleleriyle devam ediyordu. Dünya savaşında hava kuvvetlerinin oldukça ilerleme kaydettiğini belirten Nadir Nadi herhangi bir stratejik noktayı tutmak için artık o noktayı karadan ya da denizden ele geçirme

---

¹³¹ Ulus, 24 Ağustos 1946; Cumhuriyet, 24 Ağustos 1946; Türk Dış Politikasında Elli Yıl, 1973, 287-295.

mecburiyetinin ortadan kalktığını, binlerce kilometrelik mesafeden kalkıp bir anda bir kaleyi zapt etmenin ya da yıkmanın bugün artık mümkün olduğunu iddia ediyordu. Nadir Nadi bu iddiasını dünya savaşı esnasında Norveç'in işgali ve Ege Denizindeki hadiseleri örnek göstererek destekliyordu. Nadir Nadi 6 yıl boyunca devam eden savaşta ortaya çıkan teknik yeniliklerin Rusya gözünde eğer Montreux Sözleşmesi'ni çürüttü ise bundan doğacak netice Boğazlar hakkında daha geniş milletler arası bir rejim istemek olabilirdi diyerek Moskova Hükümeti bambaşka bir yol tuttuğuna göre değişen şartlar acaba ne demektir sorunu yeniliyordu. Nadir Nadi Moskova'nın değişen şartlar ibaresiyle kastettiği şeyi şu cümlelerle ifade ediyordu:

“Alman ordusu yenildikten sonra Rus orduları Romanya'yı, Bulgaristan'ı ve Türkiye ile Yunanistan hariç tek mil Balkanlar, ta Orta Avrupa'ya kadar işgal etti. Bugün Karadeniz aşağı yukarı bir Rus gölü haline gelmiş gibidir. Sulh muahedeleri imzalandıktan sonra 1 sene içinde buraları boşaltacağına Rusya, Paris'teki geçen dörtler toplantısında söz verdi fakat ayak bastığı bütün memleketleri gene aynı Rusya benimsemiş pek benziyor. Barış konuşmalarını uzatmak, en ehemmiyetsiz bir usul meselesini günlerce haftalarca sürüncemede bırakmak, yeni meseleler çıkararak işleri karıştırmak gibi en soğuk kanlı Angla-sakson delegelerini bile çileden çıkararak hareketleri ancak bir vakit kazanma taktiği olarak izah edebiliriz. Barış imzalanıncaya kadar Rusya o memleketleri istediği kılığa sokacak, rejimlerini kendininkine benzetecek, hükümetlerini emri altına alacak ve çekildiği zamanda hiç yerinden kıvıldamamış olacak.”¹³²

Abidin Daver ise, Sovyet Rusya'nın Boğazlar rejimini değiştirmek maskesi altında Karadeniz'e, Boğazlar bölgesine, İstanbul'a, Ege Denizine tamamen hakim olarak Akdeniz'e inmeyi ve Türkiye'nin istiklalini ve hükümranlığını yok ederek asırlar boyunca özgür yaşamış Türk devlet ve milletini Türkistan gibi köle haline getirmek isteyen notasına, Türk Hükümeti'nin gerekli cevabı verdiğini belirterek bu notayla Rus isnatlarının da, iddialarının da ve ihtiraslarının da birer birer çürütüldüğünü yazıyordu. Daver, makalesinde İkinci Dünya Savaşı döneminde Rusya'nın Montreux Antlaşması'nın ihlal edildiğine dair iddialarını sıralayarak bu iddiaların mübalağalı ve gerçeğe alakası olmadığını iki nota karşılaştırıldığında birincisinin bir mübalağa şaheseri olduğunu ikincisini ise bir hakikat şaheseri olduğunu ifade ediyordu. Rus notasının 4. ve 5. maddelerinin Türk notasıyla

---

¹³² Nadir Nadi, “Değişen Şartlar“, *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1946.

reddedilerek Boğazlar rejiminin ancak Montreux Antlaşması'nı imzalayan devletlerle Amerika'nın da katılacağı milletlerarası bir konferansta tayin edilebileceğini ve Boğazların Sovyet Rusya ile müştereken değil, yalnız Türkiye tarafında müdafaa edilmesi gerektiğini güçlü bir dille ve delillerle bildirildiğini yazan Daver makalesine şu çarpıcı cümlelerle devam ediyordu:

“Rus isteklerini milletlerarası iş birliği ve Türkiye'nin istiklali, hükümlerliği, emniyeti ve müdafaa hakları bakımından vahim ve tehlikeli bir şekilde soku bu iki maddeye cevabımız Türk milletinin tam bir ittifakla tasvip ettiği kesin bir ret olmuştur. Bu ret cevabı yalnız Türk milletinin değil; Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından, notamıza takaddüm eden, adeta ittifakla verilmiş tasviplerine de mazhar olmuştur. Montreux Antlaşması'nı imzalayan devletlerden Yunanistan'la Avustralya'nın da aynı fikirde olduklarına şüphe yoktur. Mağlup Japonya sahneden çekildiğine göre geri kalan reyler şimdiden belirmiş oluyor. Bir tarafta Türkiye, İngiltere, Amerika, Fransa, Avustralya ve Yunanistan vardır. Karşı tarafta da Sovyet Rusya, Yugoslavya ve Bulgaristan'la Romanya kalmıştır.”¹³³

İngiliz basını, Türk notasını birinci sayfada ve büyük harflerle vererek notanın Londra'nın siyasetine uygun olduğunu belirtiyordu. İngiliz Dışişleri Bakanlığı sözcüsü de, Türk notasının Londra siyasi mahfillerinde iyi karşılandığını, Türkiye'nin egemenliğine helal gelmemesi hususunda Türklerle birlik olan İngiltere ve Amerika'nın Türkiye'nin doğru hareket tarzı karşısında memnuniyet duymaktan kendilerini alamadıklarını belirtiyordu.¹³⁴ Londra'da çıkan Observer gazetesi, “dört devlet, Boğazlar hakkındaki talebi reddetti başlıklı makalede batılı devletlerle Türkiye'nin en iyi hal tarzı olarak üzerinde durdukları şeyin, Montreux Sözleşmesi'nin tadili için uluslar arası bir konferansın toplanması olduğu belirtilerek Boğazlar konusunda esaslı bir değişikliğin ancak üçüncü bir dünya savaşı pahasına olabileceğini yazıyordu. Gazete, oysa mevcut statükonun değişmesini kimsenin istemediğini, Boğazlar meselesinin açıkça milletlerarası buhranın merkezini teşkil ettiğini iddia ediyordu. Yine Londra'da çıkan Liverpool Daily Post gazetesinin Türkiye'nin cevabı başlıklı makalesinde, beklendiği üzere Türkiye'nin Boğazların kontrolünde yalnız Karadeniz sahildarı devletlerin yetkili olması esasına dayanan antlaşma teklifini reddettiğini yazıyordu. Gazeteye göre, Türkler böyle bir antlaşma dahilinde durumlarının ne olacağını çok iyi anlamışlardı. Filhakika Türkler bu antlaşma ile mütecaviz mizacı bugün gayet açık bir şekilde

¹³³ Abidin Daver, “Notamızdan Sonra Sovyet Rusya Ne Yapacak“, *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1946.

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1946.

ortaya çıkmış bulunan Rusya'nın hakimiyeti altına girmiş olurlardı. Montreux Sözleşmesi gözden geçirilmeli idi ancak bu sözleşmeye imza koyan diğer devletlerin de görüşü hesaba katılarak yapılmalıydı.¹³⁵

3.2. Sovyetler Birliği'nin İkinci Notası

Sovyetler Birliği 24 Eylül 1946'da Boğazlarla ilgili verdiği ikinci nota ile Türkiye'nin 22 Ağustos tarihli notasında belirttiği hususlara cevap veriyordu. Notada, Türk Hükümeti'nin de Alman gemilerinin dünya savaşı esnasında müttefikler aleyhine Boğazlardan geçtiğini kabul ettiği ileri sürülüyordu. Ayrıca Türk Hükümeti'nin harp esnasında ilgili devletlere, Boğazlarda gemilerin seyrüseferini gösteren raporları vermeyi durdurduğu da iddia ediyordu. Boğazlardan mihrer donanmasına ait gemilerin geçtiğini tekrarlayan Sovyetler Birliği, bu nedenle harp sahasından birçok kuvvetin Karadeniz sahillerinin güvenliğini sağlamak için kaydırıldığını, bütün bunların Montreux Sözleşmesi'nin Karadeniz devletlerinin güvenlik icaplarına uymadığını ve Boğazların Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek şartları temin etmediğini gösterdiğini ileri sürüyordu. Ve Türk Hükümeti'nin yaptığı açıklamaların bu neticeyi yalanlamadığını ve yapılan izahatın savaş esnasında Boğazlar rejiminin ihlali dolayısıyla Türkiye üzerine düşen mesuliyeti kaldırmak için yeterli olmadığını belirtiyordu. Notada, Türk Hükümeti'nin 7 Ağustos tarihli Sovyet notasında belirtilen ilk üç maddeye bir itirazının olmadığı ancak 4. ve 5. maddelerle ilgili özel görüşünü belirttiği ifade edilerek, 4. madde ile ilgili Karadeniz'in kapalı bir deniz olması nedeniyle sadece Karadeniz Boğazının birkaç Karadeniz devletinin sahiline ulaşan bir su yolu olduğu açıklaması yapılıyordu. Bu nedenden dolayı Boğazların uluslararası diğer suyollarından farklı olarak daha çok Karadeniz devletlerini ilgilendiren özel bir statüye sahip olduğu ve her şeyden evvel Türkiye'nin, Sovyetler Birliği'nin ve Karadeniz devletlerinin özel durumlarına ve güvenliklerine dayanan yeni bir Boğazlar rejiminin tesisinin doğru olacağı savunuluyordu. 1921 tarihli Türk-Sovyet Antlaşması'nın beşinci maddesinde de Karadeniz'le Boğazların uluslararası statüsünün düzenlenmesi görevinin sadece sahil devletlerinin temsilcilerinin oluşturacağı bir konferansa verilmesi gerektiğinin

---

¹³⁵ Cumhuriyet, 27 Ağustos 1946.

belirtildiği ve 4. maddede belirtilen teklifin Türkiye'nin daha önce imzalamış olduğu antlaşmalarla da tamamıyla uygunluk gösterdiği ifade ediliyordu.

Notada, Sovyetlerin 7 Ağustos tarihli notasında belirtilen 5. maddedeki teklifle ilgili olarak, bu teklifin Türk Hükümeti'nin belirttiği gibi Türkiye'nin egemenlik haklarını kısıtlamadığı ve güvenliğini ortadan kaldırmadığı iddia edilerek, Sovyetlerin böyle bir amacının olmadığı ve her iki ülkenin ortak vasıtalarıyla Boğazların güvenliğinin daha iyi sağlanacağı ileri sürülüyordu. Notada, Sovyetler Birliği'nin, Karadeniz'de uzunluğu 2100 kilometreye varan sahillerinin bulunması nedeniyle bu sahillerin güvenliğinin sağlanmasının, Boğazların güvenliğinin sağlanmasıyla doğrudan alakalı olduğu ileri sürülüyordu. Bundan dolayı da Sovyetler Birliği'nin Boğazların müdafaasına doğrudan doğruya iştirakinin sağlanması lüzumunun kendi hayati menfaatlerinden kaynaklandığı ve bunun diğer Karadeniz devletlerinin de güvenliğinin sağlanması için gerekli olduğu açıklamasına yer veriliyordu.¹³⁶

İkinci Sovyet notasından da anlaşılacağı üzere, Rusya 7 Ağustos tarihli notasındaki taleplerinden vazgeçmemiş ve bu taleplerini haklı gösterecek bazı açıklamalarda bulunmuştu. Sovyet Rusya ikinci notasında adeta Türkiye'ye kendisine güvenmesini telkin ediyordu. Ancak girdiği tüm ülkelerde kendisine peyk idareler tesis eden ve bu ülkeleri kukla haline getiren Sovyetler Birliği'nin bu yayılcı politikası karşısında Türkiye'nin bu ülkeye nasıl güvenebileceği, güvenliğinin, hükümlerlik haklarının ihlali anlamına gelecek olan bu teklifleri nasıl kabul edebileceği soruları akla geliyordu.

---

¹³⁶ Bugün, 29 Eylül 1946; Vatan, 29 Eylül 1946; Türk Dış Politikasında Elli Yıl, 1973, 295-302.

3.2.1. İkinci Sovyet Notasının Akisleri

Paris'te bulunan Vatan gazetesinin başyazarı Ahmet Emin Yalman Sovyet Rusya'nın yeni notayla emellerini açığa vurduğu yorumunu yapıyordu. Sovyetlerin savaştan sonra barış sözcüğünü en çok kullanan devletlerin başında geldiğini ancak hareketlerinin bunun tam tersi olduğunu, adeta barış maskesi altında yayılcı emellerini uygulamaya koyduklarını ifade ediyordu. Yalman, Paris'te Associated Press merkezinde bir grup gazeteciyle Sovyet notasını tartıştıklarını belirterek şu cümlelerle yazısını bitiriyordu:

“Hepsi teslim ettiler ki, mihver devletleri yere serildiğine, hem Rusya'nın, hem Türkiye'nin müttefiki İngiltere'den Boğazlara tecavüz beklenemeyeceğine göre, Rusların müşterek müdafaa talebi lüzumu; aleyhimizde emperyalist tahakküm emellerinin tatminine bir vesiledir. Bu hareket tarzı devam ederse, cihanın emniyetini tehdit eden bir harp tehlikesi bulunduğu kanaatinde herkes birleşecek, emniyet konseyinin vazifeye geçmesine icap ettirecek bir vaziyet doğması ihtimalini hesaba katmak lazım gelecektir.”¹³⁷

Gazetelerin Londra merkezli kaynaklara dayandırarak verdiği bilgilere göre, İngiltere, Sovyet tekliflerine karşı olduğunu Türkiye'ye yeniden bildirmiş, bu konuda ikili görüşmelerinse devam etmesine itiraz etmeyeceklerini iletmışlerdi.¹³⁸

Amerika Dışişleri Bakan Vekili Acheson, Amerika'nın Boğazlar meselesini barış için bir tehlike olarak görüp görmediği konusundaki soruya, Boğazlar sorununun barış için bir tehlike olabileceğini fakat bunun halihazırda barışı tehlikeye sokacağı anlamına gelmediğini belirterek, Amerika'nın Türkiye'ye verilen notayı dikkatle incelemekte olduğunu ve Bakanlığın icabında bu meseleyi Harbiye ve Bahriye Bakanlıklarıyla yapılan toplantıda müzakere edeceğini belirtti.¹³⁹

---

¹³⁷ Ahmet Emin Yalman, “Rusya Emellerini Açığa Vurdu”, *Vatan*, 30 Eylül 1946.

¹³⁸ *Vatan*, 5 Ekim 1946.

¹³⁹ *Cumhuriyet*, 2 Ekim 1946.

3.2.2. İkinci Sovyet Notasına Amerika'nın Cevabi Notası

Amerika Birleşik Devletleri 9 Ekim'de Moskova'daki Büyükelçisi ve W. Bedell Smith tarafından Sovyet Hükümeti'ne verilen notada Boğazlarla ilgili görüşünü bildirdi. Boğazlar sorunu konusunda oldukça önemli olan ve Türkiye'nin elini güçlendiren bu notanın metni şöyleydi:

“Sovyetler Birliği'nin 24 Eylül'de Türkiye'ye tevdi etmiş olduğu nota mühteviyatının hükümetim tarafından itina ile incelenmiş olduğunu ekselansınıza bildirmekle şeref duyarım. Boğazlar hakkındaki her meselede kendi görüşünü bütün alakalılara açıkça bildirmekten ibaret olan siyasetin uygun olarak, hükümetim, yukarıda bahsi geçen notanın incelenmesinden sonra, Sovyet Hükümeti'ne tevdi etmiş olduğu 19 Ağustos 1946 tarihli notada izah edilmiş olan kendi durumunu muhafazada devam etmekte olduğunu size bildirmeye beni memur etti. Hatırlardadır ki, Potsdam Konferansı'nın, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya ve Birleşik Amerika Devletleri tarafından imza edilmiş olan zabıtlarında üç hükümet, Montreux'da Boğazlar hakkında akdedilmiş olan mukavelenamenin şimdiki şartlara cevap vermemesi itibarıyla tadili gerektiğini kabul etmişlerdi. Ayrıca, bu meselenin üç hükümetten her biriyle Türkiye arasında yapılacak görüşmelere konu teşkil etmesi de protokolde kararlaştırılmıştı. Hükümetim Boğazlar rejiminin, Montreux Mukavelenamesi'nin tadili suretiyle şimdiki şartlara ahenkli bir hale getirilmesi bahsinde mutabık kalmakla protokolü imza etmiş olan üç hükümetin Boğazlar rejimi ve bu rejimde olabilecek her değişikliğe her üç mumzinin de ilgilenebileceklerini karşılıklı olarak kabul etmiş oldukları manasını anlamıştı. Bundan başka, hükümetim, kendi görüşüne göre Boğazlar rejiminin sadece Karadeniz devletlerini değil, fakat aynı zamanda Birleşik Amerika Devletleri de dahil olmak üzere diğer devletleri de alakadar etmekte bulunduğunu 19 Ağustos tarihli notası ile Sovyet Hükümeti'ne bildirmişti. Bununla beraber, Sovyet Hükümeti, Boğazlar rejiminin tesisi işinin Türkiye'nin ve diğer Karadeniz devletlerinin yetkileri dahilinde bulunması icap ettiği yolunda olup Türkiye'ye tevdi etmiş bulunduğu 7 Ağustos tarihli notada ifade edilmiş olan durumunu 24 Eylül tarihli notada muhafaza eder görünmektedir. Hükümetim, vazülimza üç hükümetten herhangi biriyle Türkiye arasında Boğazlarda müesses rejim hakkında Montreux'da akdedilmiş olan mukavelename etrafında cereyan edebilecek görüşmelerin diğer vazülimza memleketlerin Boğazlar rejiminin tadili işine iştirakleri keyfiyetini ihlal neticesini vereceğinin Potsdam'da derpiş edilmiş olduğu mütalaasında değildir. Bilakis, hükümetim şu kanaattedir ki Potsdam Antlaşması, Montreux Mukavelenamesi'nin tadilini tezekkür etmek üzere, Birleşik Amerika Devletleri de dahil olmak üzere bütün ilgili devletlerin iştirak edecekleri bir konferansa faydalı bir başlangıç olarak sadece Türkiye Hükümeti ile bir görüş teatisini

sarahatle derpiş etmekteydi. 19 Ağustos tarihli notada da beyan etmiş olduğu gibi, hükümetim, böyle bir konferansa iştirake hazır bulunmaktadır.

Gene Hükümetim şu mütaleedadır ki, kendi görüşüne göre, Türkiye Hükümeti'nin Boğazların müdafaasından birinci derecede mesul kalmaya devam etmesi icap ettiğini ve eğer Boğazlar bir mütecaviz tarafından bir hücum veya hücum tehdidine mevzu teşkil edecek olursa bundan doğacak durumun Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesine saik olacağı keyfiyetini bu defa da en dostane bir zihniyetle belirtmediği takdirde samimi bir harekette bulunmamış olacaktır.¹⁴⁰

Bu notadan da anlaşılacağı üzere, Amerika Boğazlar meselesini sadece Türkiye ile Karadeniz devletleri arasında görüşülüp karara bağlanacak bir konu olarak görmemektedir. Bilakis, bu meselenin Montreux Sözleşmesi'ni imzalayan devletlerin ve kendisinin katılacağı uluslararası bir konferansta çözüme bağlanması hususunda ısrar etmektedir. Ayrıca Türkiye'nin Boğazların müdafaası konusunda tek yetkili devlet olarak kalmasını istemektedir. Bu notanın en dikkat çekici sonucu ise artık Boğazlar meselesine Amerika'nın da dahil olmuş olduğunu kesin bir şekilde göstermesidir.

Başbakan Recep Peker, Dailly Telegraph gazetesi muhabiri Buckley'e verdiği mülakatta, İngiltere ve Amerika Hükümetleri tarafından son teşebbüsleri tatminkar bulduğunu beyan ederek, Potsdam'da görüşülen şekilde sadece Boğazlara dair olan Montreux Antlaşması'nın tadili ile ilgili olmak üzere doğrudan doğruya görüşmelerin ancak bir konferans için hazırlayıcı mahiyet taşıdığını ve ilgili tarafların her biri arasında cereyan etmek şartıyla faydalı olabileceğini söyledi. Türk Hükümeti'nin her zaman bu fikirde olduğunu oysa 7 Ağustos tarihli Sovyet notasının Montreux'un ruhuna ve Türk Hükümdarlığına aykırı olduğunu belirten Peker, Türkiye'nin Sovyet taleplerinin dördüncüsünü kabul etmesinin mümkün olmadığını ifade etti. Bu talebin Boğazlarla ilgili müzakerelerin sadece Karadeniz devletleriyle Türkiye arasında yapılması gerektiğini ileri sürdüğünü ve netice itibariyle Türkiye ile Rusya'nın iki taraflı görüşmelerde karşı karşıya kalmalarını husule getireceğini belirten Peker 5. maddede ileri sürülen talebinse Boğazların müştereken müdafaasını istediğini, bununsa ne Potsdam'da alınan kararlarla ne de Montreux Antlaşması'nın kendisiyle hiçbir şekilde ilgisinin olmadığını ve Türk hükümdarlığına tecavüz edildiğini söyledi. Başbakan, Türkiye'nin Birleşmiş

---

¹⁴⁰ Cumhuriyet, 12 Ekim 1946; Bugün, 12 Ekim 1946.

Milletler kuruluna inandığını ve bu kurulun herhangi bir devletin diğer bir milletin toprakları üzerinde veya hükümlerlik hakları üzerinde taleplere bulunmasına asla müsaade etmeyeceğini ifade etti.

Peker, son Türk cevabı Moskova'da alınca 7 Ağustos tarihli Sovyet notasında ortaya konan 4.ve 5.noktalar üzerinde artık her iki taraf için de söyleyecek şey kalmamış olduğunun açıkça görüleceğini ve Montreux Antlaşması'nın tadilini müzakere etmek için ilgili bütün devletlerden mürekkep bir konferans toplanması prensibinin yine Rusya tarafından kabul edileceğini umduğunu söyledi. Peker'e göre, bu devletlere Amerika'da dahil olmalıydı ve Japonya hariç tutulmalıydı.¹⁴¹

3.2.3. İkinci Sovyet Notasına Türkiye'nin Cevabi Notası

Ankara Hükümeti, ikinci Sovyet notasına cevaben hazırladığı notayı 18 Ekim'de Sovyet maslahatgüzarına verdi. İkinci Türk notasında 24 Eylül tarihli Sovyet notasındaki iddialara ayrıntılı şekilde cevap verilerek, eğer istenirse tartışmalı hususlarda hakeme gidilebileceği bildirildi. Örneklerle Cumhuriyet Hükümeti'nin Boğazlardaki tarihi görevini layıkıyla yerine getirmiş olduğu ve Türkiye'nin dürüstlüğü ve uyanıklığı sayesinde Sovyetler Birliği'nin savaş boyunca Karadeniz'de Akdeniz'den gelebilecek her türlü mihver saldırısından korunmuş olduğu ifade edildi. Sovyetlerin Karadeniz havalisinde önemli miktarda asker buldurmasının asıl nedeninin ise bu deniz kıyılarının büyük bir kısmının Alman orduları tarafından işgal edilmiş olmasında, Romen ve Bulgar filolarına Almanların el koymuş olduğundan ve Karadeniz limanlarına demiryolu ile veya Tuna üzerinden gönderilmiş bulunan Alman ve İtalyan gemilerinin mevcudiyetinden ileri geldiği ifade edildi. Ayrıca bu kıtaat tahsisinin çarpışmalar başlar başlamaz 1942 yılı ilkbaharından itibaren, bu deniz kıyıları boyunca yapılan Alman taarruzuna karşı koymak mecburiyetiyle yapıldığı belirtildi. Türkiye'nin Monterux Sözleşmesi'nin ne şekilde tadil edileceği hususundaki görüşü ise şu cümlelerle bildirildi: "Evvvela bugünkü şartlar ve teknik hatalar hesaba katılarak 2 numaralı ek tadil edilmelidir. Sonra Montreux Sözleşmesi'ndeki Milletler Cemiyeti'nin rolüne ve müdahalesine dair olan hükümler, yerlerini dünya barışını koruma görevinde, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın koyduğu usule bırakmalıdır. Nihayet, Japonya akit

¹⁴¹ Cumhuriyet, 19 Ekim 1946; Bugün, 19 Ekim 1946.

devletler listesinden çıkartılmalı ve tadili metinde Amerika Birleşik Devletleri mumzi olarak bulunmalıdır.“ Ayrıca Türkiye’nin egemenlik haklarının ve güvenliğinin ve genel menfaatlerinin toplanacak olan bu konferansta hiçbir şekilde ihlal edilmemesi gerektiği de belirtildi. Notada Cumhuriyet Hükümeti’nin, İkinci Dünya Savaşı esnasında Boğazlar rejiminin sözde ihlali nedeniyle Türkiye’ye yüklenmek istenen asılsız bir mesuliyete dayanarak haklı göstermeye çalışılan esassız şikayetleri de kabul etmediği ifade edildi.

Notada, Boğazların sadece Karadeniz’e kıyısı olan devletleri ve Türkiye’yi ilgilendiren bir mesele olduğu ve sadece Türkiye ile Karadeniz’e kıyısı olan devletlerin toplanacakları bir konferansta bu meselenin çözüme kavuşturulabileceğini iddia eden Sovyet görüşü hakkında ise bu görüşün, Montreux Sözleşmesi’nin hükümlerine aykırı olduğu ve Boğazlardan geçiş konusunda menfaati bulunan diğer devletlerinde bu meselede söz söylemeye hakkı olduğu belirtilerek, Montreux Sözleşmesi’nin de bu esası kabul ettiği ifade edildi ve Türkiye’nin bu meselenin uluslar arası bir konferansta adilane bir şekilde çözümüne taraftar olduğu belirtildi. Boğazlarda Türk ve Sovyet müşterek savunma sisteminin kurulması ile ilgili Sovyet görüşü hakkında ise bu konuda daha önce yapılan ikili görüşmeler hatırlatılarak bunun kabulünün Türkiye’nin egemenliğinin yabancı bir devletle paylaşılmasından başka bir anlam ifade etmeyeceği belirtildi. Gerek Sovyetler Birliği’nin gerekse Türkiye’nin Karadeniz’deki kıyılarının güvenliğinin Birleşmiş Milletler Teşkilatı tarafından garanti edilebileceğini, kendilerine düşen görevin ise bu teşkilatı tüm vasıtaları ile daha da güçlendirmek olduğu ifade edildi.¹⁴²

İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, 22 Ekim’de Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmada Boğazlar konusuyla ilgili şu önemli noktalara değindi:

“Büyük Britanya Hükümeti açıkça bildirmiştir ki, Ruslara Boğazlarda üs verilmesi, Türkiye hükümrancılığının haksız olarak ihlalidir ve Türkiye’nin bir yabancı hakimiyet altına girmesini intaç eder. Bundan başka, alakalı diğer devletlerinde haklarını ihlal etmek olur. Montreux mukavelenamesi değişmeye muhtaçtır. Fakat Büyük Britanya Devleti bu su yolunu milletler arası vechesini daima göz önünde tutmak istiyor. Montreux mukavelesinin son harpte düşman memleketlerin Boğazları Sovyetler Birliği ve diğer müttefik devletlere karşı hasmane maksatlarla kullanmalarına mani olmadığı hakkındaki

---

¹⁴² Bugün, 22 Ekim 1946; Türk Dış Politikasında Elli Yıl, 1973, 302-317.

Sovyet iddiası hususunda Bevin ehemmiyetle kaydetmiştir ki, harp sırasında Montreux mukavelesinin tatbiki bahsinde Türk Hükümetiyle birkaç görüş ayrılıklarına rağmen Büyük Britanya Hükümeti bu iddiadadır ki, umumiyet itibarıyla mezkur mukavelenin hükümlerine büyük bir itina ile riayet olunmuştur.“ Bevin’in Boğazların Türkiye ile Rusya tarafından müştereken müdafaasını Büyük Britanya’nın kabul etmeyeceği sözleri kamerada alkışlarla karşılandı.

Bevin, Türkiye’nin kara devlet olması itibarıyla Boğazların savunmasının ve idaresinin Türkiye’ye verilmesi gerektiğini ve Amerika’nın da aynı görüşte olduğunu ifade ederek, Büyük Britanya Hükümeti’nin Potsdam’da kararlaştırılan, doğrudan doğruya görüş edilen teatilerinin artık bitmiş olduğu mütalaasında bulunduğunu ve bundan sonra Boğazlarla ilgili herhangi bir tartışmanın bu konuda toplanacak milletlerarası bir konferansta vuku bulması gerektiğini söyleyerek sözlerine şu cümlelerle devam etti:

“Amerika Büyük Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa, Sovyetler Birliği, ve Japonya hariç olmak üzere, Montreux mukavelesini imza etmiş olan diğer bütün devletler böyle bir konferansa iştirak ve bu çetin meseleye bir hal tarzı aramakla memnun olmalıdırlar. Potsdam kararına ya tamamıyla riayet edilmelidir yahut da yeni bir antlaşma yapılmalıdır.”¹⁴³

3.3. Boğazlarla İlgili Sovyetlere Verilen İngiliz Notaları

21 Kasım’da Londra gazetelerinde 21 Ağustos ve 23 Kasım 1946 tarihlerinde Sovyetlere verilen iki İngiliz notasının metni yayınlandı. Bu notalarda İngiliz Hükümeti’nin Montreux Antlaşması’nın tadiline taraftar olduğu ve İngiltere’nin söz konusu antlaşmanın tadili için toplanacak herhangi bir konferansa katılmayı arzu ettiği belirtilerek son notada şu cümlelere yer verildi:

“İngiliz Hükümeti Sovyet Hükümeti tarafından Boğazlarda kurulmasını doğru gördüğü yeni bir rejimin tekliflerini dikkatle incelemiştir. İngiliz hükümeti, Sovyet Hükümeti tarafından ileri sürülen teklifler hakkında yorumlarda bulunmadan evvel, Potsdam konferansı sırasında bu konu üzerinde varılan antlaşmaya göre üç hükümetin ayrı ayrı Türk Hükümetiyle doğrudan doğruya müzakerelere girişmesine şart koşulmadığını belirtmek arzusundadır. Sovyet Hükümeti tarafından ileri sürülen tekliflere gelince, İngiliz Hükümeti şunu belirtmek arzusundadır ki bütün bu tekliflerde Birleşmiş Milletler hiç bahis

---

¹⁴³ Bugün, 23 Ekim 1946.

mevzu edilmemiştir. İngiliz Hükümeti şunu da ilave etmek ister ki Montreux Antlaşması gereğince kurulmuş bir rejimde yapılacak olan herhangi bir değişiklik Birleşmiş Milletlerin gayesi ve prensipleriyle kabili telif olmalıdır. İngiliz Hükümeti, Sovyet Hükümeti tarafından ileri sürülen ilk üç teklif hakkında şimdilik hiçbir yorumda bulunmayacaktır. 4.teklifi inceleyen İngiliz Hükümeti, Boğazlar rejiminin Karadeniz devletlerinden başka bütün devletleri alakadar ettiğinin uzun zamandan beri var olmuş olan milletlerarası antlaşmayla kabul edildiğini belirtmek arzusundadır. Binaenaleyh, İngiliz Hükümeti müstakbel Boğazlar rejimini ancak Karadeniz devletleriyle Türkiye'yi alakadar ettiğine dair ileri sürülen Sovyet noktai nazarını reddetmek zorundadır. Boğazların Türkiye ile Rusya tarafından müştereken müdafaasını belirten 5. Sovyet teklifine gelince, İngiliz Hükümeti şuna kanidir ki, Türkiye alakadar devlet olmak hasabiyle, Boğazların kontrol ve müdafaasını, şimdi olduğu gibi, ileride de deruhte etmelidir. Neticede, İngiliz Hükümeti, alakadar tarafların mutabık kaldıkları takdirde toplanacak ve Montreux Antlaşması'nın tadilini inceleyecek olan beynelmilel bir konferansa iştirake hazır olduğunu bir daha belirtmek arzusundadır.¹⁴⁴

Başbakan Recep Peker'in 22 Kasım'da Manchester Guardian gazetesi muhabiri M. Philips Price'la yaptığı görüşmede onun sorularını yanıtladı.¹⁴⁵ Price'ın "son Türk notasından sonra Başbakan Boğazlar meselesini artık kapanmış addetmekte midir? Bütün meselenin Potsdam beyannamesini hazırlayan devletler tarafından incelenmesini iyi karşılarlar mı?"¹⁴⁶ sorusuna şu yanıtı verdi:

"Boğazlar meselesine dair 7 Ağustos tarihli Sovyet notası üstündeki fikirlerimiz son iki cevabi notamızda açıkça belirtilmiştir. 7 Ağustos tarihli Rus notasındaki istekler Montreux hükümlerini aşarak milli hükümranlığımızı yaralayan noktaları ihtiva etmektedir. Cevaplarımızdan sonra mezkur notadaki noktalar üstünde bizim için yapacak bir şey kalmamıştır. Türkiye hak ve menfaatlerini ilgilendiren meseleler hakkında ancak kendi huzuriyle yapılacak müzakerelerde birlikte alacağımız kararlarla mukayyet olabilir. Bu itibarla biz Boğazlar rejiminin ancak bizimde imzalamış bulunduğumuz Montreux Sözleşmesi'nin derpiş ettiği ana çizgiler içinde mütalaa edilebileceği ve bu sözleşmenin toprak bütünlüğümüz ile milli hükümranlığımıza riayet esası dahilinde yeni bir şekil alabileceği kanaatindeyiz."¹⁴⁷

Price'ın, Boğazların milletlerarası bir idareye tabi olması için uluslararası toplanacak bir konferansta müzakerelere girişilmesine Türkiye'nin razı olup

¹⁴⁴ Cumhuriyet, 22 Kasım 1946.

¹⁴⁵ BCA, 030.01/11.67.3-1.

¹⁴⁶ BCA, 030.01/11.67.3-8.

¹⁴⁷ BCA, 030.01/11.67.3-2.

olmayacağı yolundaki soruya¹⁴⁸ Peker, her devletin stratejik veya ekonomik sebeplerle gerçekleştirmek istediği şeylerin olabileceğini fakat bu tek taraflı düşüncenin uygulanması arzusu karşısında başka bir devletin bütünlük ve milli hükümranlık gibi hayati meselelerin mevzu bahis olması durumunda bu gibi isteklere itibar edilmemesi gerektiğini belirtti. Peker, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın göz önünde bulunan esaslarının Rusya'nın Karadeniz kıyılarının savunulması konusundaki kaygılarını tatmin edecek mahiyette olduğunu söyledi.¹⁴⁹

Sovyet Rusya, Boğazlarla ilgili baskısını basın üzerinden devam ettirse de Türkiye'nin son notasına cevap vermediği gibi süresi dolduğunda Montreux Sözleşmesi'nin tekrar yenilenmesi hususunda da bir başvurusu olmadı.¹⁵⁰ Sovyet Dışişleri Komiseri Molotof 30 Mayıs 1953 de Türkiye Büyükelçisine yaptığı beyanatta son zamanlarda Sovyetlerin komşularıyla münasebetlerini ve özellikle Türkiye ile olan ilişkilerini ele aldığını belirterek şunları söylemiştir:

“Bilindiği gibi 1925 tarihli Türk-Sovyet muahedesinin müddetinin sona ermesiyle alakalı olarak, Sovyet-Türk münasebetlerinin tanzimi meselesi birkaç sene evvel iki devlet mümessillerinin resmi görüşmelerinde mevzu bahis edilmişti. Bu görüşmelerde Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Gürcistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Türkiye'ye karşı bazı toprak iddiaları ve aynı veçh ile Sovyet Hükümeti'nin, Sovyet Birliği emniyetine Karadeniz Boğazları cihetinden gelebilecek tehdidin bertaraf edilmesine müteallik mülahazaları da yer almış bulunuyordu. Türkiye Hükümeti ve iştimai mahafilı bunları teessürle karşılamış ve bu da Sovyet-Türk münasebetleri üzerinde tesirini göstermekten hali kalmamıştı. İyi komşuluk münasebetlerinin idamesi ve barış ve emniyetin tarsini namına Ermenistan ve Gürcistan Hükümetleri Türkiye'ye karşı toprak iddialarında sarfi nazar etmeyi mümkün telakki etmişlerdir. Boğazlar meselesinde Sovyet Hükümeti bu mesele hakkındaki eski noktai nazarını yeniden gözden geçirmiştir ve Sovyetler Birliği'nin Boğazlar cihetindeki emniyetini Sovyetler Birliği için olduğu gibi Türkiye içinde kabule şayan şartlar altında temin etmeyi addetmektedir.¹⁵¹ Bu suretle Sovyet Hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı hiçbir toprak iddiasında olmadığını beyan eder.”¹⁵²

Sovyetlerin bu yeni teşebbüsünü yorumlayan New York Times gazetesi, 13 Haziran 1953 tarihli nüshasında Sovyetlerin komşularına karşı yeni bir sulh

---

¹⁴⁸ BCA, 030.01/11.67.3-8.

¹⁴⁹ BCA, 030.01/11.67.3-2.

¹⁵⁰ ERDEN, 2015, 267.

¹⁵¹ BCA, 030.01/61.376.17-1.

¹⁵² BCA, 030.01/61.376.17-2.

taarruzunda bulunduğunu belirterek bunun nedenlerinden birisinin Türkiye'nin Nato ile daha fazla işbirliği yapmasını engellemek ve kendini ona bağlamaktansa Sovyet Politikasına yaklaştırmak suretiyle daha fazla kazanç sağlayacağına ikna etmek ümidinden kaynaklandığını belirtiyordu.¹⁵³ Gazete, Rusya'nın Türkiye aleyhindeki propagandası ve Türk toprakları üzerinde besledikleri emeller hakkında çok geniş bilgilere sahip olduğunu Nazi Sovyet işbirliği sırasında Rus Dışişleri Bakanı Molotof tarafından Hitler rejimine yapılan Boğazlarla ilgili tekliften de haberdar olduğunu, savaş sonrasındaki başlattıkları sinir harbi ve her türlü vasıtalarla uyguladıkları baskının henüz hafızalarda tazeliğini koruduğunu ifade ederek Türkiye'nin, toprakları üzerindeki Moskof emellerinden haklı olarak duyduğu korkunun, asırlar boyunca tarihten alınan derslere dayandığı ve Moskova'dan gelen tatlı seslerin Türk tarihinin bu müthiş ikazlarını geçersiz bırakacak kabiliyette olmadığı yorumunu yapıyordu.¹⁵⁴

Yine 11 Ağustos 1953 tarihli Times gazetesi, 30 Mayıs'taki Rus notasının Ankara'da öncelikle Stalin'in ölümünden sonra Kremlin'in giriştiği yeni yatıştırma politikasının bir delili olarak karşılandığını ve Türk Hükümeti'nin bu vaziyet karşısında nazik fakat ihtiyatlı davranmayı uygun gördüğünü ancak henüz 48 saat bile geçmeden yabancı gemilerin İstanbul'u ziyaretlerini protesto eden ikinci bir Rus notasının verildiğini ve bir ay önceki notaya tezat teşkil eden bu yeni notanın Ankara'da hayretle karşılandığını belirtiyordu.¹⁵⁵ Times gazetesi, Rus politikasındaki bu tezatlar hakkında bazı siyasilere dayandırarak şu yorumu yapıyordu:

“1951 sonlarında Rusya, Atlantik'le alakası olmayan Türkiye'nin Nato'ya katılmasının gayri dostane bir hareket telakki edilebileceğini Türkiye'ye hatırlatmış, Türk Hükümeti de cevaben Nato'nun bir savunma teşkilatı olduğunu, Türk komşularını Rus mürakabesi altında silahlanma hareketi karşısında Türkiye'nin Nato'ya katılmak mecburiyetini duyduğunu bildirmiştir. Aynı siyasilere göre, ilk notasında Türkiye üzerindeki arazi taleplerinden vazgeçtiğini bildirmekle Rusya, Türkiye'nin kendisinden korkacak bir sebep kalmadığını dolayısıyla Nato'ya iştirakte devam etmesine lüzum olmadığını kaydetmek istemiştir. İkinci notasında ise Rusya, İngiliz Amerikan donanmalarının İstanbul ziyaretlerinin Nato'nun askeri faaliyeti çerçevesi dahilinde

---

¹⁵³ BCA, 030.01/103.64.55-2.

¹⁵⁴ BCA, 030.01/103.64.55-3.

¹⁵⁵ Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi, yer:3/5-8; f:2325-1.

olduğunu belirtmek istemiştir. Bu suretle Rusya her iki notasıyla Türkiye'nin Nato'ya azalığının Boğazların bekçiliği ile kabili telif olmadığı iddiasıyla Türkiye'nin Nato'dan ayrılmasını yahut da Montreux Muahedesi ahkaminca kendisine tevdi edilen Boğazlar bekçiliğinden vazgeçmesini istemektedir.¹⁵⁶

Sovyet Rusya'nın her ne kadar İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'ye yönelik taleplerinden vazgeçtiğini bildirse de Türkiye'nin bu süreçte duyduğu büyük endişe onu bir güvenlik paktı olan Nato'ya yaklaşmaya devam etmesine neden olmuştur. Sovyetlerin bu son girişimi ise iki ülke arasındaki soğukluğun giderilmesinde yeterli olmamıştır.

---

¹⁵⁶ Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi, yer:3/5-8; f:2325-2.

SONUÇ

Günümüzde dahi dünyada ticari taşımacılığın yüzde seksenden fazlası denizler vasıtasıyla yapılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan Boğazların önemi oldukça büyüktür. Özellikle Karadeniz devletlerinin Akdeniz'e çıkış kapısı olan Boğazlar, Akdeniz devletleri için önemli olduğundan çok daha fazla Karadeniz devletleri için önemlidir. Ticari öneminin yanı sıra gerek Karadeniz devletlerinin güvenliği gerekse Türkiye'nin güvenliği açısından da Boğazlar büyük bir stratejik değere sahiptir. Özellikle Türkiye açısından Marmara, İstanbul, Doğu Trakya ve Karadeniz kıyılarının güvenliği noktasında da Boğazların gerek kontrolünün gerekse Türkiye tarafından güvenliğinin sağlanmasının önemi büyüktür. Türkiye'nin Boğazlar bölgesindeki bu hakkı Montreux Sözleşmesiyle tanınmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yayılcı bir politika izleyen Sovyet Rusya'nın Boğazlarla ilgili talepleri Türkiye'yi endişelendirmiş ve bunun sonucunda Türkiye yakın komşusu olan Sovyetlerden uzaklaşarak Batıya yaklaşmıştır. Savaş sonrası oldukça ağır bir şekilde Sovyet tehdidine maruz kalan Türkiye'nin güvenlik endişeleri Onu, Nato ittifakına dahil olmaya zorlamıştır. Zira Boğazlar Türkiye için sadece bir su yolu değildir. Türkiye'nin aynı zamanda güvenlik ve toprak bütünlüğü meselesidir. Bu açıdan Boğazlar bölgesinin tam kontrolünün Türkiye'de olması zaruridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyet talepleri Türkiye'nin Montreux Sözleşmesiyle Boğazlar üzerinde elde ettiği hakların ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bu sözleşme ile Türkiye Boğazlar bölgesinin tam kontrol hakkını elde etmiştir. Bu açıdan gelecekte de Montreux Sözleşmesiyle elde ettiği bu haklara sahip çıkması ve hiçbir şekilde bundan ödün vermemesi zaruridir. İkinci Dünya Savaşı sonrası gerek Sovyet teklifleri gerekse Boğazlarla ilgili Amerikan ve İngiliz görüşleri Türkiye'nin Boğazlardaki tam kontrol hakkını sınırlamaktaydı. Bu durum, Türkiye'nin gelecekte Boğazlar konusunda izleyeceği stratejiyi belirlemesi açısından göz önünde bulundurması gereken önemli bir noktadır. İleride Montreux Sözleşmesi'ni imzalayan devletlerin, bu sözleşmede yer alan hükümler çerçevesinde Boğazlarla ilgili yeni bir konferans toplanmasını talep etmeleri muhtemeldir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan olaylar şunu göstermiştir ki; Türkiye, böyle bir konferansta, boğazlar üzerindeki egemenlik ve tam kontrol hakkından asla ödün

vermemelidir. Zira Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği, aynı zamanda Onun, istiklali ve bağımsızlığı meselesidir.

KAYNAKÇA

GAZETELER

- Atay, Falih Rıfki, "Rus İsteklerinin Karşısında", *Ulus*, 15 Ağustos 1946.
- Atay, Falih Rıfki, "Amerika Cevap Verdi", *Ulus*, 22 Ağustos 1946.
- Daver, Abidin, "Boğazlar Hakkında Amerikan Teklifi", *Cumhuriyet*, 9 Kasım 1945.
- Daver, Abidin, "Montreux Antlaşması ve Boğazlar Meselesi", *Cumhuriyet*, 22 Temmuz 1945.
- Daver, Abidin, "Notamızdan Sonra Sovyet Rusya Ne Yapacak", *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1946.
- Erim, Nihat, "Sovyet Notası Karşısında", *Ulus*, 14 Ağustos 1946.
- Erim, Nihat, "Türk Boğazları", *Ulus*, 23 Ağustos 1946.
- Nadir Nadi, "Boğazlar Meselesi", *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1945.
- Nadir Nadi, "Değişen Şartlar", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1946.
- Nadir Nadi, "Boğazlar Meselesi", *Cumhuriyet*, 13 Eylül 1945.
- Yalman, Ahmet Emin, "Rusya Emellerini Açığa Vurdu", *Vatan*, 30 Eylül 1946.
- Yunus Nadi Bey, "Türkiye-Rusya İttifakı", *Cumhuriyet*, 24 Kanun-i Evvel 1341/24 Aralık 1945.
- Yunus Nadi Bey, "Türkiye ile İngiltere ve Fransa Arasında", *Cumhuriyet*, 21 Birinci Teşrin 1939.
- Bugün Gazetesi
- Cumhuriyet Gazetesi
- Ulus Gazetesi
- Vatan Gazetesi

ARŞİVLER

- BCA, 030.01/103.64.55
- BCA, 030.01/11.67.3
- BCA, 030.01/61.376.17
- BCA, 030.01/103.64.55
- Cumhurbaşkanlığı Celal Bayar Arşivi yer:3/5-8; f:2325
- Cumhurbaşkanlığı İsmet İnönü Arşivi yer: 2/12-36 f:867.

KİTAPLAR

- Aras, Tevfik Rüştü, *Atatürk'ün Dış Politikası*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- Armaoğlu, Fahir, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, Tisa Matbaası, Ankara, 1986.
- Aralov, Semyon, İ., *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Anıları*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara, 1985.
- Erden, Ömer, *Türkiye'nin Doğu Sınırının Oluşumu (Antlaşmalar-Protokoller-Problemler)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 2017.
- Erkin, Feridun Cemal, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara, 1968.
- Gürün, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.
- Gönlübol, Mehmet, Sar, Cem vd., *Olaylarla Türk Dış Politikası 1919-1995*, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.
- İrtem, Süleyman Kani, *Osmanlı Devleti'nin Mısır Yemen Hicaz Meselesi*, Yayına Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul, 1999.
- İlhan, Suat, *Türkiye'nin Jeopolitik Konumu ve Türk Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1999.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar 2*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.
- Karacan, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- Meray, Seha L., *Lozan Barış Konferansı (Tutanaklar-Belgeler)*, C. 1, Yapı kredi Yayınları, İstanbul, 2001.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih 1789-2001*, Der Yayınları, İstanbul, 2006.
- Sonyer, Salahi R., *Mustafa Kemal Atatürk ve Kurtuluş Savaşı*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2008.

YAZARI BELLİ OLMAYAN KİTAPLAR

- Atatürk'ün Milli Dış Politikası Cumhuriyet Dönemine Ait Yüz Belge 1923-1938*, C. 2, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1981. (Hayali Bir Kaynak).
- Komünist Enternasyonal Belgelerinde Türkiye Dizisi 1, *Boğazlar Meselesi Lozan ve Montrö*, Aydınlık Yayınları, İstanbul, 1977. (Hayali Bir Kaynak).
- İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları 1920-1973*, C. 2, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993. (Hayali Bir Kaynak).
- Türkiye'nin Dış Politikasında Elli Yıl, İkinci Dünya Savaşı Yılları (1939-1946)*, TC Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 1973. (Hayali Bir Kaynak).

DERGİLER

- Bayur, Yusuf Hikmet, “Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906-1914)“, *Bellekten*, C.VII, S. 28, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1943, s. 90-92.
- Berber, Gedikli, Şarika, “Türk Boğazlarındaki Hakimiyetin Tescili Montreux Boğazlar Sözleşmesi“, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl 13, S.40, s. 240.
- Burçak, Rıfki Salim, “İki Cihan Savaşında Boğazlar Meselesi“, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 2, No ¼, Ankara, 1947, s. 191-192.
- Doğru, Sami, “Türk Boğazlarının Hukuki Statüsü: Sevr ve Lozan’dan Montrö’ye Geçiş“, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XV, S. 2, 2013, s. 142-143.
- Erden, Ömer, “İkinci Dünya Savaşı Sonrası Sovyet Rusya’nın Boğazlarla ilgili Talepleri“, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.7, S.34, 2015, s. 257.
- Gök, Bilal, “Çanakkale Deniz ve Kara Savaşları, Sebepleri, Gelişimi ve Sonuçları“, *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, Kars, 2014, s. 136.
- İnalcık, Halil, “Boğazlar Sorunu“, *Prof. Dr. Necmi Ülker’e Armağan*, Haz. Nilgün Nurhan Kara vd., Meta Basımevi, İzmir, 2008, s. 55.
- Koday, Zeki, Koday, Saliha, Çağlar, Çağlar Kıvanç, “Dünyadaki Bazı Önemli Boğazlar ile Kanalların Coğrafi Özellikleri ve Jeopolitik Önemleri“, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 3, S. 21, 2017, s. 880.
- Köse, İsmail, “Yalta ve Postdam Konferanslar : Sovyetler Birliği’nin Türk Boğazlarındaki Egemenlik Paylaşım Talepleri“, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 2015, S. 19, s. 245-247.
- Semis, Yaşar, Akgün, Birol, “Dostluktan Krize: İkinci Dünya Savaşında Türk-Rus İlişkileri“, *Sosyal Ekonomik Araştırma Dergisi*, C. 7, S. 14, s. 240.
- Şahin, İsmail, “Utrecht’ten Tilsit’e İngiltere’nin Akdeniz Politikası“, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırma Dergisi*, C. 4, S. 4, 2015, s. 845.
- Şener, Bülent, “Tarihsel Boyutlarıyla Boğazların Jeopolitik ve Jeostratejik Önemi“, *The Journal of Academic Social Studies*, Number:35, Summer 2015, s. 328.
- Ünal, Yenal, “100. Yıl Dönümünde Çanakkale Savaşlarının Etkilerini Yeniden Düşünmek“, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 8, S. XXI, Mart 2015, s. 594.

YAYINLANMAMIŞ TEZLER ve BİLDİRİLER

Ayar, Atilla, *Türk Boğazlarının Jeopolitik Konumu ve Uluslararası Önemi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, Siyasal Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul, 1999.

<https://katalog.marmara.edu.tr/yordambt/yordam.php>

Görgen, İsmail, *Doğu Akdeniz’de İngiliz-Fransız Mücadelesi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Hatay, 2013.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

Kazancı, Beytullah, *Lozan ve Montrö Antlaşmalarında Türk Boğazlarının Durumu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Ankara, 2007.

<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

EKLER

EK-1

Boğazlar Hakkında Birinci Sovyet Notası

Sovyet Sosyalist Şuraları İttihadı Dışişleri Bakanlığı Türkiye Hükümetine aşağıdaki hususları bildirmekle şeref kazanır:

Geçen harp esnasında vuku bulan hadiseler Boğazlara müteallik olarak 1936 tarihinde Montreux'de imzalanan Montreux Antlaşmasının tesis ettiği Karadeniz Boğazları rejiminin Karadeniz Devletlerinin güvenlik menfaatlerine tekabül ve Boğazların Karadeniz Devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek şartları temin etmediğini açıkça ispat eylemiştir. Mihver devletlerinin bu harp esnasında harp ve muavin gemilerini Boğazlardan Karadeniz'e ve eski istikamette geçirdiklerine dair birçok misal zikretmek mümkündür ki bu haller zamanında Sovyet Hükümeti'nin Türkiye Hükümeti nezdinde teşebbüs ve protestolarda bulunmasını mucip olmuştur.

9 Temmuz 1941 tarihinde Alman komutanlığı Boğazlardan Karadeniz'e <<Seefalke>> adlı Alman sahil muhafaza gemisini geçirmiş ve Boğazlara dair antlaşmanın ağır bir şekilde ihlali demek olan bu keyfiyet Sovyet Hükümeti'nin Türk Hükümeti nezdinde teşebbüs bulunmasını mucip olmuştur. Ağustos 1941 ayında Türk makamları <<Tarvisio>> adlı İtalyan muavin harp gemisine Boğazlardan Karadeniz'e geçmek müsaadesini vermişlerdi ki bu da Sovyet Hükümeti'nin mezkur muavin geminin Karadeniz'e geçmesi keyfiyetinin Boğazlara müteallik antlaşmanın ihlali demek olacağı hususunda Türk Hükümeti'nin nazarı dikkatini celbeden bir teşebbüs yapmasına sebep olmuştur. 4 Ekim 1942 tarihinde Sovyet Hükümeti, Almanya'nın cem'an yekun 140000 tona baliğ olan muavin harp gemilerini ticaret gemisi şeklinde Boğazlardan Karadeniz'e geçirmek niyetinde olduğuna dair Türk Hükümeti'nin tekrar nazarı dikkatini celp etmişti. Bu gemiler mihver devletlerinin silahlı kuvvetlerinin ve harp malzemesinin Karadeniz'e nakline tahsis olunmuştu. Teşebbüsünde, Sovyet Hükümeti <<yukarıda mezkur gemilerin Boğazlardan Karadeniz'e müruruna müsaade keyfiyetinin, bu gemiler Alman Hükümeti emrine verilmiş bulunduğundan ve esasında muavin harp gemileri demek olduğundan, Boğazlar rejimi hakkında Montreux'de imzalanan antlaşmanın sarih bir surette ihlalini tazammun

edeceğini>> tebarüz ettirmiştir. Haziran 1954 ayında Sovyet Hükümeti Karadeniz’de askeri harekatı iştirak etmiş bulunan <<Ems>> tipi (8 tane) ve <<Kriegstransport>> tipi (5 tane) muhtelif tonajda Alman harp ve harp muavin gemisinin Mayıs ayı sonlarında Haziran ayı başlarında Karadeniz’den Ege Denizine Boğazlardan geçmeleri hadislerini protesto etmiştir.

Yukarıdaki hadiselerde Almanya ve müttefiklerine karşı yapılan son harp esnasında Boğazlara müteallik antlaşmanın düşman devletlerin Boğazları Sovyetler Birliği ve diğer müttefik devletler aleyhinde harp gayeleri için kullanmalarına mani olmadığı anlaşılmaktadır ki böyle bir vaziyetten dolayı Türk Hükümeti gayrı mesul bulunamaz. Bu sebeptendir ki Temmuz ve Ağustos 1945 aylarında Berlin’de yapılan üç devlet (Britanya, Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği) konferansında Sovyet Hükümeti Montreux Antlaşmasının tesis ettiği Boğazlar rejiminin bugünkü şartlara uymadığı ve yeni bir Boğazlar rejimi tesisi icap eylediği meselesinin münakaşasını teklif etmiştir. Berlin’deki üç devlet konferansının aşağıdaki kararı aldığı malumdur:

A) Üç hükümet, Boğazlara müteallik olarak Montreux’de imzalanan antlaşmanın, bugünkü şartlara tekabül etmemesi hasebiyle, tadil edilmesi lazım geldiği kabul eylemiştir.

B) Üç hükümet, müteakip merhalede, bu meselenin üç devletin her biriyle Türk Hükümeti arasında doğrudan doğruya görüşmelere konu teşkil etmesini kararlaştırmıştır.

Bu hususta Britanya Hükümeti tarafından 21 Kasım 1945 tarihinde Türk Hükümetine verilen notanın muhtevası da Sovyet Hükümetince malumdur. Sovyet Hükümeti de kendi namına, Boğazlar için aşağıdaki esaslara müstenid yeni bir rejim tesisini teklif etmektedir:

- Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- Karadeniz’de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna, memnudur.

- Karadeniz'e girmek ve Karadeniz'den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejiminin tesis Türkiye'nin ve Karadeniz'e sahili bulunan diğer devletlerin selahiyeti dahilinde olmalıdır.

- Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla alakadar ve bunu icraya en kadir olmaları sıfatıyla Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazların Karadeniz'de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler.

Sovyet Hükümeti bu deklarasyondan Birleşik Amerika ve Büyük Britanya Hükümetlerini haberdar eder.

8Ağustos1946

Boğazlar Hakkında Türk Cevabı Notası

Cumhuriyet Hükümeti Sovyet büyük elçiliğinin Boğazlar meselesi hakkında Dışişleri Bakanlığına tevdi ettiği 7 Ağustos 1946 tarihli notayı en büyük ilgi ile incelemiştir. Bu nota, beynelmilel önemine ancak Türk milli bakımından arz ettiği hayati menfaat üstün gelen bir mesele hakkındaki Sovyet görüşünü izah ettiğinden Cumhuriyet Hükümetince bir kat daha dikkatle etekik olunmuştur. Bu notanın mütalaasından anlaşıldığına göre, İkinci Cihan Harbi esnasında vuku bulan hadiseler, Sovyet Hükümetinin fikrinde, Montreux Sözleşmesinin tesis etmiş olduğu rejimin Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatlerine uymadığını ve Boğazların Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek şartları temin etmediğini açıkça göstermiştir. Bu tezi teyiden nota, Boğazlardan her iki istikamette <<seefalke>> ve <<tarvisio>> gibi mihverin harp ve yardımcı gemileri ile asker nakline mahsus gemilerinin geçişlerin, hatırlamaktadır ki, Sovyet Hükümetinin kanatınca bu vakıaların heyeti mecmuası Boğazların Sovyetler Birliğine ve diğer müttefik devletlere karşı düşman devletler tarafından kullanılabilmesi imkanına delil teşkil etmektedir. Türkiye Hükümeti'nin bu yolda vaki istifadeden gayri mesul olduğunu beyan edemeyeceği hususu da notada ilave olunmaktadır.

Nota, müteakiben, Potsdam'da Temmuz ve Ağustos 1945 aylarında Boğazlar hakkında cereyan eden ve neticesinde ilgili üç devlet tarafında:

a- Montreux Sözleşmesinin bugünkü şartlara uymadığı için tadil edilmesi,

b- Bu meselenin üç devletin her biri ile Türkiye Hükümeti arasında doğrudan doğruya görüşmelere konu teşkil etmesi

Kararına varılan İngiliz, Amerikan-Sovyet görüşmelerinin kısa bir hülasasından sonra yeni bir Boğazlar rejimi tesis için Sovyet tekliflerini irae etmektedir. Bu teklifler aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

- Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.
- Karadeniz’de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna, memnudur.
- Karadeniz’e girmek ve Karadeniz’den çıkmak için tabii su yolu olan Boğazlara müteallik rejimin tesisi Türkiye’nin ve Karadeniz’e sahili bulunan diğer devletlerin selahiyeti dahilinde olmalıdır.
- Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestini ve Boğazların güvenliğini temin hususunda en fazla ilgili ve bunu icraya en ziyade kadir olmaları sıfatıyla, Türkiye ve Sovyetler Birliği, işbu Boğazların Karadeniz’de sahili bulunan devletler aleyhine diğer devletler tarafından kullanılmasının önüne geçmek için bunların müdafaasını müşterek vasıtalarıyla temin ederler.

Sovyet teşebbüsünün şekil ve esası hakkında herhangi bir inceleye girişmeden evvel Dışişleri Bakanlığı Montreux Sözleşmesini tesirsizliğini teyid ve bundan Türk hükümetine aleyhine sözde bir mesuliyet çıkarmak için anılan notada zikredilen, bazı mihver gemilerinin Boğazlardan geçişi keyfiyetleri üzerinde durmayı lüzumlu addetmektedir.

Harp filoları salnamesinde mukayyed bulunmayan ve Alman ticaret bandırasını taşıyan 37 tonilatoluk <<seefalke>> motörü 6 Temmuz 1941 tarihinde Çanakkale Boğazının önüne gelerek Köstence’ye girmek üzere Boğazlardan geçiş talebinde bulunmuştur.Motör silahla mücehhez değildi ve içinde büyük bir can kurtaran simidi ile bir tahlisiye sandalından başka bir şey bulunmuyordu. Harp gayeleri yolunda kullanılacağını tahmin ettirebilecek hiçbir emareye desteres

olunmamıştır. Montreux Sözleşmesinin harp gemilerinin tarif, tonaj ve hususiyetlerine müteallik 2 numaralı lahikasında zikrolunan vasıflardan hiçbirini haiz bulundurmadığı cihetle işbu motörün Boğazlardan geçmesine müsaade edilmiştir. <<Tarvisio>> adlı İtalyan petrol gemisi meselesinde ise vakalar şu şekilde cereyan etmiştir:

<<Tarvisio>> Haziran 1941 de ticaret gemisi olarak Boğazlardan geçmiştir. Sözü edilen gemi, İtalyan harp filosu muavini gemileri listesinde de kayıtlı bulunduğu cihetle, geçişinin hileli bir fiil teşkil ettiği hususunda Dışişleri Bakanlığının nazarı dikkati celbedilmişti. İtalya Büyük Elçiliğinden izahat istenilmesi üzerine mezkur Büyük Elçilik <<tarvisio>> nun muavin gemiler listesinden çıkarılmış bulunduğunu ve sırf ticari maksatlarla sferler yaptığını katiyetle ifade etmiştir. Buna rağmen Cumhuriyet Hükümeti, yetkili makamlara, bir daha geçmek teşebbüsünde bulunduğu <<tarvisio>> yu durdurmaları emrini vermiştir. Filhakika 9 Ağustos 1941 de <<tarvisio>> ikinci defa olarak Çanakkale Boğazının önüne gelmiş fakat geçmesine müsaade olunamamıştır. İtalya Büyük Elçiliğinin ısrarına rağmen Cumhuriyet Hükümeti, harp zamanında, muavin gemileri ticaret gemisine kalbetmek hakkını tanımamak hususundaki noktai nazarını değiştirmemiştir. <<Tarvisio>> telsiz cihazları mühürlü bir halde 25 gün Çanakkale limanında kaldıktan sonra 2 Eylül tarihinde Akdeniz'e dönmüştür.

Sovyet Büyük Elçisinin 25 Ağustos 1941 tarihinde vaki ziyareti esnasında, Dışişleri Bakanına, Cumhuriyet Hükümetinin bu meseledeki kararı dolayısıyla Sovyet Hükümetinin minnettarlığını ifade ve Türk Hükümeti'nin muavin gemilerin ticaret gemisine kalbinin kabul edilemeyeceği hususundaki noktai nazarına hükümetinin tamamen iştirak ettiğini teyid eylemiştir. Sayın Büyük Elçilik, notasında, Almanya'nın Boğazlardan Karadeniz'e doğru 140 bin tonilato hacminde harp muavin gemilerin ticaret gemisi şeklinde geçirmek niyetinde bulunduğu hususunda Türk Hükümeti'nin dikkat nazarını çekmeye matuf 4 Kasım 1942 tarihli bir teşebbüsten de bahsetmektedir.

1942 senesinin Kasım ve Aralık aylarında hiçbir Alman ticarey gemisi söylenen istikamette boğazlardan geçmemiştir. 1 Ocak 1943'ten 1 Ocak 1944'e kadar mecmu hacimleri 19.476 tonilato olan ve ticari mahiyetleri ilgili makamlarca şüphe götürmez bir şekilde müşahade edilen yalnız 10 adet Alman ticaret gemisi Karadeniz'e gitmek üzere Boğazlardan geçmiştir. <<Ems>> ve

<<kriegstransport>> tiplerindeki gemilerin Mayıs ve Haziran 1944 aylarında Boğazlardan geçişlerine gelince vakalar şu şekilde hulasa edilebilir:

<<Ems>> tipindeki gemilerin hacmi 100 tonilatodan aşağı idi, silahsızdılar, ticari emtia ambarları vardı ve geçişleri esnasında kereste, kömür ve ot yüklü bulunuyorlardı. Alman Büyük Elçiliği bu gemilerin özel seyrisefain şirketlerine ait olduğunu ve sırf ticari gayelerle seyahat etmekte bulunduğu teyid eylemişti. <<Kriegstransport>> tipindeki gemilerde ticaret gemisi evsafını haiz idiler ve Alman muavin gemileri listesinde kayıtları yoktu. Bunların antlaşmanın ikinci lahikasındaki kategorilerin hiç birine idhallerine de imkan bulunmamakta idi. Büyük Britanya Büyük Elçiliğinin İngiltere Hükümeti'nin gayet mevsuk istihbarlarına göre birkaçı Boğazlardan geçmiş bulunan mezkur gemilerin donanma emrine tahsis edilmiş, veyahut da kıtaat nakliyatı için kullanılmakta olduğunu Dışişleri Bakanlığına haber vermesi üzerine, Türk deniz makamları, bu gruba dahil bulunup geçit isteyen Alman gemilerinden birini Boğazların medhalinde durdurmuşlardır. Ondan itibaren bu tipteki gemilere Boğazlardan geçiş müsaadesi reddedilmiştir.

Yukarıdaki izahattan anlaşılacağı veçhile, Montreux Sözleşmesine atfedilen kusur, rejimin tamamen hukuki çehresini tanzim ve olayları icapları karşısında kıymetini ispat eden öz hükümlerinden ziyade sözleşmenin sırf teknik zeylini teşkil eden harp gemilerinin tarifini, evsafını ve tonajının hesaplanmasını istihdaf etmektedir. Muhtelif şekillerinle harp zaruretleri, taktik ve stratejik ihtiyaçlar, bazı muharipleri, savaş esnasında, evsaf ve tonaj noktai nazarından Montreux Sözleşmesinin tarif ettiği harp gemileri tipinden tamamen uzaklaşan ve bu itibarla sözleşmenin tarif ettiği harp gemileri tipinden tamamen uzaklaşan ve bu itibarla sözleşmenin 7. Maddesi şumulüne giren zararsız ticaret gemileri evsafını arz eden yeni tip gemiler kabulü sevk etmiştir. Montreux Sözleşmesi hükümleriyle mukayyet olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ise, Boğazlara gelen gemilerin harp veya ticaret gemisi vasfını elinde mevcut bu ahdi kıstaslarla tayin etmiş ve ona göre geçiş müsaadesini ya reddetmiş yahut da vermiştir. Şu halde ona bu bakımdan tevcih edilecek hiçbir tariz olamaz. Diğer taraftan Boğazlardan transit geçen gemiler üzerinde Türk makamlarının murakebesi de, sözleşme mucibince bahis mevzuu gemilerin tabi olabileceği yegane kontrol nevinin <<gece ve gündüz ve mümkün olduğu süratle>> yapılması lazım gelen sıhhi kontrole inhisar etmesi

dolayısıyla, bir kat daha güçleşmiş bulunuyordu. Nezaret ve kontrolün fevkalade güç şartları içinde, birkaç nadir gemi sözleşmenin geçişe cevaz verildiği bir şekilde bürünerek Boğazlardan hile ile geçilebilmiş ise de, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti daima hüsnü niyetle hareket ederek bu husustaki taleplerden haberdar olur olmaz, hilenin tekerrürüne mani olacak tedbirlerin alınmasına müsaarat eylemiştir. Sovyet Hükümeti, sırf özle menfaatlerine tamamen uygun düşen bir Boğazlar rejimini elde edebilmek hususundaki bütün delillerini, Montreux Sözleşmesinde kurulan rejimin Boğazların Karadeniz devletlerine karşı hasmane gayelerle kullanılmasını önleyen şartları temin etmediği iddiasına istinat ettirmektedir.

Gerçekte, Sovyet Büyük Elçiliğinin teşebbüslerine mevzu teşkil eden hileli birkaç geçiş vakasından başka, İkinci Dünya Harbi sırasında Sovyet Hükümeti bir defa bile Karadeniz’de kendi emniyetini tehlikeye koyabilecek bir durum için Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ne müracaatta bulunmamıştır. Türkiye’nin dürüstlüğü hususunda esaslı bir deruni huzur hissini mevcutluğunu gösteren bu hareket tarzı kolaylıkla anlaşılabilir, zira komşusunun asla inhiraf kaydetmeyen siyasi hareket tutumunu takip hususunda fevkalade ilgili bir devlet sıfatıyla Sovyet Rusya, stratejik ve taktik hedefler için Boğazların serbestçe kullanılmasının arz ettiği ölçülemeyecek derecede önemli faydalara rağmen, mihver devletlerin asla, harp gemilerini geçirmek üzere Boğazları zorlamaya cesaret edemediklerini en evvel müşahade eden memleket olmuştu. Boğazların serbestçe kullanılması imkanının mihver devletlerince azımsanmasından ileri gelmediği pek tabii aşikar olan bu istinkaf keyfiyetini, Türkiye Cumhuriyeti, tarihin kendisine tevdi ettiği Boğazların bekçiliği vazifesinin ifasında gösterdiği iktidar ve hatta bazen bizzat kendi menfaatleri aleyhine taassuba kadar varan mutlak dürüstlükten mülhem genel kanaatin en parlak delili olarak tebarüz ettirmeyi lüzumlu saymaktadır. Türkiye Hükümeti’nin bu husustaki dürüst durumu karşısında tarihin vereceği hükmü, hiç şüphesiz ki ticaret vapurları şeklinde maskelenmiş bir iki mihver gemisinin Türk makamlarının iyi niyet ve istekleri haricinde hileli bir şekilde geçişleri değiştirmeye kafi gelemez.

Şu halde, bugünkü şartlara uymadığı şeklinde Montreux Sözleşmesine yapılan tenkidi, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ancak, bu tariz sözleşmenin harp gemilerinin tarifine, vasıflarına ve tonajına taalluk eden teknik kısmı ile transit olarak geçen gemilerin kontrolüne ait hükümlerine hedef tuttuğu nispette kabule

değer görmektedir. Türk Hükümeti vakıalar karşısında eskiyen ve tecrübelerle kusurları meydana çıkan yukarıda mezkur tarif ve hükümlerinin bugünkü teknik mutalealara ve şartlara uygunlaştırılması gerektiğini teslim etmektedir. Ancak, münferit ve istinai kalmaları zaruri bulunan ve bu vesikaların muvazeneli bir vesika olan sözleşmeyi ortadan kaldırmaya sebep teşkil etmesini ve hassaten, bunlardan kendisi aleyhine sözden bir mesuliyet tevcih olunmasını kabul edemez. Türk Hükümeti, gayet mahdut olan ve esasen süratle tashih edilmiş bulunan, Boğazlardan hileli geçiş vakalarının harp hareketının umumi çerçevesi dahilinde Sovyetler Birliğinin emniyetini haleldar edecek bir vüsatı bulmuş olmasını tasavvur edemez. Türk Hükümeti, Montreux rejiminin tatbikinde, hüsnü niyetle ve milletlerarası mesuliyetleri üstün ölçüde müdrik olarak Boğazların muhafızlığını yapmakta asla fariğ olmadığını dünya efkarı umumiyesi muvacehesinde teyid ve icabında, bir tahkim mercii huzurunda ispat edebilecek durumda bulunduğuna kaidir.

Sovyetler Birliği Hükümeti'nin 7 Ağustos tarihli notasıyla teminini arzu ettiği ameli hedeflere gelince; Cumhuriyet Hükümeti, maksudun, Montreux Sözleşmesinin 29. Maddesinde derpiş olunan beş senede bir tadil prosedürünün tatbik mevkiine konulması olduğunu tahmin etmektedir. İhtihap edilen ihbar tarihi gibi teklif esilen tadil gerekçesinin ilavesi de böyle bir tefsiri destekler gözükmektedir. Sovyet Birliği Hükümeti'nin maksadı hakikaten bu ise, ileri sürülen tadil talebinin şayanı kabul olabilmesi için 29. Madde de musarrah bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Ezcümle sözleşmenin tadili bahis mevzuu maddeleri şu veya bu olduğuna göre, talebin akitlerden bir veya ikisi tarafından desteklenmesi lazımdır. Bu suretle desteklenen talebin, ayrıca cari beş senelik devrenin inkizasından üç ay evvel bütün akit taraflara tebliğ olunması inkiza eder. Sovyetler Hükümeti tarafından ifade olunan tadil arzusunu kaydetmiş bulunan ve diğer taraftan, su yollarının kullanılması hakkında Amerikan umumi efkarının izhar ettiği temenninin tatminini arzu eden Cumhuriyet Hükümeti, Montreux Sözleşmesiyle muayyen her tadil talebinin sözleşmeyi imzalamış bulunan devletlerin ve Birleşik Amerika Devletlerinin muvafakatıyla bu devletlerden mürekkep olarak toplanacak olan uluslar arası bir konferansla tatbik mevkiine konulmasına ve taleplerin hep birlikte incelenmesine kendi hesabına hiçbir müşkilat göstermeyi düşünmemektedir.

Ortaya atılan meselenin esasına gelince, Cumhuriyet Hükümeti, Sovyet tadil tekliflerini teşkil eden beş prensipten bilgi edinmiştir. Cumhuriyet Hükümeti, ilk üç notada, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından, Montreux Sözleşmesinin bugünkü şartlara uygunlaştırılması hakkında 2 Kasım 1945 tarihinde yapılmış olan telkinlerin aşağı yukarı aynı ifadelerle tekrarlandığını müşahade etmektedir. Amerikan telkinlerine zamanında verdiği cevapta, Türk Hükümeti, ezcümle şunları bildirmiştir.

<<Ticaret gemilerini ve harp gemilerini Boğazlardan geçiş serbestisi prensibinin, Türkiye'nin egemenlik ve güvenlik haklarıyla en iyi tarzda telifi, bizzat Montreux Sözleşmesinin bünyesinde derpiş edilmiş bulunan, vaziülümza devletler arasında akdedilecek beynelmilel bir konferansa terettüp eder. Türkiye Hükümeti, Potsdam'da temsil edilmiş olan üç devletin Boğazlar meselesi hakkında tam noktai nazarlarını öğrenince, meseleyi esaslı bir tetkike tabi tutmakta fariğ olmayacak ve bunun neticesinde, tezini yukarıda fikri geçen, devletlere bildirmeye müsaraat edecektir. Bununla beraber Türk Hükümeti'nin Amerikan telkinlerini müsait surette karşılamakta olduğu ve bu telkinlerin, bazı şartlar ve ihtirazı kayıtlar altında, müzakereye esas teşkil etmeye layık bulunduğu şimdiden söylenebilir. Amerika Birleşik Devletleri'nin mutasavver konferansa iştirakine gelince, Türk Hükümeti bunu sade hararetle bir temenninin tahakkuku olarak değil, aynı zamanda mutlak bir milletlerarası zaruret olarak da mütalae eder.>>

Aynı cevap bugün Sovyet notasındaki ilk üç teklif hakkında da muteberdir. Sözü geçen notanın 4. ve 5. noktalarındaki üzerinde daha derin düşünülmesi gereken teklifler için vaziyet aynı değildir. Hassaten 4. nokta Sovyet notası, diğer bütün ilgili devletlerin hariç bırakılması suretiyle, yalnız Türkiye ile Karadeniz'de sahili bulunan devletlerin tanzimine iştirak edecekleri, yeni esaslara istinaden derpiş edilmiş yeni bir Boğazlar rejimini ileri sürer görünmektedir. Böyle bir telakki, evveleminde en aşağı 1956'ya kadar sürmesi lazım gelen Montreux Sözleşmesinin müddetini ve umumi ahenk ve çerçevesi, Montreux rejiminden ayrılan bir rejimin tesisini esas itibarıyla reddeden tadil prosedürünün tadili ancak bazı hükümlere inhisar ettiren vasfını kale almaz gibi görünmektedir. Bundan başka, müzakerelere ve muaddel metnin imzasına iştirake eşit hakları bulunan, ve bu müzakerelere iştirak etmek arzularını en açık bir tarzda ifade etmiş olan

sözleşmeyi imzalamış diğer devletlerin menfaatlerinden tegafül eder görünmektedir.

Sovyet notasında ileri sürülen 5. prensibe gelince, Cumhuriyet Hükümeti bu teklife Akdeniz'den herhangi bir tecavüze karşı Boğazların emniyetini müşterek bir Türk-Sovyet müdafaası tesisi suretiyle tanzimden başka bir mana verilemeyeceğini müşahede etmektedir.

İşbu Sovyet teklifi, milli bakımdan Türkiye'nin hiçbir suretle feragat edemeyeceğini ve tazyidini kabul eyleyemeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırıdır. Aynı teklif uluslar arası bakımdan da çok ciddi itirazlar davet etmektedir. Bu teklifin kabulü Türkiye'nin, Boğazlarda oynadığı muvazene ve irtibat unsuru rolünün sona ermesi ve Karadeniz devletlerinin sözde güvenliğinin, Türkiye'nin güvenliğinin imhası üzerine kurulması demek olacaktır. Türkiye Hükümeti, 7 Ağustos tarihli notada ileri sürülen yeni güvenlik sisteminin karşılayacağı Sovyet endişelerinin künhüne varamamaktadır. Cumhuriyet Hükümeti, memleketi nerden gelirse gelsin, her tecavüze karşı var kuvvetle müdafaa vazifesinin kendisine ait olduğu kanaatindedir. Tarih, Türkiye'nin dahil olup Türk Milletinin memlekete karşı vazifesini yapmadığı hiçbir harp misali kaydetmemiştir. Binaenaleyh, memleketin güvenliğini dışarıdan gelebilecek herhangi bir tehdiye karşı sağlamak üzere bütün gerekli bütün tedbirleri almak Türkiye'ye aittir. Şayet Türkiye, Boğazlar üzerinde haiz olduğu egemenlik haklarını kendi vasıtalarıyla korumak iktidarında olmasaydı, tarihin kaydettiği en büyük harpte, cümlesi tecavüze uğrayan veya askeri işgal altına giren komşularının akıbetinden kurtulamazdı. Diğer taraftan bütün dünya milletlerinin bir barış ve emniyet devrsi kurmak için hisselerine düşeni yapmak hususunda birbirleriyle yarıştıkları şu sırada, muvaffakiyetle tecrübe edilmiş bulunan bir müdafaa şeklini daha fazla takviyesini istemek, hem Birleşmiş Milletler antlaşmasının mevcudiyetini ve amaçlarını inkar etmek, hem de idealleri gelecek nesilleri harp musibetinden korumak olan işbu milletlere karşı Türkiye Hükümeti'nin sebebini anlayamadığı, bir itimatsızlık göstermek olacaktır. Sovyetler Birliği içi Karadeniz'de en sağlam emniyet garantisi, Boğazlarda bağımsız bir memleketin vakarı ve egemenlik haklarıyla telifi imkansız, imtiyazlı bir stratejik mevki aramasında değil, fakat kendi hesabına, dostane ve itimada müstenid münasebetlerin ihyası uğrunda bütün gücü ile çalışmaya azmetmiş olan, lakin bu

husustaki gayretleri kuzey komşusunun da gelecek, aynı iyi niyetle desteklenmeye muhtaç bulunan, kuvvetli bir Türkiye ile kendi arasında böyle bir mesut devrenin kurulmasındandır. Bundan başka, Türkiye'nin kendisi tarafından verilen ve kuvvetli teminat haricinde dahi Türk Hükümeti, San Francisco Antlaşmasının Sovyetler Birliği gibi müşterek imzalayıcı sıfatıyla, harp hakkındaki yeni telakki tarzına göre her devletin güvenliğinin, Sovyetler Birliği'nin de Türkiye misilli üyelerinden olduğu Birleşmiş Milletlerin teşkilatı emrine verdikleri milletlerarası kuvvetlerin garantisi altında bulunduğunu düşünmekte kendisini haklı görmektedir. Şu halde, Sovyet Rusya'nın Karadeniz'deki mevkihlerinin Boğazlardan geçerek Akdeniz'den gelecek bir tecavüz neticesinde taarruza uğramasında endişe etmesi gibi tamamen gayrı muhtemel bir halde bile, Türk Hükümeti, kendisinin kuvvetle bağlı bulunduğu Birleşmiş Milletler teşkilatının müessirliğine Sovyet Rusya'nın güvenmesi gerekeceği fikrindedir.

İşbu notanın birer sureti Montreux Sözleşmesinin mumzilerine ve keza, Montreux Sözleşmesinin tadili için toplanacak milletlerarası bir konferansa iştirakinden Türkiye'nin bahtiyar olacağı Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne gönderilmiştir.

22 Ağustos 1946

Boğazlar Hakkındaki İkinci Sovyet Notası

Sovyet Hükümeti'nin Karadeniz Boğazları rejimi hakkındaki 7 Ağustos tarihli notasına cevap teşkil eden Türk Hükümeti'nin 22 Ağustos tarihli notasının Sovyet Hükümeti dikkatle incelemiştir.

7 Ağustos tarihli notasında Sovyet Hükümeti, son harp esnasında, Sovyetler Birliği ile ve Sovyetler Birliği'nin müttefikleri ile harp halinde bulunan devletler tarafından Boğazların defaatla kullanılması hadiselerine işaret eylemişti. Bu notada yalnız 1941-1942 ve 1944 seneleri zarfında Sovyet Hükümeti'nin Türk Hükümeti nezdinde hususi teşebbüs ve protestolarına meanet teşkil etmiş bulunan vakalar mevzubahis idi ki bu, Almanya ve İtalya'nın harp gemilerini ve harp muavin gemilerini Karadeniz'e ve aksi istikamette geçirmek için Boğazlardan istifade ettikleri bütün vakaları muhtevi değildir. 1942 ve 1943 de Alman seri çıkarma

layterlerinin mükerrer defalar Boğazlardan geçmelerini ve buna benze vakaları zikretmek kafidir.

Türk Hükümeti bu hususta izahlarda bulunmuştur. Mamafih bu izahat, 7 Ağustos tarihli Sovyet notasında belirtilen muayyen vakalar hakkındaki beyanati yalanlamış değildir. Türk notasında, Türkiye'nin Büyük Britanya Hükümeti'nin talebi üzerine, Alman donanması hizmetine ve Alman kıtalarının nakline tahsis edilmiş bulunan Alman gemilerinin Boğazlardan geçmelerine mani olmak için tedbirler aldığı hususuna atıf yapılmakla beraber bu gemilerden bazılarını Büyük Britanya'nın mevzubahis protestosundan evvel Boğazlardan geçmelerine müsaade olunduğunun teslim edilmesi, Boğazlar hakkındaki sözleşmenin geçen harp esnasında düşman devletlerin Boğazları müttefik devletler aleyhinde harp gayeleri için kullanmalarına mani olmadığı hususundaki Sovyet beyanatının doğruluğu teyid etmektedir.

Bu münasebetle Sovyet Hükümeti, Türkiye'nin sözleşmenin 24. maddesi mucibince mükellef bulunmasına rağmen, Türk Hükümetinin harp esnasında, muharip devletlere Boğazlarda gemilerin seyrüsefer gösteren raporlar tevdiini durdurduğu keyfiyetini kaybetmeyi de lüzumu telakki eder.

22 Ağustos tarihli notada, Türk Hükümeti, kendi kanatınca Boğazlarda kontrolü güçleştiren bazı hallere işaret etmektedir. Bu cümleden olarak harp filoları yıllığında, harp esnasında Boğazlardan ahdi hükümlere aykırı olarak geçen harp gemileri ile harp muavin gemilerinin istimlerinin bulunmadığı tebarüz ettiriliyor. Halbuki, Türk Hükümeti, hasatsan harp devresi esnasında, harp gemilerinin ve evleviyetle muavin gemilerin tam listesini cami bulunan, resmi yıllıkların mevcut olmadığını herhalde bilmez değildir. Türk Hükümeti'nin notası, sözleşme mucibince, Boğazlardan geçen gemilerin yegane kontrol şeklinin sıhhiye kontrolü olduğuna da işaret etmektedir. Fakat diğer taraftan Türk makamlarının, 25 Şubat 1941, 6 Mayıs 1941 ve 27 Haziran 1942 tarihli denizci ilanlarıyla, transit geçen gemilere Boğazlarda mecburi tevakkuf ve Türk kılavuz gemilerine müracaat lüzumunu vazetmiş oldukları malumdur. Gümrük makamları da transit geçen gemileri mürakabe etmekte idi.

Eğer işbu kontrol tedbirleri dahi gayri kafi idi ise, harp esnasında Türk Hükümeti'nin Boğazlardan geçecek gemilerin kontrolü tedbirlerinin takviyesi

gerektiği meselesini tek bir defa ortaya atmamış olduğunu müşahede etmek mecburiyeti de vardır.

Türk Hükümeti'nin notasında, İkinci Cihan Harbi esnasında Sovyet Hükümeti'nin Cumhuriyet Hükümeti'ne Sovyet Birliği'nin Karadeniz mıntikasındaki güvenliğine karşı bir tehdidin mevcudiyeti hakkında herhangi bir müracaatta bulunmadığı bildirilmektedir. Anılan nota, bundan Türkiye'nin harp esnasında Boğazların muhafızı vazifesinin ifa eylemiş olduğunu ve mihver devletlerinin, Türkiye'nin durumu dolayısıyla Boğazlarda müesses rejimi ihlali göze almadıkları neticesini çıkarmaktadır. Sovyet Hükümeti bu noktai nazarı doğru bulmamaktadır ve Sovyetler Birliği'nin harp esnasında düşman gemilerinin Boğazlardan geçişi dolayısıyla Türkiye nezdinde yapmış olduğu mükerrer teşebbüslerin bunun aksini ispat ettiğine Türk Hükümeti'nin dikkatini celp eder. Yukarıda anılan tehditlerin vüsatine gelince, Sovyet yüksek komutasının, harp esnasında düşman harp gemilerinin ve muavin harp gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçişi hadiselerini göz önünde bulundurarak, Karadeniz havalisinin müdafaası için mühim miktarda askeri kuvvetleri harp sahnesinin başlıca bölgelerinden çıkmak mecburiyetinde kaldığını hatırlamak kafidir.

Bütün bunlar Montreux Sözleşmesiyle tespit edilen Boğazlar rejiminin, Karadeniz devletlerinin güvenlik icaplarına uymadığını ve Boğazların Karadeniz devletleri aleyhine kullanılmasına mani olabilecek şartları temin etmediğini teyid eylemektedir. Sovyet Hükümeti'nin fikrince, Türk Hükümeti'nin verdiği izahat bu neticeyi yalanlamamıştır. Bu izahata Türk Hükümeti'nin harp esnasında Boğazlar rejiminin ihlal edilmesi dolayısıyla üzerine düşen mesuliyetten ibra edilmesi için de kafi değildir.

7 Ağustos tarihli notada Sovyet Hükümeti, Boğazlarda yeni rejimin tesisine temel teşkil etmek üzere teklif ettiği beş prensip hakkında fikirlerini bildirmiştir. 22 Ağustos tarihli Türk notasından anlaşıldığına göre, Türk Hükümeti'nin bu Sovyet tekliflerinin aşağıdaki ilk üç noktasının müzakere mevzuu olarak alınmasına hiçbir itirazı yoktur:

- Boğazlar bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine daima açık olmalıdır.

- Boğazlar Karadeniz devletlerinin harp gemilerini geçişine daima açık olmalıdır.

- Karadeniz’de sahili bulunmayan devletlere ait harp gemilerinin Boğazlardan geçmesi, hususi surette derpiş edilen haller müstesna, memnudur. Sovyet Hükümeti, Türk Hükümeti’ne ilerde bazı ihtirazi kayıtlar yapmayı derpiş eylediğini bildirmiş olmasına rağmen, mezkur hükümetin yukarıda anılan üç prensibi esas olarak kabule hazır bulunmasından dolayı memnuniyetini beyan eyler.

Türk Hükümeti, 7 Ağustos tarihli Sovyet notasının 4 ve 5.noktalarında mündemiç Sovyet teklifleri hakkındaki özel görüşünü bildirmiştir. 4.noktada Sovyet Hükümeti, Boğazlar rejiminin kurulmasının Türkiye ile diğer Karadeniz devletlerinin selahiyeti dahilinde bulunduğunun tanınmasını teklif eylemiştir. Mademki Türkiye Hükümeti bu teklife karşı nevanma itimatsızlık göstermektedir, Sovyet Hükümeti bu mesele üzerinde daha ziyade durmadığı lüzumlu addetmektedir.

Bununla ilgili olarak Sovyet Hükümeti her şeyden evvel kapalı deniz olmak itibarıyla Karadeniz’in hususi vaziyeti üzerine Türk Hükümeti’nin dikkatini celbetmek ister. Bu vaziyet Karadeniz Boğazlarının ancak mahdut adette devletlerin yani birkaç Karadeniz devletinin sahillerine müncer olan bir su yolu teşkil eylediğini ifade eder. Binaenaleyh Karadeniz Boğazları rejimin tespiti işinde Sovyet Birliğinin ve diğer Karadeniz devletlerinin en ziyade ilgili olmaları gayet tabidir ve bu itibarla bu devletlerin vaziyeti diğer devletlerin vaziyetiyle mukayese edilemez. Bir kapalı deniz olan Karadeniz’e müntehi bulunan bu Boğazların rolü mesela Cebelütarık veya Süveyş kanalı gibi adetleri mahdut devletlere geçit vermeyip, bilindiği gibi cihanşumul mahiyette olan dünya su yollarınınkinden farklıdır. Filhakika bu kabil beynelmilel su yolları hakkında en fazla alakalı devletlerin iştirakiyle milletlerarası bir kontrol tesisi lazımdır ki bu da esasen bugüne kadar henüz tahakkuk etmiş değildir. Kapalı bir deniz olan Karadeniz’e götüren Karadeniz Boğazlarına gelince, her şeyden evvel Türkiye’nin Sovyetler Birliği’nin ve diğer Karadeniz devletlerinin hususi durumlarına ve güvenliklerine tekabül edecek bir Boğazlar rejiminin tesisi doğru görülmektedir.

Esasen bu husustaki kifayetsizliği aşıkâr olan Montreux konferansı bile Boğazlar rejiminde Karadeniz devletlerine rüçhalı bir vaziyet temin eylemiş bulunmaktadır. Diğer taraftan Türk Hükümeti 7 Ağustos tarihli Sovyet tekliflerinin

Montreux Sözleşmesinden daha kati bir şekilde Karadeniz devletlerinin Boğazlardaki hususi vaziyetini tanımakta olan iki üç noktasını esas olarak kabul etmiştir. Bu tekliflerde bir taraftan Boğazların bütün memleketlerin ticaret gemilerinin geçişine açık bulundurulacakları ve diğer taraftan yalnız Karadeniz devletlerinin harp gemilerinin Boğazlardan geçebilecekleri, halbuki Karadeniz’de sahili olmayan devletlerin harp gemilerinin hususi surette derpiş edilen ahval müstesna Boğazlardan geçmesine müsaade olunmayacağı zikredilmiştir. Bilindiği gibi, diğer devletlere nazaran Karadeniz devletlerinin Boğazlardaki vaziyetini belirten bu prensipler meri Montreux Sözleşmesindeki gereği gibi ifadesini bulmamış ise de bütün dünyada tamamen tanınmıştır. Bu münasebetle Sovyet Hükümeti, Karadeniz devletlerinin Boğazlardaki hususi vaziyetlerinin ayrıca 16 Mart 1921 tarihli Sovyet-Türk Muahedesi ile de tanınmış olduğunu hatırlatmadığı lüzumlu telakki eder. Bu muahedenin 5.maddesinde şöyle denilmektedir:

<<Boğazların açık bulundurulmasını ve bütün milletler arasında ticari münasebetler için Boğazlardan serbest geçişi temin zımında iki akid taraf Karadeniz ile Boğazların beynelmilel statüsünün kati olarak ihzarını, konferansın alacağı kararlar Türkiye’nin tam hükümranlığına ve başkenti İstanbul hanel iras etmemesi şartıyla, sahildar memleketler murahhaslarından mürekkep özel bir konferansa tevdi hususunda mutabıktırlar.>>

Böylece 1921 tarihli Türk-Sovyet Muahedesi, Karadeniz ile Boğazların milletlerarası statüsünün tanzimi vazifesinin yalnız sahildar memleketler mümessillerinden müteşekkil bir konferansa tevdi lüzumuna istinat etmektedir. Türkiye ile Güney Kafkas Sovyet Cumhuriyetleri arasında 13 Ekim 1921 de akdolan mushede ile Türkiye ile Ukrayna Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti arasında 21 Ocak 1922 de akdolan muahedede de buna benzer bir madde vardır. Boğazlar rejiminin Karadeniz’de sahili bulunan memleketler tarafından tesisi prensibini muhtevi maddenin yukarıda anılan muahedelere derci, bu prensibe mezkur memleketlerin, Türkiye’de dahil olduğu halde, ne büyük ehemmiyet atfettiklerini göstermektedir.

Bütün bunlar Sovyet Hükümeti’nin 7 Ağustos tarihli notasının 4.noktasında izah olunan teklifin Türkiye’nin imzalamış bulunduğu yukarıda zikri geçen muahedelere tamamıyla uyduğunu göstermektedir. Karadeniz ve Boğazların milletlerarası statüsünün tesisi için bu muahedelerle derpiş edilen usulün tatbik

safhasına vazını daha talik haklı gösterilemez. Diğer taraftan geçen harbin tecrübesi gerek Türkiye gerek Sovyetler Birliği tarafından bu muahedelerde kabul edilmiş bulunan Boğazlar rejiminin tesisi prensibinin filhakika Karadeniz devletlerinin halkı menfaatlerine tekabül etmekte olduğunu ve genel barışın istikrazı ve milletlerin güvenliği ile ilgili diğer memleketlerin menfaatleri ile de tearuz etmediğini ispat eylemiştir. Türk Hükümeti Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin Boğazlarda ticari seyrüsefer serbestliğinin ve güvenliğin sağlanması ile en fazla alakadar ve buna en kadir devletler olmak sıfatıyla, Boğazların diğer devletler tarafından Karadeniz devletleri aleyhinde hasmane maksatlarla kullanılmasını önlemek üzere, müşterek vasıtalarla müdaffasını temin eylemelerini derpiş eden 7 Ağustos tarihli Sovyet notasının 5.noktasına keza itiraz etmektedir.

Türk Hükümeti, mezkur Sovyet teklifinin Türkiye'nin egemenlik haklarıyla gayrı kabili teklif olduğunu ve güvenliğini ortadan kaldıracığını beyan etmektedir. Türk Hükümeti Sovyet Hükümeti'nin bu konuya müsbet bazı mülahazalarını dinlemeden çok evvel hatta Sovyetler Birliği'nin bu husustaki tekliflerini müşterek bir tetkike tabi tutmaya matuf bir teşebbüste bile bulunmadan bu neticeye varmıştır. Bir taraftan Sovyetler Birliği'nin ve diğer Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatlerine ayrılmaz bir şekilde bağlı bulunan bu önemli meseleyi Sovyetler Birliği ile müştereken incelemek hususunda her türlü imkanı toptan reddetmekle, diğer taraftan da hiçbir esasa dayanmayan ve üstelik Sovyetler Birliği'nin vekar ve haysiyeti ile de ilgili gayrı kabili telif bulunan bu nevi şüpheleri izharını mümkün görmek suretiyle Türk Hükümeti, Sovyetler Birliği ile yeniden itimada müstenit dostane münasebetler kurulması temennisine dair olan kendi beyanatıyla tam tezat halinde bulunmaktadır.

Sovyet Hükümeti, Türk notasında ifade edilen görüş tarzına rağmen, ancak Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin bir araya getirilecek vasıtalarının Boğazlarda ticari seyrüseferin serbestisini olduğu kadar, Boğazlarda güvenliği de temin edeceği mütaleasındadır. Aynı zamanda Sovyet Hükümeti, yukarıda anılan Sovyet teklifinin tat kibinin Türkiye'nin egemenliğini asla haleldar etmeyeceği ve Türkiye ile Sovyetler Birliği'nin müşterek tedbirleri bu boğazların muhafazasını Türkiye'nin yalnız başına alacağı tedbirlerden çok daha geniş bir ölçüde sağlayacağından, Türkiye'nin güvenlik menfaatlerine daha iyi tekabül eyleyeceği kanaatindedir. Türkiye'nin Boğazların müdafaasını Sovyetler Birliği ile

müştereken sağlamayı reddetmesi Karadeniz devletlerinin bu mıntıkada lüzumlu olan güvenliği temin imkanından mahrum etmektedir.

Son harp esnasında mihver memleketleri Sovyetler Birliğine karşı harp hareketlerinde Karadeniz'den faydalandılar. Bu hususa işbu devletlerin Karadeniz'e bazı harp gemileri ile yardımcı harp gemileri geçirebilmek imkanına malik bulunmaları yardım etmiştir. Buna benzeyen diğer bir hadise olarak <<Göben>> ve <<Breslua>> isimli Alman kruvazörlerinin 1914 de ansızın Boğazlardan Karadeniz'e geçerek Rus donanmasına ve Karadeniz limanlarına taarruz etmeleri de pek iyi hatırlardadır. Boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından müştereken müdafaası hakkındaki teklife bütün bunlar göz önünde tutulmuştur ki bundan maksat hem Türkiye'nin hem diğer Karadeniz devletlerinin menfaatine uygun olarak, yalnız Türkiye tarafından tam manasıyla sağlanamayacak olan, Boğazların esaslı bir surette müdafaasını temin etmektedir. Diğer taraftan, eğer Türkiye Sovyet teklifini reddettikten sonra Karadeniz'de sahili bulunmayan bazı devletlerle müştereken Boğazlarda askeri tedbirler almaya kalkacak olursa bunun Karadeniz devletlerinin güvenlik menfaatleriyle tezat teşkil edeceği aşıkardır. Karadeniz'de uzunluğu 2100 kilometreye varan Sovyet sahillerinin memleketin en mühim mıntıkalarına isal ettiğini ve bu sebeple bu sahillerin güvenliğinin Sovyetler Birliği'nin Boğazların müdafaasına doğrudan doğruya iştirakiyle sağlanması lüzumunun Sovyetler Birliği'nin hayati menfaatlerinden neşet ettiğini unutmak haksızlık olur. Bütün bunlar, Sovyet Hükümeti'nin ne için Boğazların müdafaasının Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin müşterek kuvvetleriyle sağlanmasını ve bundan bütün Karadeniz devletlerinin güvenliğinin gaye ittihaz edilmesine lüzum gösterdiğini izah eder.

Türkiye Hükümeti'nin Birleşmiş Milletler teşkilatına yaptığı atfa gelince, Sovyet Hükümeti 7 Ağustos tarihli notadaki teklifinin bu teşkilatın prensiplerine ve gayelerine tamamıyla uygun olduğunu beyan etmeyi lüzumlu görmektedir. Bu teklif sade milletlerarası ticaretin genel menfaatlerini sağlamakla kalmayıp aynı zamanda Karadeniz devletlerinin güvenliğinin idamesi için lazım gelen şartları ihdas ve böylece genel barışın takviyesine yardım etmektedir.

Sovyet Hükümeti Montreux Sözleşmesinin tadili usulüne mütedair olarak Türk Hükümeti tarafından serdedilen mülahazaların, Montreux'da akdedilen Boğazlar Sözleşmesinin, yeni artlara uyması dolayısıyla, tadili gerektiği yolunda

Berlin’de üç devlet konferansında verilen kararları nazarı itibara almamış bulunduğunu kaydettirmeyi lüzumlu sanmaktadır. Boğazlar rejimi hakkındaki konferansa gelince, Sovyet Hükümeti bu konferansın toplanmasından evvel, aynı kararda derpiş edilmiş bulunduğu veçhile, hükümetler arasında doğrudan doğruya mükalemeler yoluyla bu meselenin mümkün olduğu kadar geniş şekilde görüşülmesi gerektiği mütaleasındadır.

24 Eylül 1946

Boğazlar Hakkında İkinci Türk Notası

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Montreux Sözleşmesinin muhtemel tadili meselesi hakkında, geçen 22 Ağustos tarihli Türk notasına cevap teşkil eden, Sovyet Hükümeti’nin 24 Eylül 1946 tarihli notasından bilgi edinmiştir; işbu belgenin inceden inceye tetkiki neticesinde vasıl olduğu görüş ve mülahazaları aşağıda arza müsaraaat eyler. Sovyet notası birinci kısmında, Boğazların mihver memleketlerine ait gemiler tarafında sözde kullanılması konusunu yeniden ele almakta ve 22 Ağustos tarihli Türk notasında bu hususta ileri sürülen redde karşılık olarak, Sovyet iddiasının doğruluğunu bir kere daha teyid için, 1942-43 yıllarında Alman süratli çıkarma layterlerinin geçişi olaylarını anmaktadır.

22 Ağustos tarihli cevabi notasında Türk Hükümeti, Sovyet Hükümeti’ne Türkiye’nin son derece çetin olan bütün İkinci Cihan Harbi esnasında Montreux Sözleşmesi gereğince üzerine almış bulunduğu ödevi ne kadar dürüst bir şekilde yerine getirmiş olduğu hakkında en geniş izahları vermişti. Sovyet şikayetlerini mucip olan birkaç hileli geçiş vakasının, haddi zatında, sözleşmenin tariflere, vasıflara ve tonajların hesabına müteallik ikinci ekindeki eksikliklerden ileri geldiğini; bu sebepten dolayı anılan ekin bugünkü şartlara ve mütalara uydurulması lüzumunu gösterdiğini; mamafih, buna rağmen Sovyet Hükümeti, Montreux Sözleşmesinin tatbikatı hakkında şikayetler ileri sürebileceğine kani bulunuyorsa, Türk Hükümeti’nin kendisine tevdi olunan sözleşmenin tatbikatının mükemmelliğini sağlamak için, ne kadar iyi niyet ve doğrulukla gayret sarf eylemiş olduğunu, icabında bir haem heyeti önünde ispata amade bulunduğunu, açık bir şekilde tebarüz ettirmişti. Bu sebeple vakıalarının takdir ve tefsiri hususunda iki tarafça alınan kesin durumlar dolayısıyla Cumhuriyet Hükümeti diplomasi alanında

tartışmayı tükenmiş saymakta fayda alacağını düşünmekte ve Sovyet Hükümeti dilerse hakeme gitmeye hazır bulunmaktadır. Hele Boğazlardan geçişleri, sözleşme hükümlerinin ihlali diye gösterilen Alman layterlerine gelince, bunların Tuna'da Alman kontrolü altındaki tezgahlarda inşa edilmiş olduklarına dikkat nazarını çekmek kafidir; bu sebeple Karadeniz'de bulunmuş olmaları Cumhuriyet Hükümeti'nin iradesi ile ilgili değildir. Diğer taraftan bahis mevzuu gemiler Boğazlardan geçebilmişlerse bu da yardımcı veya harp gemilerine has vasıflardan hiçbirini taşımadıklarından ileri gelmiştir. Aynı fikirler cümlesinden olarak, Sovyet notası, Montreux Sözleşmesinin 24. Maddesi hükümleri gereğince Boğazlarda gemilerin seyrüseferini gösteren raporlar vermek mecburiyetinde bulunan Türk Hükümeti'nin, harp esnasında, muharip devletlere bu raporların tevdidini kestğini de işaret eylemektedir.

Bu hususta ilk önce şunu Tebriz ettirmek lazımdır ki bahis mevzuu raporların²⁴. Madde hükümlerine göre, muharip devletlere değil, Montreux Sözleşmesini imzalayan devletlere ve Milletler Cemiyeti Umumi Katipliği'ne verilmesi gerekmektedir. Bunların tevdi edilmemesi keyfiyetine gelince, Türk Hükümeti'nin, bir taraftan muhasımların harp gemilerinin geçiş yasağı prensibini göz önünde bulundurarak ve diğer taraftan da hiçbir tarafsız devletin, muhasamaların devamı müddetince, Boğazlara harp gemisi göndermeyi düşünmeyeceği derpiş ederek, mumzi devletlere ve Milletler Cemiyeti Umumi Katipliği'ne verilecek yıllık rapor muhtevasında, bu itibarla, en önemli bilgilerin eksik olacağı mütalaasında bulunmuş olduğuna işaret kafidir. Rapora konulacak olan ticari seyrüsefere müteallik istatistikler hususunda ise, Türk Hükümeti, muhasamalar dolayısıyla son derece azalmış olan bu seyrüsefere ait bilgiler yayımlandığı takdirde, bunun mütefik memleketlerin harp gayretleri üzerinde, mukabilinde herhangi bir fayda sağlamaksızın, ancak menfi bir tesiri olacağını düşünmüştür. Bu yüzden Türk Hükümeti, raporu muntazaman hazırlamakla beraber, bunun gönderilmesini durdurmaya karar vermiştir. Üstelik, 1941 yılı raporu için Şubat 1942 tarihinde, 1942 raporu içinde Şubat 1943 tarihinde keyfiyeti Milletler Cemiyeti Umumi Katipliği ile Montreux Sözleşmesini imzalayan devletlerin bilgisine arz etmiştir. Muasamalar 1945 de sona erdiği için, 1941-1944 senelerine müteallik yıllık raporlar 26 Ocak 1946 tarihinde ilgili devletlere tevdi ve tevzi edilmiştir. Burada, Montreux Sözleşmesini imzalayan devletlerden hiç birinin

Türk Hükümeti'nin bu hareket tarzı hakkında asla itirazda bulunmamış olduğunu kaydetmek de faydalıdır. Türkiye Hükümeti bu yolu tutmaya sevk eden özel mahiyette diğer bir mülahazada, bahis mevzuu yıllar zarfında, Sovyetler Birliği de dahil olduğu halde, Karadeniz'de sahili bulunan devletlerin, her yılın 1 Ocak ve 1 Temmuz tarihlerinde Karadeniz'deki filolarının mecmu tonejını Türk Hükümeti'ne bildirmeleri gerektiği hususunda Montreux Sözleşmesinin 18. Maddesinin (b) fıkrasıyla konulan hükme uymak istememeleri keyfiyettir. Halbuki bu mecburiyet dolayısıyla bildirilmesi gereken rakamlar Türk Hükümeti tarafından hazırlanacak yıllık rapordaki bilgilerin esasını teşkil edecekti. Moskova'nın harp devresi esnasındaki bu ihtirazı tamamen anlaşılabilir. Ve bundan dolayı Sovyet Hükümeti'nden şikayetçi olmak Türkiye'nin hatırına asla gelmemiştir. Türkiye Hükümeti de, karşılık olarak, aynı devre zarfında yıllık raporların gönderilmesinin, yukarıda gösterilen sebepler dolayısıyla durdurulmuş keyfiyetinin, bundan böyle Sovyetler Birliği tarafından Karadeniz'deki güvenliğine zarar getirdiği şeklinde telakki edilmeyeceğini ummaktadır.

Bundan sonra Sovyet notası, 22 Ağustos tarihli Türk notasında, Boğazların kontrolünü güçleştiren sebepleri açıklamak için gösterilen diğer bazı delillerin bir esasa müstenid olup olmadığının tartışmasına geçmektedir. Bilhassa, harp devresinde zaruri olarak eksik bulunan harp filoları resmi yıllıklarının ispat edici mahiyetinin reddetmektedir. Diğer taraftan, transit geçen gemilerin tabi tutulabileceği yegane kontrol şeklinin sözleşmeye göre, sadece bir sıhhi kontrole inhisar ettiği keyfiyetine dayanan Türk deliline karşılık olarak Sovyet notası, Türk Hükümetince Boğazlarda konulan mecburi durak ve kılavuzlara müracaat usulleriyle, transit geçen gemilerin Türk Gümrük makamları tarafından murakabasını hatırlatmaktadır. Nihayet nota, bütün bu kontrol tedbirlerinin heyeti mecmuası yetersiz sayılmış olsa bile, Türk Hükümeti'nin, harp esnasında, akid devletlere bu tedbirlerin kuvvetlendirilmesi için hiçbir müracaatta bulunmadığını ilave eylemektedir,

Transit geçen gemilerin harp veya ticaret gemisi olarak ayırt edilmesi hususunda asıl zorluğun sözleşmenin 2 numaralı ekindeki noksanlardan ileri geldiğini kuvvetle ifade etmiş bulunan Türk Hükümeti bunu, yeniden tebarüz ettirir. 22 Ağustos tarihli Türk notasında mevcut diğer bütün delillerin tek gayesi bu iptidai ve açık hakikati teyidden ve Türk makamlarının bu hususta az çok yetkili olabilecek

her kaynağa başvurarak, Boğazlardan geçit isteyen gemilerin hakiki mahiyetini tespit için ne derece şuurulu ve tedbirli bir dürüstlikle gayret sarf ettiklerini vaka ve misallerle göstermekten başka bir şey değildir. Resmi yıllığa müracaat, işte bu zaviyeden mütalaa edilmelidir. Mecburi durak ve kılavuzlara müracaat keyfiyetlerine gelince, bu tedbirlerin transit geçen gemilerin Boğazların giriş noktalarında bulunan ağlara düşmekten korunmalarından başka bir maksadı bulunmadığı aşikardır. Bunlar, ahdi hükümler karşısında, herhangi bir kontrol gayesi taşıyamazdı; o halde, bahis mevzuu mesele ile de hiçbir rabitaları yoktur. Keza, gümrük makamlarının transit geçen gemileri mürakabe ettikleri iddiası da hiçbir esasa dayanmamaktadır. Zira, Montreux Sözleşmesi hükümleri gereğince, anılan mürakabe hiçbir zaman bir gümrük muayenesi mahiyetini iktisap edemeyip, kaçakçılık teşebbüslerini önlemeye matuf bir ihtiyati tedbire inhisar eylemekte idi. Nihayet, transit geçen gemilerin kontrolü tedbirlerinin kuvvetlendirilmesini akid taraflardan istemediği hususunda Türkiye'ye yapılan tarizde kabule şayan değildir, çünkü, bu bilhassa numzi devletlerin iki düşman zümreye ayrılmış bulunduğu bir harp esnasında, ne Montreux Sözleşmesinin tadili için derpiş edilmiş bulunan usulü, ne de, bugün yetersiz diye ortaya atılan kontrol meselesinin harp esnasında, bu formaliteye müteallik hükümlerin iyileştirilmesi ihtiyacını duymuş olabilecek akid devletlerin hiçbir isteği mevzu teşkil eylemediği keyfiyetini hesaba katmamaktadır.

Daha evvel verilmiş bulunan izahları katılan yukarıdaki bütün bu delili açıklama, Cumhuriyet Hükümeti'nin Boğazlardaki tarihi görevinin ifası hususunda göstermiş olduğu dürüstlük ve uyanıklığı teyit etmektedir; o dürüstlük ve uyanıklık sayesinde ki, Sovyetler Birliği, bütün harp süresince, Karadeniz'de Akdeniz'den gelebilecek her türlü mihver taarruzundan masun kalabilmiştir. Objektif olan herkesin memnunlukla teslim eylediği bu hakikat, münferit vakalar ve zahiri delillerle örtülemez. Bu hakikat, aynı zamanda, Sovyet notasına göre, mihver devletlerine ait harp gemilerinin Boğazlardan sözde serbest geçişi dolayısıyla vuku bulmuş kıtaat hareketlerine müteallik Sovyet iddiasını da ortadan kaldırmak için kafidir. Filhakika, nota, mihverin Boğazlardan serbestçe faydalanmasının Sovyet Hükümeti'ni, önemli miktarda askeri kuvvetleri harp sahnesinin başlıca bölgelerinden çekerek Karadeniz havalisinin savunmasına tahsis ettiğini beyan eylemektedir. Türk Hükümeti'nin kanatınca, bu suretle vuku bulan kıtaat hareketlerinin hakiki sebebi böyle gözükmektedir. Harp olaylarının ışığında ve sırf

askeri plan üzerinde geriye bakarak hüküm vermek icap ederse, Karadeniz havalisine kıtaat tahsisi, aşağıdaki sebepler dolayısıyla, Türkiye'nin Boğazlardaki tavır ve hareketleri ile hiçbir irtibat arz etmemektedir:

1-Karadeniz'deki Sovyet sahillerinin güvenliğine karşı hakiki tehdit, bu deniz kıyılarının büyük bir kısmının Alman orduları tarafından işgal edilmesinden, Rumen ve Bulgar filolarına Almanların el koymuş olmalarından ve Karadeniz limanlarına demir yolu ile veya Tuna üzerinden gönderilmiş bulunan Alman ve İtalyan gemilerinin mevcudiyetinden ileri gelmekte idi.

2-Karadeniz havalisine kıtaat tahsisi, muhasamalar başlar başlamaz ve hele 1942 ilkbaharlarından itibaren bu deniz kıyıları boyunca yapılan Alman taarruzuna karşı koymak mecburiyeti ile izah edilir. Bu taarruz, muhtemel inkişafı bakımından Türkiye'nin duyduğu endişenin ve Karadeniz kıyılarında almak zorunda olduğu savunma tedbirlerinin de sebep ve menşei teşkil etmiştir.

Gerek bu notanın, gerek bunun tamamlamakta olduğu, 22 Ağustos tarihli notanın mutaleası, Karadeniz devletlerini makul ve muvafık bir şekilde tatmin için Montreux Sözleşmesinde hakikaten tadili gereken şeyin ne olduğunu tayine yeter. Evvela, bugünkü şartlar ve teknik hatalar hesaba katılarak, 2 numaralı ek tadil edilmelidir. Sonra Montreux Sözleşmesindeki Milletler Cemiyeti'nin rolüne ve müdahalesine dair olan hükümler, yerlerini, dünya barışını koruma görevinde, Birleşmiş Milletler teşkilatının koyduğu usule bırakmalıdır. Nihayet, Japonya akit devletler listesinden çıkarılmalı ve tadili metinde Amerika Birleşik Devletleri mumzi olarak bulunmalıdır. Cumhuriyet Hükümeti Montreux Sözleşmesinin muhtemel bir tadilini işte bu çerçevede tasavvur etmektedir. Ve Cumhuriyet Hükümeti, kendisine yapılan davetlere icabetle, Boğazlardan geçişe mütedair hükümlerin tadili ile ödevli bir konferansta kendini temsil ettirmeye muvafakatını verdi ise, onun bu hareketinde, sadece, Türkiye'nin egemenlik haklarını ve güvenlik icaplarını genel menfaat ile telif edebilecek her teşebbüs karşısında takdire değer bir milletlerarası işbirliği zihniyetinin tezahüründen başka bir şey görmemek gerekir. Bu sebeple ve yukarıda anılan iki notadaki izahlara ve mukavemeye dayanarak Cumhuriyet Hükümeti, Montreux Sözleşmesini akdeden devletlerin ve Amerika Birleşik Devletleri'nin muvafakatı ile, sözleşmede tasrih edilmiş bulunan tadil isteklerinin bu devletleri toplayan bir konferansta tatbik mevkiine konmasına herhangi bir güçlük çıkarmamak hususundaki kararını tekrarlar. Fakat, bu tadili,

İkinci Cihan Harbi sırasında Boğazlar rejiminin sözde ihlali yüzünden kendisine yükletilmek istenilen mevhum bir mesuliyete dayanarak haklı göstermeye çalışan esassız şikayetleri kabul edemez.

Türk Hükümeti, Sovyet notasının 4.noktası hakkında verilen tamamlayıcı izahları da en büyük bir ilgi ile incelemiştir. Bu hükümet, ehemmiyeti dikkat göz önünden kaçmaması lazım gelen bu noktanın tam bir surette anlaşılabilmesi için gösterilen nezaketten dolayı Sovyet Hükümeti'ne teşekkür eder.

Bu izahlardan anlaşıldığına göre, Sovyet Hükümetinin fikrinde, Boğazlar rejiminin kurulması, aşağıdaki sebepler dolayısıyla münhasıran Türkiye ve Karadeniz'de kıyısı bulunan diğer devletlerin yetkisi dahilinde olmalıdır:

1-Kapalı bir deniz olmak itibarıyla Karadeniz'in özel bir durumu vardır. Bu sebepten Boğazlar, ancak Karadeniz'de mahdud sayıda bulunan devletlerine kıyılarına götüren bir deniz yolu teşkil etmekte ve bu yüzden Cebelitarık ve Süveyş Kanalı gibi evrensel mahiyette olan deniz yollarından farklı bulunmaktadır. Şu halde Boğazlar rejiminin kurulmasında sahildevletlerinin en fazla ilgili bulunmaları tabiidir.

2-Montreux Konferansı esasen sahildevletler lehine bir rüçhan rejimi kurmuştur. Üstelik, Sovyet tekliflerinin ilk üç notasını tartışma esası olarak kabul etmek suretiyle de, Türkiye, Karadeniz devletleri için <<çok daha kesin bir rüçhan rejimi>> tanımış bulunmaktadır.

3-16 Mart 1921 tarihli Türk-Sovyet Sözleşmesinin, Karadeniz ve Boğazlar rejimi milletlerarası statüsünün serbest seyrüsefer esası dairesinde hazırlanmasını Karadeniz'de kıyıları bulunan memleketler temsilcilerinde müteşekkil bir konferansa tevdi etmek hususunda iki akit tarafın mutabakatını tespit eden 5.maddesiyle dahi Türk Hükümeti Karadeniz'in özel durumunu tanıtır. Bu madde hükmüne dayanan Sovyet notası, bu şekilde derpiş edilmiş bulunan ve diğer memleketlerin menfaatleriyle alsa tearuz etmeksizin, Karadeniz'de sahildevletleri olan memleketlerin haklı menfaatlerini karşılayan tesviye usulünün daha fazla vakit geçirmeden, tatbik mevkiine konulması gerektiğini beyan etmektedir.

Cumhuriyet Hükümeti yukarıda hülasa edilen noktaların gerektirdiği cevapları aşağıda açıklamaya müsaarat eyleyebilir:

1-Sovyet Hükümeti'nin fikrinde, kapalı bir deniz olmak itibarıyla, Karadeniz'in, ilgisini sade onun sahilдарı bulunan devletlere inhisar ettiren özel bir durumu vardır.

Bu tartışmaya esasen Karadeniz'i açık bir deniz saymakta birleşmiş görünen dotrinin otoritesini karıştırmaksızın, Türkiye Hükümeti, Boğazlar hakkında, Rusya'nın da katılımıyla bugüne kadar yapılmış olan milletlerarası mahiyetteki bütün tesviye tarzlarının, sahilдар olan ve olmayan devletlerin geçiş serbestliğine az veya çok sıkı bir surette takyidler konulmasını ancak, genel menfaat gayesiyle, diğer ilgili devletlerle uygunluk halinde olarak, Türkiye'nin kendi rızasıyla muvafakat ettiği, istisnalar şeklinde kabul etmiş olduğuna sadece işaretle iktifa eyler. Kapamanın istisnai mahiyetidir ki bu aynı kaideyi Avrupa amme hukukunun genel bir prensibi haline getirmek için 19.yüzyılın ortalarına doğru Çar Hükümeti tarafından yapılan gayretleri izah eder. Yukarıda açıklanan görüşü desteklemek üzere, yalnız en yeni sözleşmelerden örnek göstermiş olmak için, milletlerarası antlaşmaların koyduğu ve Babı Ali'nin sulh halinde bulunduğu müddetçe yabancı devletlere Boğazlara girmeyi daima yasak etmiş olan eski Osmanlı İmparatorluğu kaidelerinden ayrılarak, aynı zamanda Karadeniz'de de seyrüsefer serbestliğini tazammun eyleyen, Boğazlardan serbest geçiş prensibini kabul etmiş bulunan Lausanne ve Montreux Sözleşmelerine müracaat kafidir. Yukarıda anılan sözleşmelerin, serbestlik prensibinde Karadeniz'de kıyaslı bulunan devletler lehine yaptığı istisnalar, bugün yürürlükte bulunan rejimin bazı hükümlerinin değiştirilmesi için yapılması düşünülen görüşmelerden sahilдар olmayan devletlerin dışarıda bırakılmasını değil, fakat tadili meselenin makul bir surette halledilmesine menfaati bulunan bütün devletlerin mutakabat ve muvafakatına itina ettirmek gerektiğini ispat eylemektedir. Bu genel yetki çerçevesinden ayrılmak, bir devletin, ancak akit tarafların muvafakatiyle bir sözleşmenin taahhütlerinden kurtulabileceği veya onun bazı hükümlerini değiştirebileceği hakkındaki devletleri umumi hukukunu esas prensibinin inkarından başka bir mana ifade edemez. Bu sebepten, münakaşa edilen nokta Türk Boğazlarından geçiş rejimine müteallik olduğundan ve Montreux Sözleşmesi de mumzi devletlere bu vesika hükümlerini ancak akit devletlerin toplayan bir milletlerarası konferansta ve sözleşme metninin derpiş ettiği usule uyarak değiştirebilmek mecburiyetini yüklediğinde Sovyet görüşünü devletler hukukunu prensipleriyle uzlaştırmak

güçtür. Hiç şüphesiz Türkiye, Boğazlarda serbest seyrüseferin, Karadeniz’de kıyısı bulunan memleketler için gösterdiği hayati menfaati en başta takdir ve teslim eden devlettir. Esasen bu sebeptir ki, bir tadil konferansında kendisini temsil ettirmeyi müşkülatsız kabul etmiş bulunmaktadır. Fakat Türkiye aynı meselenin adilane bir surette tesviyesi hususunda diğer devletlerin ilgilerini de tanımamazlık edemez. Türkiye kendisinin bir Karadeniz devleti olduğunu pekiyi bilmektedir. Ancak o, bir Akdeniz memleketi olduğunu da unutamaz. Çok nazik bir coğrafi bir durum dolayısıyla, Boğazların dar alanının ayırdığı iki dünya arasında irtibatı sağlamakla görevlenmiş olan Türkiye, bu durumun, etrafını çeviren iki denize karşı, kendisine yüklediği ödevleri müdrik bulunmaktadır. Bu sebeplerden ötürü Türk Hükümeti, Karadeniz ve Boğazlar meselesini yalnız bu denizde kıyısı bulunan devletleri ilgilendiren bir mesele sayamaz.

2-Türk Hükümeti, Montreux Sözleşmesinin, Boğazların mütedair Lausanne Sözleşmesinden de ileri giderek, Karadeniz’de kıyısı bulunan devletler lehine sarıh bir rüçhan sistemi koymuş olduğu hususunda Sovyet Hükümeti ile mutabıktır. Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti tarafından ileri sürülen sonradan Sovyet Hükümetince ele alınan üç prensibi Montreux Sözleşmesinin tadili için derpiş edilen milletlerarası konferansta tartışma esası olarak kabul etmekle Türkiye, Büyük Britanya ve Amerika Hükümetleri, bir uzlaşma zihniyeti ile hareket ederek Sovyet isteklerini daha geniş şekilde tatmin imkanını nazarı itibara almaya muvafakat etmişlerdir. Bu duruma göre, Türk Hükümetince, Sovyet notasında ileri sürülen delil, daha ziyade, Sovyet isteklerinin Boğazlar rejiminin tadili hususunda başlıca ilgili hükümetler tarafından tam bir iyi niyetle karşılandığını belirtmeye yaramaktadır; fakat bu delil, aynı devletlerin ve Montreux Sözleşmesinin diğer mumzilerinin, tadil usul ve muamelesinin, yalnız lehlerinde yapılması düşünülen tavizlerden büyük bir kazanç elde edecek olan Karadeniz devletlerinin değil, aynı zamanda derpiş edilmekte olan önemli toplantılar esnasında sözünü duyurmaya ve menfaatlerini korumaya yetkili bütün devletlerinde meşru menfaatlerin dahilinde olarak açılıp muvaffakiyetle sona ermesini görmek hususundaki hak ve ilgilerini ortadan kaldıramaz.

3-Sırf hukuk bakımından mütalaa edilince, 16 Mart 1921 tarihinde Moskova’da imzalanan Türk-Sovyet Antlaşması’nın 5.maddesi bir taahhüt ifade eder. Gerçekte ise, iki akit taraf bunu başka türlü uygulamış ve bu husustaki

iradelerini tamamıyla zıt bir şekilde, ilk önce çok genişlemiş milletlerarası bir çerçevede dahilinde Boğazlar rejimi hakkında Lausanne'de girişilmiş olan müzakerelere fiilen katılmak suretiyle, ifade eylemişlerdir. Gerçi, bu husustaki görüşmeler sırasında Boğazların kapalı kalması prensibini hararet ve belagatla müdafaat etmiş olan Sovyet Baş Delegatesi Mösyö Çiçerin <<bu deniz kıyılarının güvenliğini müessir bir şekilde koruyacak karşılıklı şartlarını tespiti için bir konferans toplanmasını Karadeniz devletlerine teklif>> niyetinde olduğunu bildirmekten geri kalmamıştır. Bununla beraber bu proje konferansta hazır bulunan delegasyonların hemen hepsinin itirazları ile karşılaşmıştı. Bu konuda yapılan demeçlerden Sovyet görüşünün diğer sahil devletlerin görüşlerini hesaba katmaz gibi görüldüğü anlaşılmaktadır. Hakikaten bu devletlerin temsilcileri Sovyetler Birliğine kendi adlarına söz söylemek hakkını tanımamı, ve dünya barışının idamesi ile Karadeniz kıyılarındaki topraklarının güvenliği hususundaki fikirlerinin Sovyet Hükümeti'nin fikirlerinden esaslı bir şekilde farklı olduğunu ilave etmişlerdir. Diğer tarafta, aynı demeçler Sovyet teklifinin iki deniz arasındaki geçidin milletlerarası bir yol sayılması gerektiği hakkındaki devletler hukuku prensibini nazarı itibare almadığını ve konferans tarafından kabul edildiği, Sovyetler Birliği'ne Karadeniz'de istinai ve haksız olarak rüçhanlı bir mevki bağışlamış bulunacağını ve Boğazların harp gemilerine açık bulundurulmasının en kuvvetli deniz devletinin lehine olacağı yolundaki Sovyet delilinin, Karadeniz'in kapanmasının diğer sahil devletleri en fazla kara kuvvetlerine malik olacak deniz devletinin başka bir tabir ile, bizzat Sovyetler Birliği'nin arzusuna tabi kılacak yolundaki mukabil delil karşısında bütün kuvvet ve değerini kaybettiğini meydana çıkarmıştır.

Boğazlar rejiminin tanzimi kadrosu hususunda Türkiye ve Rusya'nın hareket hatlarındaki aynı değişiklik, ikinci olarak, gösterdiği büyük maharetle hükümetinin görüşünü müdafaa edip haklı çıkartan seçkin Sovyet Delegatesi Mösyö Maksim Litvinof'un da iştirak ettiği uzun ve yorucu tartışmaların mahsulü olan ve Montreux rejimini kuran konferansa iki memleketin yetkili temsilcilerinin katılmalarında da görünmektedir. Mösyö Litvinof, konferansın son genel oturumunda elde edilen mükemmel sonuçlardan dolayı memnunluğunu boş yere izhar etmiş değildir. Konferansın kapanış oturumunda söz alarak dinleyicilere şu heyecanlı hitapta bulunması da keza boş yere olmamıştır: <<Büyük devletlerin

emperyalist savaşlarına iştirak ve yeni toprak futuhatının gerçekleşmesi için Karadeniz’i bir üs olarak kullanmaya çalışan eski emperyalist Rusya’nın yerine bugün, Karadeniz’in en büyük kısmını işgal eden, ilk hareketlerinden biri emperyalist emellerden tamamıyla vazgeçmek olan ve o zamandan beri değişmez ve sistemli bir şekilde bir barış politikası güden, yalnız kendi güvenliği değil fakat yakın ve uzak bütün komşuların güvenliği hakkında da kıskanç davranan yeni bir Sovyet Sosyalist Devleti vardır. Konferansa iştirak eden herkes buradan memnun bir halde ayrılacak ve memnun olmayan kimse kalmayacaktır.>>

Doğruluğu nispetinde realist olan, söyleyen hükümet için şeref teşkil eden ve dinlemek fırsatına nail olanların kulaklarında hala çınlayan bu sözler ki Cumhuriyet Hükümeti bunları hatırlatmakta zevk duymaktadır. Fazla olarak, Montreux toplantısına önayak olan Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Sovyet Hükümeti’nin, 1936 da, artık Boğazlar meselesinin halli için yalnız Karadeniz devletlerine münhasır bir konferansın toplanmasını 1921 de derpiş eyledikleri sıradaki durumda bulunmadıklarını ispat etmek maziyetini de haizdir. Hiç şüphesiz, devletler arasında bir antlaşmaya esas teşkil eden hükümler, eski taahhütlerin yerine geçecek olan ve usulü dairesinde imzalayıp tasdik edilen yeni hükümleri taşıyan daha sonraki bir sözleşmenin akdi gününden itibaren yürürlükten kalkar. Boğazlar rejiminin tanziminde yetki erevesi de hassaten bu mahiyettedir. Yukarıdaki izahlar ve demeç parçaları, Moskova Antlaşması’nın 5.maddesine dayanarak Sovyet notasının ortaya çıkardığı tartışma konusunun bugün ancak tarihi bir mahiyeti olduğunu açıkça göstermektedir. Herhalde yukarıda anılan hususlar, Sovyet Hükümeti’nin ileri sürdüğü tarihi delilin, kendisinin müdafaa eylediği teze artık temel teşkil eder mahiyette görünmediğini ispat etmektedir.

Aynı izahlar ve demeç parçaları, yalnız Karadeniz’de kıyısı olan devletler tarafından bir Boğazlar rejimi kurulması amacını güden Sovyet formülünün, 24 Eylül tarihli notada açıklanan kanatın tersine olarak, Boğazlarda menfaatleri bahis mevzuu olup kıyıları bulunmayan devletlerden hiç birini tatmin eder görünmediğini de keza ispat eylemektedir.

Aynı düşünceler ve aynı sonuçlar, tıpkı yukarıda anılan 5.madde şeklinde kaleme alınan ve Türkiye ile Güney Kafkasya Cumhuriyetleri arasında 13 Ekim 1921 tarihinde mn’akid antlaşma ile keza Türkiye ve Ukrayna Sovyet Sosyalist

Cumhuriyeti arasında 21 Ocak 1922 tarihinde mün'akid antlaşmada mevcut bir madde hükmüne dayanan Sovyet iddiasını red için de muteberdir.

22 Ağustos tarihli notasında Türkiye Hükümeti, Boğazlar rejiminin, Montreux Sözleşmesinin çerçevesine ve derpiş ettiği usule mugayir olarak yapılacak tadiline karşı koyan ahda sebepleri beyan ve izaha çalışmıştı. 5.nokta hakkında Sovyet notasında verilmek nezaketi gösterilen tamamlayıcı izahlar karşısında, Türkiye Hükümeti de anılan notadaki yeni tefsirlere mütedair kendi görüş tarzını açıklamayı vazife bilmiştir. Bunun için, Türkiye Hükümeti, bu notadaki izahların, aynı konu üzerinden verilip bundan evvelki notada mevcut olan izahlara ilavesi suretiyle mütalaa edilmesini Sovyet Hükümeti'nden rica eder.

Boğazlarda bir Türk-Sovyet müşterek savunma sistemini iltizam eden Sovyet notasının 5.noktasına gelince, Sovyet Hükümeti, Türkiye Hükümeti'nin, bu teklifin Türkiye'nin egemenlik hakları ve güvenliği ile telifi kabil olmadığı düşüncesinde bulunduğunu ve ilk önce Sovyet Hükümeti'nin bu husustaki müsbet mülahazalarının öğrenmeden bu sonuca vardığını müşahede eylemektedir. Böylece, esassız ve Sovyetler Birliği'nin vakariyle telifi gayrı kabil şüpheler göstermek suretiyle Türkiye Hükümeti'nin, Sovyetler Birliği ile karşılıklı itimada dayanan dostane münasebetleri yeniden kurmak yolundaki kendi sözleriyle tam tezat halinde bulunduğu notada ilave olunmaktadır. Sovyet Hükümeti, yaptığı teklifin uygulanmasını yalnız Türkiye'nin egemenliğine en ufak bir zarar vermemekle kalmayıp hatta güvenliğinin pek mahsus derecede artması suretiyle gerçekleşebileceği mütalasında bulunmaktadır.

Türkiye Hükümeti, ilk önce Sovyet Hükümeti'nin müsbet telkinlerini öğrenmeden bile, egemenlik hakları ve güvenliği ile telifi kabil olmadığı mütalasında bulunduğu 5.noktanın görüşülmesine muvafakat etmediği hakkındaki düşünceye iştirak edememektedir. Burada her şeyden önce, Türkiye Hükümeti'nin, kendileriyle münasebette bulunduğu yabancı devletlerin teşebbüslerini ilgi ve hayırhahlıkla karşılanmaktan asla geri kalmadığını söylemek lazımdır. Bu münasebetle Türkiye Hükümeti, ilk defa olarak 1939 yılında Saraçoğlu-Molotov görüşmeleri sırasında ortaya atılan Boğazların Türkiye ve Sovyet Hükümetleri tarafından müşterek savunması meselesinin sonradan Moskova'da Türk temsilcisi ile bir görüşmede keza Sovyetler Birliği Hükümetince daha ağır bir şekilde ele alınmış olduğunu bilhassa hatırlatmak ister. Bu konu, pek doğru olarak, bir

memleketin bağımsız olması ve bağımsız kalması kendilerine gösterilecek risyetten ayrılmayan haklara dokunur mahiyette sayıldığı içindir ki Türkiye'nin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Heyeti umumiyesiyle Boğazlar meselesi, keza, son zamanlarda Ankara ve Moskova arasında yapılan etraflı muharebe ile Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin karşılıklı durumlarının esaslı bir incelenmesine konu olmakta devam eylemiştir. Bu itibarla, Türkiye'yi 5.noktayı aydınlatmak için Sovyetler Birliği ile dostça konuşmalar yapmaktan kaçınmak töhmeti altında bulundurmaktan haksızdır. Boğazlardan geçiş serbestliği prensibi herkesçe kabul edilmiş kaidelere göre, güvenliğini ve ülkesinin savunmasını sağlamak hususunda sahildevletinin haiz bulunduğu hakla sınırlanmış olup hiçbir veçhile bu devletin varlığını koruma hakkı ve ödevini eksiltmez. Herhangi bir saldırıya karşı kendini koruma hakkı, şerefini bilen bağımsız bir devlet için hiç şüphesiz ki egemenliğinin en esaslı vasfıdır. Türkiye tarafından Boğazların müşterek savunmasının kabulü, egemenliğinin yabancı bir devletle paylaşılmasında başka bir mana ifade edemez. 22 Ağustos tarihli notasında Cumhuriyet Hükümeti, Sovyet Hükümeti'ne, Türk topraklarını, herhangi bir saldırıya karşı, şimdiye kadar olduğu gibi, savunmak hususundaki kesin azmine dair, gereken bütün teminatı vermiş ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında samimi ve güven verici münasebetlerin kurulmasını istediğini açıklamıştır; aynı teminatı yeniden eylemekle bahtiyardır. Türkiye Hükümeti, Karadeniz'deki Sovyet kıyılarını 2100 kilometreyi bulan bir uzunlukta olduğunu gözden kaçırmamakta, fakat aynı denizdeki Türk kıyılarının da hemen hemen o kadar uzun olduğunu unutmamaktadır. Şayet Boğazların Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlere kapalı tutulması prensibi ki bu haddi zatında Sovyetler Birliği'nin güvenliği için çok değerli bir teminat teşkil etmektedir. Sovyet endişelerini gidermeye yetmiyorsa, bu devlet için Karadeniz'e karşı bir saldırı halinde yapılacak şey işi, saldırıları önleme yolunda bugüne kadar insanlığın bulunduğu en mükemmel hal çaresine, yani, milli kuvvetler ile Birleşmiş Milletler Teşkilatının nereden gelirse gelsin bütün saldırılarına önlemekle ödevli kuvvetlerinin müşterek savunmasına bırakmaktır.

Bu mülahazalar bir tarafa bırakılsa dahi, Türkiye Hükümeti, Sovyetler Birliği'nin savunma hakkının, Türkiye'de, bu memleketin egemenlik hakları hiçe sayılarak, kullanılabilmesini anlayamamaktadır. Türk Hükümeti burada, Mösyö Çiçer'in Lausanne Konferansında nasıl şiddetli bir lisanla Boğazlardan geçiş

kontrolünün Türkiye'nin elinden alınması tasavvuruna itiraz ettiğini ve nasıl haklı olarak <<Türkiye'nin egemenlik ve bağımsızlığının açık bir ihlali>> diye tavsif ettiği bu fikre muhalefetini bildirdiğini hatırlatmaktan kendisini alamamaktadır. Türkiye Hükümeti, bugün Sovyetler Birliği'nin kendisi için benimseyerek ileri sürdüğü aynı kontrol talebinin Türkiye tarafından reddedilişini Sovyetler Birliği'nin kendi vakariyle telfi gayrı kabil saymasını idrak ve tasavvur edememektedir; halbuki, Cumhuriyet Hükümeti'nin kanaatince, bahis mevzu olan şey, bilakis, Türkiye'nin, bağımsız bir devlet sıfatıyla şeref, haysiyet ve hatta mevcudiyetidir.

Sovyet notası, tezini desteklemek için 1914 yılında Goeben ve Breslau Alman kruvazörlerinin Boğazlardan geçişini hatırlatmaktadır. Osmanlı Hükümeti tarafından satın alınan bu iki gemiye yapılan natıf, ne bahse konu mesele ile ne de Montreux Sözleşmesinin tatbikatıyla bir alaka göstermemekte ve daha ziyade, kara sularına sığınan muharip gemilerin tarafsızlarca satın alınıp alınmayacağı keyfiyeti ile ilgili bir devletler hukuku mevzuu olarak görünmektedir.

Keza, Karadeniz'de kıyısı olmayan birkaç devletle birlikte güya Boğazlarda askeri tedbirler alındığına mütedair olarak Sovyet notasında yapılan ima da Türkiye'de anlaşılmamıştır, çünkü bu telmihin taalluk ettiği olaylar her türlü esastan aridir ve bu sebeple ima tartışma dışında kalmaktadır.

22 Ağustos tarihli notasında Türkiye Hükümeti, Sovyetler Birliği'nin Karadeniz'deki güvenliğinin en sağlam teminatının Boğazlarda, bağımsız bir devletin vakar ve egemenliğiyle telfi gayrı kabil bir imtiyazlı stratejik vaziyet aranmasında olmayıp, aradaki münasebetlerde bir düzenlik eseri husulüne yardım etmeyi hararetle isteyen, fakat muvazi sahadaki gayret noksanında dolayı bu uğurdaki çalışması maalesef sektele uğratılan kuvvetli bir Türkiye ile güven verici münasebetlerin yeniden kurulmasında bulunduğunu belirttikten sonra, Türkiye tarafından verilen bu birinci derecede önemli teminattan başka, ayrıca, Sovyetler Birliği'nin Boğazlarda tamamıyla ihtimal dışı bir tehlike halinde kendisinin ve Türkiye'nin üyesi buldukları Birleşmiş Milletler Teşkilatının müessirliğine de güvenmesi gerektiğini ilave eylemekte idi. Sovyet Hükümeti, notasında, bu atfi hatırlattıktan sonra 5 nolu teklifin anılan teşkilatın prensip ve amaçlarına tamamıyla uygun olduğunu beyan eylemektedir. Türk Hükümeti, Sovyetler Birliği'ni, tabii olarak, pek ziyade ilgilendiren bir meselede Birleşmiş

Milletler Teşkilatının önemini belirtirken, bilhassa antlaşmanın yeni Milletlerarası Teşkilatın, bundan böyle emrine verilmiş olan milletlerarası kuvvetlerin teminatı altında bulunan her devletin güvenliğinden sorumlu bulunduğu hükmünü koyan prensip ve amaçlara mütedair birinci maddesine işaret eylemek istemiştir. Türk Hükümeti, keza, Birleşmiş Milletler antlaşmanın <<teşkilat üyelerinin, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçlarıyla telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınmaları>> hususundaki, prensiplere mütedair2maddesi gereğince üye devletler tarafından aleni ve resmi surette alınmış olan teahhüde atıfta bulunmak istemişti.

Dışarıdan gelecek bir saldırıya karşı her memlekete kendisini istediği gibi savunmak hakkını tanımak zarureti hususundaki mülhazalar bir tarafa bırakılırsa, Cumhuriyet Hükümeti sükun ve barışı iştiyakla isteyen bütün milletlerin ümitlerini Sn Francisco eserlerinden doğan güvenlik teminatlarına bağladıkları bir zamanda, yeni teşkilatı ve bahşettiği müşterek güvenlik teminatlarının mevcudiyetini hesaba katmayan bir teklifin bu teşkilatın amaçları ve prensipleri ile nasıl telif edilebileceğini anlamakta zorluk çekmektedir. Keza, kendi ülkesinde güvenliği kurmak için komşusunun güvenlik ve egemenliğini yok etmeyi mübah sayan aynı teklifin, başkasının toprak bütünlüğüne ve siyasi egemenliğine saygı göstermek vecibesıyla nasıl telif edilebileceğini izah edememektedir. Bu itibarla Cumhuriyet Hükümeti, 7 Ağustos tarihli Sovyet notasının 5. noktasının Türkiye'nin, terkinde imkan bulunmayan egemenlik hakları ve hiçbir tahdide tahammülü olmayan güvenliği ile telifi gayrı kabil bulunduğunu yeniden tekrarlamak mecburiyetindedir.

Türk Hükümeti yukarıdaki izahlara dayanarak Montreux Sözleşmesinin tadili için toplanacak bir konferansa iştirak etmeyi kabul eylemekle iyi niyetinin ve uzlaşma fikrinin maddi delilini vermiş olduğuna kani bulunmaktadır. Cumhuriyet Hükümeti, kendi tekliflerinin doğurduğu düşüncelerin Sovyet Hükümeti tarafından da aynı objektif görüş ve hayırhahlıkla incelenmesini talep eder.

Nihayet, Türk Hükümeti'ne Potsdam kararlarını hesaba katmaksızın, yalnız Montreux Sözleşmesinin tadili usulünün kabul şartlarına bağlı kaldığı hakkında yapılan Sovyet tarzine kısaca karşılık vermek için bu hükümet ilk önce, iradesinin serbest bir tezahürü olarak göz önünde tutmayı kabul ettiği bahis mevzuu kararların,

anılan konferansta temsil edilmiş bulunan üç devletin görüşlerini, Türkiye'nin egemenlik hakları çerçevesi dahilinde, tadil konferansını toplantıya çağırarak için zemini hazırlayacak şekilde ve sadece konuşma yolu ile, telif teşebbüsünden başka bir gaye gütmeyeğini belirtmek ister. İşbu kararlar, bu devletlerin Boğazlar meselesine verdikleri önemli alametleridir; fakat mümzi devletleri bağlayıcı yegane vesika olan Montreux Sözleşmesinin yerini tutamazlar, Diğer taraftan, Cumhuriyet Hükümeti, kendisince bilindiğine göre, Sovyet notasının bahis mevzuu ettiği kararların, Montreux Sözleşmesinin muhtemel tadili için, bir taraftan Türkiye, diğer taraftan da Potsdam'da temsil edilmiş bulunan üç devletin her biri arasında, doğrudan doğruya konuşmalar derpiş ettiğini tasrih eylemeyi faydalı sayar. Şimdi, Türk Hükümeti'nin fikrince Potsdam Konferansının temenni ettiği hazırlayıcı çalışmalar ilk önce Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya Hükümetleri'nin Ankara'ya yapmış oldukları tebliğiler ve sonra da aynı konu hakkında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında vuku bulan nota teatisiyle, bugün fiilen tamamlanmış bulunmaktadır. Onun için, Cumhuriyet Hükümeti bu suretle yapılmış olan temasların Türkiye ile bahis mevzuu üç devletten her birinin Boğazlar meselesi karşısındaki durumların sarahatla ve yeter derecede açıklamış olduğu kanaatindedir. Bu şartlar içinde, Türk Hükümeti, gelecekte, muhabere suretiyle görüş teatisi usulüne devamını faydalı ve uygun olup olmadığı hususunda şüphe göstermekten kendini alamamaktadır. Bu hükümet, tadil usulünün verimli bir şekilde harekete getirilmesi için zeminin yeter derecede hazırlanmış bulunduğu kanaatindedir. Sovyet isteklerinin 4. ve 5. noktaları hakkında işbu nota ile 22 Ağustos tarihli notada tasrih edilmiş bulunan durumunu muhafaza etmekle beraber Türk Hükümeti, kendi hesabına, Montreux Sözleşmesinin tadili müzakerelerine başlamak için Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya, Fransa ve anılan sözleşmenin, Japonya hariç, diğer mümzilerini toplayacak olan bir konferansa iştirake amade bulunduğunu beyan eder.

Bu nota milletlerin bir barış geleceğine ait dileklerini tebellür ettiren teşkilata coşkun saygı duyguları izhar edilmeden bitirilecek olsaydı hiç şüphesiz ki eksik kalırdı. Cumhuriyet Hükümeti dostluk, hakkaniyet ve karşılıklı saygıya dayanan dünya düzeninin desteği, canlı bir işbirliği hizmetinde verimli müesseselerin temeli bulunan Birleşmiş Milletler Teşkilatının istikbaline olan kuvvetli inancını bir kere daha ifade etmek ister. Türk Hükümeti, milletlerarasında

işbirliği üzerine alan ve milletler topluluğunu tesanüt ve birbirine bağlılığın semereli bir gelişmesine doğru yönelten ve böylece umumi bir istikrar ve refah sağlayarak büyük bir medeniyet eseri yaratacak olan bu devletler manzumesine en büyük ümitler bağlamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, büyük Kuzey komşusu ile, iyi niyet sahibi bütün milletlere nimetler dağıtan milletlerarası işbirliğinin ışığı içinde, bir huzur alanında buluşmayı kuvvetle ummaktadır.

24 Eylül tarihli Sovyet notasının bir örneği Türk Hükümeti tarafından Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümetlerine tevdi olunmuştur.

İşbu notanın bir örneği, Montreux Sözleşmesini imzalayan, devletlere-Japonya hariç ve Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti'ne gönderilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden, Birleşmiş Milletler ilkelerinin ilanından kısa bir zaman sonra, eski müttefikler arasındaki görüş farkları, menfaat zıtlıkları, tarihte o zamana kadar görülmemiş fedakarlık ve felakete mal olan barışın kurulmasının ve devamının kolay olmayacağını göstermiş bulunuyordu.

Bundan sonraki olaylar, Türkiye ve diğer ülkeler için günümüze kadar devam eden uluslar arası siyasi düzeni ana hatlarıyla şekillendiren gelişmelerin temellerini teşkil edeceklerdir.

ALBAYRAK
PIRINC
VE
HUBUBAT
UNLARI

21 inci yıl Sayı: 7395

Cumhuriyet

İSTANBUL — CAĞALOĞLU

Perşembe 22 Mart 1945

**BİR KADININ
HAYATI**

AHMED HALİD KİTANESİ

Türk - Sovyet Muahedesi Uzatılmıyacak

Moskova, dostluk ve tarafsızlık muahedelerini feshetmek arzusunda bulunduğunu hükûmetimize bildirdi

Albayrak tarafından tahrir edilen Resmî Tarihî Lâhuzatı Kâğıdında basıldı

Moskovadaki Büyük Elçimize tevdi olunan deklarasyon

Deklarasyonda muahedenin artık yeni şartlara uymadığı ve ciddi tadiller istediği bildiriliyor

Muahede müddeti öntümüzdeki Kasım ayının 7 sinde bitiyor ve altı ay evvelinden feshedilmedikçe kendiliğinden uzayacağı kararlaştırılmış bulunuyordu

Birçok Alman şehirleri teslim olmağa başladı

Rhin doğusunda kuşatılan 80 bin kişilik bir Alman kuvveti hızla temizlenmektedir

Amerikan ordusu, büyük süratle ilerlerken

Muahedenin metni

17 aralık 1925 te
Pariste imzalanan
muahede

1928, 1931 ve 1936
yılarında imzalanmış
olan temlid protokolari

1935 te sonuğdey
sonuçta
Türk Elçisi Aras

1935 te sonuğdey
sonuçta
Türk Elçisi Aras

17 Ekim 1935 te Pariste imzalanmış muahedenin metni

Türkiye Cumhuriyeti İktisadi ve Sosyal Yardım Bakanlığı İktisadi İşler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır.

İzvestia gazetesinin makalesi

Moskova 21 Mart - Sovyetler Birliği - Ruslar muahedenin artık yeni şartlara uymadığı ve ciddi tadiller istediği bildiriliyor

1925 te imzalanmış olan muahedenin metni

1928, 1931 ve 1936 yıllarında imzalanmış olan temlid protokolari

1935 te sonuğdey sonuçta Türk Elçisi Aras

17 Ekim 1935 te Pariste imzalanmış muahedenin metni

Türkiye Cumhuriyeti İktisadi ve Sosyal Yardım Bakanlığı İktisadi İşler Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanmıştır.

Londra Mülâkâtı

Hasan Saka, Mr. Eden ile dün de görüştü

**İki Dış İşleri Bakanı, öğle
yemeğini beraber yediler**

Boğazlar meselesi

Rus - Türk münasebetleri deyince, akla nedense her şeyden önce hâlâ Boğazlar meselesi geliyor. İki yüz yıllık bir tarih devresi boyunca Çarlık ve Osmanlı devletleri arasındaki çekişmelerin başlıca sebebi olan bu konuya hep o eski ehemmiyeti vermek artık doğru değildir. On sekizinci yüzyıla kadar Karadeniz bir Türk havuzu sayıldığı için, politik edebiyatı, Boğazlar meselesi diye bir bahis bilmiyordu. Osmanlı İmparatorluğuna kuvvetten düşmeğe başlaması ve onun yerine Çarlık Rusyasının yavaş yavaş serpilip gelişmesi üzerine bir Boğazlar meselesi ortaya çıktı ve bilhassa on dokuzuncu yüzyıl boyunca Avrupa diplomasisini çok uğraştıran dünya konularından biri oldu. Her görüşüne kestirdiği yerde bir istilâ ve tahakküm politikası gütmeye çalışan Çarlık Rusyası, orta Avrupada ve Balkanlarda Osmanlı İmparatorluğunun yerini almak istiyor, bu arada ne yapıp edip Boğazlara da yerleşmeyi amaçlıyordu. İki asır içinde Avrupanın politik yapısına hâkim olan değişiklik sadece Osmanlı İmparatorluğunun zayıflaması ve buna karşılık da Rusyasının kuvvetlenmesinden ibaret bulunmuydu, bir Boğazlar meselesi belki hiç bir zaman bahis mevzuu olamayacaktı. Çünkü günden güne eriyen ve çözülen Osmanlı devletinin yerini Çarlık Rusyası alacak, Karadenizli bir Rus havuzu yaparak, gelip Boğazlara yerleşecek, Balkanlara ve Akdenize hâkim olacak ve mesele kalmıyacaktı. Halbuki on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren Avrupanın politik, ekonomik ve sosyal durumu çok derin, çok temelli değişikliklere uğradı. Endüstri alanında baştanbaşa teknik ilerlemeler, Avrupada büyük çapta nüfus gelişmelerine yol açtı.

Amerikada akisler

**Washington Star: " Sovyetlerin Türkiye-
den istedikleri tavizler Balkanlarda ve
orta doğuda muvazeneyi bozacak,
yıkıcı bir tesir yapacaktır, " diyor**

Londra 13 (a.a.) — Anadolu Ajansının özel muhabiri bildiriyor: Türkiye Dış İşleri Bakanı Hasan Saka, dün sabah Londradaki Yunan Büyük Elçisi ve öğleden sonra da Amerikan Büyük Elçisi ile görüşmüştür.

Hasan Saka ve refakatindeki zetler, bugün öğle yemeğini Dış İşleri Bakanlığında Mr. Eden'in davetlisi olarak yemişlerdir.

Amerikan basınının neşriyatı

Washington 13 (a.a.) — Washington Star gazetesi başnakalesinde diyor ki:

"Ankara ile Moskova arasındaki görüşmelerin kat'i mahiyeti açıkta vurulmuş olmakla beraber bilinenler, beynelmilel işlerdeki ehemmiyetini tebarüz ettirmeğe kâfidir. Şu cihet oldukça açıktır ki, Moskova bazı tavizler hususunda Türkiye üzerinde kuvvetli siyasi bir baskı yapmaktadır ve bu tavizler eğer kabul edilecek olursa, Türkiyeyi Sovyetlerin sahasına götürecektir. Bu hâdisenin mevzî olmanın çok şüpheli bir ehemmiyeti olacaktır. Bu hâdisenin Balkanlarda ve orta doğuda siyasi muvazene bozacaktır."

— Arkası sahife 3, S. 2 de —

Balkanlarda gerginlik gittikçe artıyor

**Yunanistan hududunda
Yugoslav tahşidatı**

Pazar mah

Londra 13 (a.a.) — Mr. Churchill'in tatil günleri 3 Churchill, yarın günü Almanya Dış İşleri Bakanı hâlefet lideri M. lerini Avrupaya 24 saat sonra Washington'da başkan Truman beklenmektedir, günü başlayacak Kuvvetle zaman haris konferansı yılan Potsdam k sürecidir. K meseleler üzerine beyanatta bulun

— Arkası

PAZARTESİ
31
ARALIK
1945
5 kuruş

C. H. P. ULUS MESENESESİ
Çankırı Caddesi Ankara
Telgraf Adresi: ULUS Ankara
Baskıyeri 1371
Yaz İşleri Müdürlüğü 1061
Yaz İşleri Müdürlüğü 1062
Müessesesi Müdürlüğü 1144
Muhasebe, İşletme Se-
feliği, İlan ve Abone İşleri 1064

ULUS
ADIMIZ ANDIMIZ

Moskova tebliği ve Rus isteklerine dair yorumlar

Sinir harbi Türkiye'yi daha kuvvetlendirmiştir

Rus istekleri, Türk Milletini Hükümet etrafında daha çok birleştirmekten başka bir işe yaramadı

Moskova tebliğinin yankıları

Mümt: Faik FENİK

Moskova tebliğinden sonra, ilk günler Londra ve Vaşington'da duyulan ateşli heyecan küllenmeye başlamıştır. Hatta o kadar ki, küllü eşlikçe gelecek barış aydınlatmaya yarıyacak bir kıvılcım bulacaklarını ümid edenlerden, sacayak altında çakıl taşlarına rasthyanlar bile olmuştur.

Şimdi İngiliz ve hele Amerikan mahfilleri, bütün derin araştırmalarına rağmen bu tebliğin kendi menfaatleriyle ve hattâ dünya menfaatleriyle ilgili taraflarını bulamadıklarını söyleyecek kadar ileri gitmek tedirler. Poliykannın dışında, gündelik efsâr üzerinde kalem oynatan Amerikan basını da, hiimsizliği biraz daha kaybederek bir duruma düşmüştür, dersek hata etmemiş oluruz.

Günlerce devam eden ve üzerinde hiçbir müsbet havadis olmayan Ueler Konferansı hakkındaki tebliğin, bir gün vevle ile sabaha karşı yayılması, büyük bir önem taşımakta olduğu vehmedilmişse de sonradan her tarafta bir haval su-

İngiliz ve Amerikan Basını

Moskova konferansı kararını şiddetle tenkid ediyorlar

Vaşington, 30 a.a. — Amerikan mahfilleri, Moskova Konferansında alınan kararlar hakkında, kendini Amerikan milleti önünde haklı göstermek için Dışişleri Bakanı M. Byrnes'in bu akşam radyoda vereceği söylevi kısmen sabırsızlıkla beklemektedir. Uçlu tebliğin yayınlanmasındanberi geçen iki günlük zaman, Amerikan heyeti hakkındaki tenkidleri daha artırmış ve Dışişleri Bakanı tarafından bu tenkidlere cevap vererek Birleşik Amerika'nın bir anlaşma meydana getirmek gayesiyle Sovyet Rusya'ya neden çok mühim tüzimlerde bulunmak ihtiyacını duyduğunu izah etmesini bir zaruret haline getirmiştir.

JAPONYA'da

Mac Arthur

Kontrol Komisyonu kurulmasına taraftar değil!

Tokyo, 30 a.a. — Pasifikteki Müttefik İnkamutmanı General Mac Ar-

Konferans müzakerelerinin mahsulü olan vesika dikkatle okunursa, Birleşik Amerika'nın kesin durumları aldığı noktaların çoğunda mekini terkettiği intibahı takviye etmekten başka bir neticeye varılmaz. Byrnes'in hareket tarzi aleyhinde ileri sürülen en şiddetli tenkidler Moskova anlaşmasının yeni bir Mümt'e benzeterek mukayese etmekte ve bu defa Birleşik Amerika'nın attığı iddianı belirtmekte ve Dışişleri Bakanının bu akşam radyoda vereceği nutku, Dışişler ile Chamberlain'in Münih öbeği kendilerini müdafaa için söyledikleri nutuklarla aynı ayarın tutmaktadır.

Moskova'da ileri sürülen ve yayımlanan tebliğde her çareyi bir-
tundugu bildirilen çeşitli meseleler
gittikçe artan muahafatlara maruz

Amerikan Dışişleri
Bakanı Byrnes

Her sene en çok beklenen gece
Basın Balosu

Her sene en çok beklenen gece
Basın Balosu
Her sene en çok beklenen gece
Basın Balosu

AKŞAM

№ 27 — No. 9491 — Fıatı her yerde 10 kuruştur.

PERŞEMBE 22 Mart 1945

Sahibi: Nemeğdin Sedak —

ALMANYA'NIN DÖRTTE BİRİ İ

Türk - Sovyet dostluk ve taraf- sızlık muahedesi uzatılmıyor

Sovyetler birliği hükümeti muahedenin yeni şartlara uymadığını, ciddi tadiller istediğini, bu yüzden feshedileceğini bildirdi

Muahedenin müddeti 7 kasım 945 te bitiyor

Batıda A birbiri arka

Amerikalılar kim
vigshafen'e gird
muharebeleri olu

cevherat

kiymetler

zeme

günlük

günlük

21 (AA) — Moskova radyosu
şeyinde Sovyet Harbiye
M. Molotov'un müd-
rakı aralık ayının 17 şinde
Sovyet - Türk dostluk
muahedesi hakkında,
Moskova büyük elçisine
tevdii ettiğini bildir-

maksızın hemen 20 sene müd-
detle yürürlükte kalmıştır.
Halbuki bu 20 yıl içinde ve bilhas-
sa hürriyete bağıt milletlerin Elhird
Almanya karşı yaptıkları bugünkü
savaş sırasında birçok derin değışik-
likler olmuştur. Bu değışikliklerin
mahiyet ve şmullü üzerinde fazla
mübahit için bu tamamen açıktır. Bu
değışikliklerin ne vepaherde vuku
bulduğu da gene aşikârdır. Şunu ha-
tirlamak yeter ki, geçen 20 yıl içinde
Sovyetler Birliğiyle diğer devletler
arasındaki münasebetler pek çok ge-
mişlerdir.
Bundan 20 yıl önce İngiltere ile
olan münasebetlerimiz bugünkünden
bühübtün başka idi. Bugün İngiltere
ile aramızda bir ittifak vardır ve iki

memleketimiz son senelerde askeri
ve siyasi iktidarı sahasında büyük
başarılar elde etmişlerdir.
Bundan 20 yıl önce, Sovyetler Bir-
liğinin Amerika Birleşik devletleriyle
savaş münasebetleri hiç yoktu. Hal-
buki bugün iki memleket arasında
savaş ittifakı ve milletlerin barışden
sonrakı emniyeti ne'line olarak dost-
ça iş birliği vardır.
Şunu da hatırlamak yeter ki, Sov-
yetler Birliğiyle Polonya ve Çekoslo-
vakya gibi demokrat komşuları ara-
sındaki dostluk münasebetleri kur-
vetmişlerdir.
Bu ehemmiyetli bâdieler ve diğer
birçok olaylar neticesinde yeni da-
rumla 1928 te akdölmüş Sovyet -
(Arkan sahife 2; sütun 5 te)

Newyork - Istanbul

İçinde muahedeler olan...
Newyork - Istanbul...
Bu şehirdeki bâdieler ve diğer
birçok olaylar neticesinde yeni da-
rumla 1928 te akdölmüş Sovyet -
(Arkan sahife 2; sütun 5 te)

2
YERİNDİ
PABERFESİ
TUL. 22 * NABE: 900
Sıkın her yerde 10 Kurufus

Ankara cad.
VAKIT Yurdu
Pasa Katı: 30. 45.
Tel: VAKIT İntelbe
2413 (İske)
2413 (Yaz)

VAKIT

NE ARASU CUMHURİYETİNE
Yazın: 1242/24. NABE
2 ul. 2413/2413
TARİH: KADIN VE GÜN
Yazın: 1242/24. NABE
paha 2 ul. 2413/2413

Şimal iranda Sovyet harekâtı!
ingilizler, Boğazlar anlaşmazlığının uluslar
arası bir mesele olduğunda ısrar ediyor

**Yarının mukadderatını Boğaz-
lar meselesi tayin edecek**

Uç büyüklerin, barış için gerekli bir uzlaşmaya mı, yoksa harbi intaç edecek
ihtilâflara doğru mu gideceği Boğazlar işinin görüşülmesinde belli olacak

Rus istekleri

Şovyet hükümetinin, hudutları boyunca
emniyet hattı kurmak arzusundan doğuyor

Boğazlar meselesinde Tür...

Paris 1 (A.S.) - Ömr gazetesi
başmehalinde, boğazlar meselesinde

Güdülecek müş-
terek siyaset

Öçler toplantısında ka-
rarileştirilmezse...

Denizciler bayram müteveliyâta Boğazlar Kuvvetleri...
de yavaş ilerledi de gitti.

Denizciler

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Şeyma BOZKURT
Doğum Yeri-Tarihi	Çorum/Osmancık- 16.05.1992
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi/ Fen Edebiyat Fakültesi/Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Tarih Anabilim Dalı/ Cumhuriyet Tarihi
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	İngilizce
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	Seymabzkrt1@hotmail.com
Tarih	

